

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 3

BEOGRAD, 1934. GODINE

KNJIGA II

XVI REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 23 MARTA 1934. GODINE U BEOGRADU

PRESEDAVALI:

Pretsednik

Dr. LJUBOMIR TOMAŠIĆ

i

Potpredsednici:

Dr. MIROSLAV PLOJ

DR. UROŠ KRULJ

Sekretar

Dr. ĐURA KOTUR

Prisutna su sva gospoda Ministri.

POČETAK U 9,10 ČASOVA

S A D R Ž A J:

1 — Čitanje i usvojenje zapisnika XV redovnog sastanka;

2 — Saopštenje o podnošenju izveštaja Imunitetskog odbora o zahtevima g. Ministra pravde za izdavanje sudu senatora g. g. Tome Kovačevića i dr. Vase Glušca;

3 — Dnevni red: Nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za godinu 1934/35. — Predlog budžeta primljen je u načelu.

Govornici: Gavriilo Cenović, Jovan Nešković, dr. Rađenko Stanković, dr. Petar Zec, dr. Stanko Šverljuga, Šerif Arnautović, Asim Alibegović, Stevan Mihalđić, dr. Oton Frangeš, dr. Sava Ulmanski, Pavle Vujić, Ljudevit Gaj, Jovo Banjanin.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Gospodo senatori, otvaram XVI redoviti sastanak Senata Kraljevine Jugoslavije. Molim g. sekretara da pročita zapisnik zadnjeg našeg sastanka.

Sekretar dr. Đura Kotur čita zapisnik XV redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ima li kakvog prigovora ovakvo sastavljenom zapisniku? (Nema). Jer se niko ne javlja za reč, objavljujem da je zapisnik primljen i ovim se overovljuje.

Izvolite, gospodo senatori, čuti jedno saopštenje.

Sekretar dr. Đura Kotur saopštava: Imunitetski odbor podneo je Senatu svoj izveštaj o zahtevima g. Ministra pravde za izdavanje sudu senatora g. g. Tome Kovačevića i dr. Vase Glušca.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ovaj odborski izveštaj umnožen je, razdeliće se g. g. senatorima i biće stavljen na dnevni red kad se Senat zaključi.

Prelazimo na dnevni red: nastavak pretresa iz-

veštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za godinu 1934/35.

Reč ima senator g. Cerović Gavriilo.

Гаврило Церовић: Господо сенатори, немојте од мене очекивати какав дуг говор, јер има неколико дана како болујем од грипа, па зато и поједине моје мисли и говор могу испасти болесни. Али ипак ћу да проговорим неколико речи, не да вас замарам, већ ћу бити кратак, пошто сам се већ пријавио међу осталим говорницима.

После неколико исцрпних и дугих говора у Народној скупштини и Сенату, у првом Дому и у начелној и специјалној дебати, а у другом Дому у начелној дебати, ја не бих могао о буџету рећи ни једну реч, јер је ту моје ораторство апсолутно непотребно. Али како су сви буџети на свету једно, како бих назвао, биће, око кога се окупљамо да можемо проговорити и изван његових цифара, то ћу ја проговорити неколико речи, не о њему, него о приликама и о ономе што се веже за буџетску дебату.

Ми, специјално у Црној Гори, кад умре неки човек чувамо га ноћу и ту стојимо око њега, па ако је он неки скоројевић, ми немамо ништа добро да речемо. Али према оној римској: „de mortuis nihil nisi bene” — окренемо разговор и на друге ствари. Овај наш буџет, с обзиром на прилике, није тај скоројевић, него је врло добар, јер ми му не можемо наћи бољих извора него што су нађени овога пута, — јер бисмо тражили злато у песку, а наћи га не бисмо могли.

Но кад можемо говорити о другим стварима, ја се на буџет нећу много ни освртати. Економске наше прилике су такве, да су везане са осталим светом, јер ми нисмо једини у свету, који смо запали у кризу, него су запале и запашће — и остаће после нас — мношине, које су ушле у ту кризу. Ми смо пољопривредна земља, 90 по сто наше становништво је аграрног порекла, и докле год на тој основици живимо, ми смо сигурни да никада нећемо имати оних елемената, који ће остати без хлеба, као што их имају индустријске и друге земље. Код нас ако је незапосленост, она може да буде 5—6 по сто, док код осталих може да буде и 40—50 по сто. Све су то, дакле појаве које нас кураже да, докле год имамо аграрних производа, не треба да очајавамо да ћемо остати без свога најглавнијег средства; — без хлеба и хлеба. А ми, Црногорци, нарочито ценимо тај залог и ни о чему другом од Косова до данас не сањамо него само о хлебу. Ми нисмо претенциозни, нас је Русија држала и нас данас ова држава, господо моја, не може издржати са оним најпотребнијим елементима које ми као непретенциозни тражимо од уједињења до данас, па ипак никад ништа не добијемо. Ја нећу улазити у део оних жалосних изјава, које су пале у овоме Дому, где они, који треба да се љуте и који би требали да вичу на све Владе од 1918 године до данас, љуте као робови, а они који нису смели да дигну никада гласа, данас дижу свој глас како је запостављен тај и тај део нашега народа. Овде је г. Министар финансија и Министар без портфеља г. Крамер и жао ми је што нема остале госпде Министара да чују ово неколико мојих напомена. Свечано изјављујем овде да бисмо ми лично имали права да за много ствари протествујемо, јер ми, као једна мала срп-

ска краљевина, која има прошлост своју, која је унела свој део у историју нашега троименога народа — а специјално српскога народа — имали би право да говоримо, на првом месту иза браће из Шумадије. Ипак се никада не јависмо да говоримо.

Ми смо имали репарације које броје не мање него 800 милиона златних марака што је додељено Црној Гори као бившој српској краљевини. Од тих репарација ми нисмо добили ни једног гвозденог моста у Црној Гори, јер су се од тих репарација подизали дупли колосеци од Београда до Загреба и Љубљане и радиле су се многе и многе друге институције. И кад је све овако, дајте, господо, да поставимо свакога на своје место. Хоћемо ли тапкати од 1918 године на овамо у једну стопу те да још тврдимо да се нисмо ујединили. Ако је та појава, ја бих предложио палијативе, да оно што је било бришемо, па да предузмемо друге кораке и да се ујединимо на други начин, да ујединимо оне који неће да се уједине, а не да им дамо оно што они траже, јер не буне се ти људи онда, када се ровари против ове државе и кад се носе бомбе са стране и кад се ради о животу нашега Узвишенога Краља. Они се онда не буне, већ кажу, да то раде Перчец и Павелић, а ја кажем да су они интелектуални злочинци много гори од Перчеца и Павелића. Ја ћу можда и претерати, али мене боли душа, господо, јер припадам ономе делу српскога племена, који је брата Хрвата ценио и цениће као и Словенца увек као свога брата. Ја сам уверен, господо, да нема ни једнога Србина из Црне Горе који неће дочекати загорског Хрвата искреније и боље него што бих ја дочекао којега земљака мога друга и пријатеља г. Сочице. Шта је нама криво у овој земљи, молим вас, господо? По оној: *Laisser faire — laisser passer*, превео је Љуба Ненадовић: „ко ће криву исправити Дрину”, али ја не бих тако превео. Ја бих превео друкчије. Кад би мене запада власт и кад бих ја у овој земљи добио само један дан власти, научио бих ја господу где треба да иду кад овако говоре о држави, којој су припали од 1918 до данас. Та се господа нису бунила кад је на поштанским маркама стајало „Мађар Кираља пошта“, а на железницама „Мађар алмашшута“, а буне се што су овде, како они кажу, препуни затвори Хрвата и препуна хиперинфлација Срба, а Хрвата нема. Ја ћу вам објаснити и казати да нашу бановину црногорску, односно зетску, и данас зову генералним гувернерством, зато што ту нема, без два начелника, ни једног Црногорца. То зна и г. Круљ. То је била установа из окупације која се тако звала, и ето видите, ми се не бунимо, јер знамо да су то претставници власти оне државе, у којој смо ми сви равноправни грађани, јер су то браћа Хрвати и Словенци, који су нам ту као претставници власти апсолутно једнако мили, исто тако као да су сви сами наши најближи. Кад је све то тако, ја са ове катедре подвлачим, да Краљевској влади ипак морам замерити, кад није после ланских пунктација бискупских и арцибискупских, после разних појава које се овде одигравају у овој шеснаестој години од уједињења, није стала томе на пут, јер се то све догађа, као да смо још у 1918 години. Иначе ћемо ми неки повући другу линију, па ћемо да учимо оне који неће да знају што је народ, што је братство, што је слога. У осталом нека иду онамо где им мирише траг... Ја ћу поред

свега овога да кажем и да се помолим Богу: Боже, опрости им, јер не знају шта чине, јер оно што ови људи траже овде у Југославији, они се никада нису усудили да траже у кајзерлих кениглихе естерајхиш унгарике монархији. Они су били задовољни са политиком пок. Јосифа Франка, само да им капље по која мрвица из Пеште под круном Св. Стевана, а данас су незадовољни са државом, у којој имају све оно што имамо ми сви остали, који смо овде задовољни. (Стјепан Јанковић: Ви сте незналица! Немате појма о томе!). Имамо, имамо, господине! (Петар Добринић: А ко је лупао оне мађарске грбове у Загребу и палио заставе пред Францом Јосифом?). — А ко је лупао српску цркву? Ви сте је лупали поквареним јајима и мастионицама сте се бацали на цркву.

Претседник др. Љубомир Томашић: Молим говорника да се не удаљава од предмета.

Гаврило Церовић (према г.г. Петру Добринићу и Стјепану Јанковићу): Ја се чудим што сте ви уопште овде, јер вама овде треба стати за врат па вас избацити, па идите за Павелићем и Перчецом!

Завршујући свој говор, ја ћу молити се Богу да им Бог прости, јер не знају што чине.

Гласаћу у начелу за буџет, а како тај несретни буџет храни и њих, ја бих гласао против.

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. Јован Нешковић.

Јован Нешковић: Господо сенатори, нисам имао намеру, да узимам реч у овогодишњој буџетској дискусији, али извесне ствари и околности одлучиле су ме на то, па Вас молим, поштоване колеге, да ми мало пажње поклоните, а ја, са своје стране, изјављујем, да Вас нећу замарати ни другом распром, ни каквом опширном критиком.

Нарочито ова последња није ми у намери, јер знам колико је лако критиковати, а тешко одлучивати, решавати и делати. Па, ипак, и при свем том, мало се критике само по себи намеће, јер где се ради, ту се и греша. Поред овога, примити буџет без и једне речи, без и мало указивања на недостатке овога или онога, била би индиферентност, а ова индиферентност долазећи баш из наших редова, из редова странке, чији је уважени Претседник и Претседник Краљевске владе, која подноси буџет на одобрење, била би далеко непријатнија по Владу од критике, прожете добронамерном жељом, да се њом укаже на оно, што се сматра да ће, примењено на наш јавни живот, боље послужити и оцабини и народу, којима, дубоко сам убеђен, сваки од нас жели да послужи, како најбоље зна и уме.

Морам одмах рећи, да сам са доста пажње пратио, а у колико нисам присуствовао, читао сам, буџетску дебату вођену у Народној скупштини. Пало ми је у очи, а и Вама сигурно, да је она ове године тамо вођена у знаку борбе против корупције. Овакав начин дискусије имао је и својих добрих и својих рђавих страна. Добра је страна овакве дебате у томе, што се јасно дало видети, да су и Краљевска влада и Парламенат вољни, да стану на пут свему, што с једне стране наноси материјалну штету држави и народу, а с друге стране, поразно делује на морал и веру у законитост тако, да се јавно мњење у последње време почело узбуђивати у великој размери. Рђава страна била је у томе, што се у начину изношења ових жалосних појава није стало и зауставило на ме-

сту, где је то требало учинити, већ се у генералисању тога добила импресија; да је ово велико зло, које није наш специјалитет, већ, можда у наш доскора патријархални живот вешто убачено са друге стране, обузело целокупни јавни живот и својим поразним таласима прети да заплусне и последњу оазу поштења и идеалног службовања држави и народу.

Овакав начин дебате изазвао је Претседника Краљевске владе уваженог г. Узуновића, да у више махова интервенише и узме реч, чинећи апел на говорнике, да се у интересу угледа на страни, у интересу државе и њеног кредита а и у интересу јавног морала ствари не генералишу. Придружујући се потпуно овом апелу, господо сенатори, слободан сам смело, а мислим и са пуно права, изјавити да слава Богу, а на срећу државе и народа, ово зло није захватило гро наших службеника и да је огромна већина чиновника у свима струкама и на свима пољима још и данас, и ако је борба за живот све тежа и тежа, да се с тешком муком саставља крај с крајем, савесна и поштена и најидеалније служи својој Краљу, држави и народу.

Ово сам, господо сенатори, имао дужност да констатујем не из колегијалности као негдашњи судија, већ из дубоког уверења да је то истина, истина, која све више светли, што се иде ка мањим и ситнијим функционерима, као да хоће да подвуче и потврди ону другу истину, да се историја једног народа исписује малим словима и да велика слова красе само почетке њених заглавља и њених страница и да је та историја у толико пријатнија за читање у колико су ова ситна слова карактернија и чистија.

У исто доба сматрам за дужност да поред ове констатације упутим молбу Краљевској влади, да води рачуна о овим ситним словима, која ће испунити историју наше државне администрације и да не дозволи да искушење буде велико за оне који је буду читали, гледајући на њена богато украсена почетна слова. Другим речима молим Краљевску владу, да примењујући широка овлашћења, која су јој дата у најбољој намери истим се користи тако да делом покаже да јој је на срцу овај гро наших службеника, који је знао кроз сва искушења, патње и борбе, да пронесе неокалтану заставу савесног, поштоног и исправног службеника било да је судија, професор, учитељ, инжињер, лекар, официр, порезник или ма какав други чиновник.

Молим Краљевску владу да не заборави при овоме ни речи свог Министра финансија изречене пред Народном скупштином. Ове су речи у толико значајније, што их је изрекао један Министар финансија, који зна и показао да зна да креше, а од свих средстава за справљање буџета највише је волео да се служи компресором.

Ја ћу те речи цитирати из стенографских белешака:

„Што се тиче другог питања, питања величине припадности, редовне законске припадности, оне које се исплаћују огромном броју државних службеника, претежно већини и од којих претежна већина чиновника једино и искључиво живи, те припадности нису претеране, оне су знатно ниже него што су и код земаља, за које се не може рећи да су економски и финансиски од наше земље јаче. Те припадности су према

првобитним законским основама, према којима су утврђене, као што рекох, до сада у три маха редуциране и оне ће бити у извесној, не нарочито значајној мери редуциране и са ступањем на снагу овог буџета, јер, као што је познато, у § 17 предлога Финансиског закона предвиђено је овлашћење за наплату једног ванредног доприноса од 1% на укупне припадљности већине државних платезника.

Ова је молба у толико већа што сам чуо са више страна да се говори како је буџет велики због великих плата чиновничких и да би их требало редуцирати.

Иако сам сенатор биран у најсиромашнијој Бановини, којој можда најтеже падају буџетски намети, слободно изјављујем да народ, знајући да је и чиновник дете народа, неће никад жалити да се чиновник плати онако како захтева његов положај и живот, јер он не жели да му чиновник гладује, (*Министар финансија др. М. Ђорђевић: Тако јел!*) као што не би хтео видети да он расипа, (*Министар финансија др. М. Ђорђевић: Тако јел!*) али под условом да тај чиновник буде на висини свог позива и положаја, да је савестан и поштен, да никад не заборави да он служи закону и народу, а не ови њему, а нарочито да мудре речи, које је изрекао за себе на једној седници Народне скупштине Министар правде г. Максимовић, примени на себе у свом малом делокругу и не мисли да свет почиње од њега.

Није, господе сенатори, терет велик због величине плата. Не. Други су узроци што буџет досиже ову колосалну цифру од 5,117.000.000 динара личних расхода.

То је због сувише великог броја чиновника. На 70 душа, господе сенатори, долази један активни платезни службеник, ако се узме да је њихов број округло 200.000, а број становника 14 милиона; на сваке 233 душе један пензионер, док на сваких 200 лица један инвалид. Остављајући ове последње на страну, јер да их је и дупло више, држава и народ немају права на њима да штеде, јер је њиховом крвљу и крвљу њихових најближих цементиран темељ ове велике и моћне Југославије, која то никад неће заборавити, излази да на 54 душе долази један човек са платом или са пензијом.

Додајте томе да и овогодишњи буџет има колосалну рубрику од 500,000.000 на путне и селидбене трошкове и дијурне чиновника, па ћемо видети да нису то плате т.ј. висине њине што чине буџет овако тешким по народ, јер, господе сенатори, ако се од 207.000 чиновника у ширем смислу речи одбије један огроман број оних, који, како се народски изражава г. Министар финансија, нису господа и који се по самом положају и природи посла, премештају врло ретко или никако, онда излази да је годишње предвиђено од 3—4000 за сваког чиновника на путне и селидбене трошкове и дијурне, а то је нешто што не сме да се деси и то је Америка, коју је г. Министар финансија морао по други пут открити. Често сам, господе сенатори, мислио на ову дубоко правичну, оправдану и моралну законску одредбу малене Србије, по којој ниједан чиновник није могао примити ни паре хонорара за какав државни посао који обавља, поред своје дужности, у месту свог службовања, а данас нама добронамерним

одлучним владиним сарадницима, који смо готови да у интересу отаџбине и нормалног функционисања Државе као такве примамо одговорност за решавање многих веома тешких намета, нама се одмах затварају уста са силним хонорарним примањима, која постоје као права привилегија, по речима г. Министра финансија, једног незназног броја чиновника.

И зашто, питам се, Краљевској влади овлашћење у познатом амандману да може подврћи ревизији све прописе којима су нормирана та специјална примања и те споредне припадљности. Ја бих најрадоснија срца поздравео место нормирања укидање свих специјалних примања и свих споредних припадљности па и тога незназног броја привилегисаних чиновника, јер у колико је тај број мањи (ма да ја не мислим да је он баш тако мали), у толико више отскаче од средине и ствара суревњивост, завист и квари карактере — налажући законском одредбом да нико у овој земљи не може имати ни примати на два или више места припадљности од државе или државних институција, јер је природно да нико у исто време не може бити на два места и радити два посла.

Сећам се као млад човек да се на људе одређене у какву комисију у своме месту гледало са нарочитом пажњом, јер се је знало да су тим више одликовани државним поверењем због своје спремности и чврстине карактера, а сада се гледа као на људе под срећном звездом рођене, којима се сипају разни и многобројни хонорари.

Нађите, господе, модус да се број премештаја сведе на минимум, укинемо ову привилегију рђавог дејства, па ћемо, уверен сам, олакшати буџет бар за 2—3 стотине милиона. Овим видите, господе сенатори, ја донекле противречим г. Министру финансија, јер он вели да на тој реформи неће се постићи неки нарочити и особити резултати и да не можемо очекивати постигнуће уштеда на стотине милиона.

Не заборавимо стару мудрост да зрно до зрна даје погачу и да има маса наших домаћина која тако и ради, да би дошла ретких дана до погаче.

Зашто да се и уопште у нашем Дому не гледа да на свако зрно? Зашто одмах рачунати на стотине милиона и зашто не рачунати и са пар десетина или пар стотина милиона, ако ништа друго а оно због тога претежног моралног и социјалног карактера ове уштеде, о којој говори г. Министар финансија, тим пре, што морални карактер једне реформе у даном моменту вреди више него стотине милиона динара.

А најзад, господе сенатори, метнимо руку на срце и ми и наши другови из Скупштине и признајмо да је доста тих издатака било на нашу молбу и интервенцију, са оправданих или неоправданих разлога, ја у то не улазим, јер не знам, пошто сам се веома ретко овим бавио, метнимо руку на срце, велим, и признајмо да бисмо боље радили у интересу државе, кад бисмо с једне стране делали на чиновнике да дођу до убеђења да је служба држави и народу у толико светија и већа, што је место теже, а с друге стране делали на решавајуће факторе да се о сваком од чиновника води рачуна према његовој спремности, раду, вредности и карактеру.

Природно је да је ово питање компликовано, јер питање премештаја је у директној вези са

питањем сталности положаја. Јест, али има премештаја по молби и по казни. По моме схватању онај, који се по казни премешта, није далеко од онога, који не заслужује ни останак у служби, јер ако он није због неке кривице за једно место, по чему је за друго надлештво и зашто да публика другог места буде, ни крива ни дужна, кажиће на оваквим једним премештајем.

Остаје, господе сенатори, још питање смањивања броја чиновника, питање које је врло деликатно, врло тешко, читаво социјално питање.

Из малочашњег упоређења, по коме испада да на сваке 54 душе долази један, било активни било пензионисани, државни платеник, несумњиво је да је број огroman и да је отуда терет на народ велики. Ако се сећам, ја сам ланске године изнео да се тај терет повишава услед самоуправних, општинских чиновника, јер сам изнео да се у маси општина, особито мањих варошких и сеоских општина, целокупна комунална политика своди на проналазак извора за покриће личних издатака.

Према овоме много је, сувише је, неиздржљиво је по народ издржавање толиког броја службеника, било државних било самоуправних. Краљевска влада има тежак задатак да реши овај још тежи проблем. Изгледа ми да је неподељено мишљење, да редукције мора бити, јер је број збиља велики. Замислите, да с обзиром на број самоуправних чиновника на сваких 35 становника долази један или државни службеник, или самоуправни, или пензионер, или инвалид.

Као пример претрпаности, причао ми је један народни посланик да у једном месту његовог среза има једно надлештво врло мало са 3 служитеља, од којих је један разврстан, а двојица дневничари и да су ова тројица најмили четвртог, који за минималну плату врши њих посао.

Али ово неопходно смањивање повлачи за собом масу других питања. При решавању његовом мора се погледати стварности у очи. Човек се и нехотице пита, што ће бити са тим људима баченим на улицу тако рећи? Неће ли то бити нов кадар пролетаријата поред већ постојећег? Намеће се питање, да ли је политички моменат погодан за то? Треба водити рачуна о економским и социјалним обзирима.

Па ипак до редукције мора доћи. А кад до ње дође, ја молим са овог места да она буде целисходна и праведна. Никакве сентименталности! Никаквог другог обзира до обзира стварне државне потребе.

Не треба затварати очи из буди каквих разлога пред презапосленошћу извесног броја чиновника или чланова извесних породица, док се на другој страни бедује. Не треба дозволити, да једни служе и да су на платном списку, да би могли подмирити луксузне потребе, а да други трпе беду и оскудицу.

До редукције мора доћи, али њој треба приступити кад буде дошао погодан моменат опрезно и обазриво, имајући у виду све моменте од важности за правилно и праведно решење тога питања.

До редукције мора доћи, али пре тога треба најзгоднијим начином утврдити, при којим је надлештвима нагомиланост, а да ове има, особито при централним и великим надлештвима, то нико

не може да спори. И онда извршити редукцију, па било то мушког или женског особља. Редукција не сме и не треба да захвати само женско особље, јер ми знамо какве положаје то женско особље заузима.

Не спорим да са социјалног и породичног становишта првенство за службу треба да има мушкарац, као старешина породице, али не заборавимо, да има и женског особља, које су старешине породице или једини стуб и ослонац породице, а при томе ради са пуном савести и прилежности.

При решавању овог питања ја мушкарцу не могу дати предност због тога што ће се, ако дође до озбиљног каквог поремећаја, од њега тражити, да иде у прве редове и да се бори за Отаџбину и за Краља, као што је у Народној скупштини навео у свом говору уважени потпретседник Финансијског одбора г. Шећеров, јер у случају да дође до озбиљног каквог поремећаја, ви сами знате, неће се знати први и други редови, већ ће и мушко и женско и старо и младо имати да се, сваки на свој начин, бори за народ, Отаџбину и Краља.

Ово се признање женском особљу, а преко њега и целом женском свету, мора учинити, јер и закон ставља на расположење држави, у случају оваквих поремећаја, целокупно људство и имовину нашу, не гледајући да ли припада мушкарцу или жени. А најзад и стога, што не треба заборавити на рад жена и могућност рада, ако се у том правцу васпитавају, баш и у овим првим редовима, не говорећи о улози жене у питању милосрђа или спремања мушкараца с њене стране за тај посао баш у првим редовима.

Ја ћу да идем право циљу и отворено да изјавим: има канцеларија и надлештава за које женско особље није, као што има позива на пр. лекарских, учитељских, професорских, поштанско-телеграфских и др., где жена може бити и идеалан радник, па чак можда и прилежнији од мушкараца. Ићи ћу још даље и отворено рећи да измешано особље само отежава и одуговлачи послове. Нећу да кажем, попут једног народног посланика, да су тада те канцеларије балетске школе, али по слабости људској и с једне и с друге стране, добар део времена проведе се ван посла. Нема ту оне дисциплине, каква треба да влада, без обзира на кавалерство или какве друге разлоге, нема строгости, нема експедитивности. Али на срећу великог броја женског особља, по оваквим канцеларијама често су запослени женски службеници који служе из спорта и луксуза, те њих у пуном смислу редукција може и да обухвати у првом реду. А да бих остао доследан себи, за редукцију сам на првом месту и оног мушког особља, које би се показало непотребно, неспособно и немарно без икаквог обзира и милости.

При редукцији желети је, као што се то чини и у понеким земљама, да се издавањем рецимо полугодишњих припадљивости обештети донекле редуцирано лице и да му се да могућност да се прихвати другог посла и нађе себи пута и начина да обезбеди егзистенцију и ван државног запоглења.

Нема сумње, господе сенатори, да ће ово бити и тежак и неблагодаран и непопуларан бар с једне стране посао, али баш зато налазим да ће овај посао моћи извести само Влада поникла из

редова велике Југословенске националне странке, на чијем челу стоје људи који су до ове политичке висине дошли из народа и преко народа и који са својом странком имају и по цену личне популарности да истрају у историјској мисији Југословенске националне странке и да свестраним својим радом политици, коју је себи ставила у задатак, политици државног и народног јединства и државне консолидације обезбеде пун успех.

Огледало те политике јесте државни буџет. По њему, као једном од најважнијих послова Владе, може се ценити рад Владе, њене намере, њени погледи и назори.

Несумњиво је, господо сенатори, да су и ове године чињени велики напори у штедњи, али ипак та је штедња изведена поглавито на материјалним расходима, а то није штедња, коју треба нарочито препоручивати, нити је то права штедња. То је штедња по нужди, јер се друкчије не може радити, по сили прилика и околности.

То није штедња, као што није штедња, рецимо, ако један домаћин у селу на свом имању штеди при орању, ђубрењу, сетви, окопавању, исхрани волова и изради и куповини пољопривредних справа и алата, а вози се на фијакеру и троши немиле о слави, на гозби и у кафани; ако његови волови иду непогтовани а он носи лаковане ципеле; ако му кров на кући прокишњава, а фијакер се сваке године лакира ит.д.

Штедети треба, али тамо где је паметно и корисно штедети. По мом схватању најбоље би било, да привредне и опште прилике дозвољавају, да се не штеди ни на одржавању путева, ни на изградњи других и нових путева, да се не штеди на подизању и усавршавању занатства и привреде, да се не штеди на Министарству социјалне политике, да се не штеди на просвети, да се не штеди ни на чему, што народ води срећи и напретку, благостању и култури, што подиже привредни ниво народа, што га усавршава физички и морално, што му диже веру у себе, у државу, у садашњост и у будућност и што ће од будућих наших генерација створити срећне и задовољне грађане једне моћне, силне Краљевине Југославије, која би као и до сад што је била, и надаље била у свету моћан фактор мира и реда, а велики такмац на пољу културе и социјалног напретка.

На жалост привредне тешке прилике не дозвољавају то. И као што ми знамо то и осећамо, зна и Краљевска влада, којој је на срцу све ово и ако јој се на један ружан начин са овога места спори да је то Влада целе земље и целог народа.

Ја сам и лањске године рекао да наш народ воли и своју државу и свог националног Краља. Подносио је он и веће жртве за Краља и Отаџбину, жртве које се не броје и мере у динарима, прошао је он кроз већу Полготу и муку, па је из ње изашао већи и силнији; пребродиће он и ову тешку кризу, јер види и осећа да се о њему води рачуна, да се његов труд и зној поштује и цени, да се његова осећања правде и правце поштују.

Имајући пуно поверење да ће Југословенска национална странка са Краљевском владом из њених редова и са људима, који су јој на челу, као народна влада, уз коју је огромна већина народа, продужити већ корисно започети посао и учинити све што јој програм странке налаже, што захтевају интереси народа, Отаџбине и Краља,

природно је да нам се намеће дужност, да дамо пуну потпору тој Влади, а ту ћемо потпору дати на првом месту изгласавањем буџета.

Али, господо сенатори, ова наша готовост да Краљевској влади дамо буџет и тиме јој пружи-мо могућност за даљи користан и конструктиван рад, не значи и не треба да значи изгласавање буџета без икаквог размишљања, критике, ако је ценимо потребном, и сугестија, које налазимо оправданим, корисним и нужним. Убеђен сам, да би ова Краљевска влада, у којој су људи од идеја и парламентаризма, изгласавање буџета просто и глухо, узела не као знак неког великог пријатељства и поверења, већ као индиферентну немарност с наше стране у погледу на овако важан њен посао, па према томе и на саму њу као творца буџета. Због овога видели сте да је било врло лепих мисли и у Народној скупштини и код нас и да су их чланови Краљевске владе са особитом пажњом слушали.

Господо, био сам присутан, кад је у Народној скупштини Претседник Краљевске владе одобравао и аплаудирао једној мисли баш једног члана опозиције. Тај гест Претседника Краљевске владе говори много. Он каже са колико је пажње од стране Краљевске владе праћена буџетска дискусија и колико је она вољна да прими сваку сугестију, која иде на корист нормалног функционисања државног апарата и на добро и корист народа и државе. Она најбоље побија неоправдано набацивање о тесногрудости Владе и партије, из чијих је она редова. Реч је имао посланик др. Метикош. Говорећи о спољној ситуацији и светској неизвесности, о припремама ратним неких земаља, др. Метикош вели, да ћемо бити спремни према свима спољним догађајима само онда, ако смо унутра код куће здрави, ако је унутра здрава политика, која ће све делове народа и задовољити и окупити на потпуној сарадњи.

Ако је Претседник Краљевске владе аплаудирао овим речима, значи да дели то мишљење и дели га свакако не на папиру и у речима, већ у ствари, у истини, на делу. Сигуран сам према томе, да је Краљевска влада спремна да сваки појединачни случај, који не иде овом циљу, испита, сузбије и исправи, јер јој исто тако лежи на срцу добро и напредак целине као сваком од нас, с том разликом што је она та, која сноси директну одговорност пред народом и историјом.

И док овако, господо сенатори, Краљевска влада и ми са њом чинимо, били смо сведоци колико прекјуче, како се од стране извесних људи ради на томе, да смо унутра здрави, да се унутра дође до здраве политике, која има да окупи на потпуној сарадњи све делове нашег народа. Осећајте, господо, по овим речима да мислим на говор г. сенатора Шуперине, говор који нас је све запрепастио и запањено, говор који је далеко, врло далеко од тога да позива на сарадњу све делове народа и којим се жели да све код куће буде здраво и да унутра буде здрава политика.

Болно је тај говор одјекнуо у срцима правих синова Краљевине Југославије и искрених Југословена, а да из великог поштовања не говорим о широком срцу првог Југословена нашег узвишеног Краља, које истом љубављу куца за Хрвата као и за Србина, за Србина као и за Словенца и Коме смо сви ми, као синови ове државе, једнако

Мили и драги поданици.

Господину Шуперини одговорено је већ са овог места.

Дозволите и мени као сину Шумадије, оне Шумадије колико српске толико и југословенске, коју је дуго шибао коњски реп, о коме говори г. Шуперина, али никад по образу, која никад није заборавила ни свој језик, ни свој род и понос, која је дала легендарног Карађорђа и мудрог кнез Милоша, која је родила Стевана Синђелића и Танаска Рајића, Хајдук Вељка и Хајдук Станка, Васу Чарапића и Станоја Главаша, која је трешњевим топовима затрела турску империју, која је за шест недеља прелетала с победе на победу од Куманова до Битоља, која је крвава и уморна примила неравну борбу 1914 године, која је у 1915 години изјавила да ће се борити до последњег човека за ослобођење и уједињење и последњег брата Хрвата и Словенца, која је прешла са својим седим и болесним Краљем албанског Голготу да се испне на горди Кајмакчалан, која је широке руке и још шири срца пригрлила искрено, братски и оне који су је вређали и против ње се борили, — дозволите ми, молим вас, да се осврнем бар летимично на говор г. Шуперине, тим пре што сам сенатор Зетске бановине своје старине, у коју је ушла бивша Краљевина Црна Гора, у којој тај коњски реп није могао нигде и никад да се смири и која је типични пример српског витештва, јунаштва и чојства.

Г. Шуперина, ако се не варам, изјавио је да би се творац Југословенске академије, кад би видео што се сада ради, покајао што није основао Хрватску академију знаности и уметности, пошто су Срби створили Српску академију наука.

Колико мало знања и познавања и своје и наше историје!

Ја не знам да ли би се велики Штросмајер покајао, али сам сигуран да су се његове кости у гробу превртале слушајући са небеских висина прејучерашњи говор г. Шуперине, кад онако циничарски рачуна колико је која бановина платила по глави пореза, не знајући да има бановина, које су тај порез плаћале деценијама, радећи на остварењу данашњице, монетом која се не да изразити ни банкнотама ни златом, па би ипак среће биле да им привредне моћи дозвољавају да и данас у већој сразмери дају Богу Божје, а цару цареву, не водећи рачуна онако ситничарски и себично да ли ће се та њихова лепта потрошити на регулисање какве реке у Хрватској или подизање железничке пруге Приштина—Пећ, јер је њихово срце широко, братско, топло и њима су подједнако драги и брат са Саве и Дунава и онај са Вардара и онај са Мораве и онај са Босне и Врбаса, и онај са Тимока и плавог Јадрана, као и онај испод поносног Триглава.

Не знам да ли би се велики Штросмајер покајао, али знам да му је душа у небеским висинама тужно зацвилела, кад је чуо ону гадну оптужбу, да Србин хоће у овој држави, о којој је толико година сањао, за коју је стотине хиљада његових најбољих синова свој живот положило, да Србин хоће да уништи и сатре кога? — свог брата Хрвата.

Не знам да ли би се велики Штросмајер покајао, али сам сигуран да је његов велики дух поруменео од стида због оне неоправдане изјаве

да у овој држави жандармерија блокира хрватска села, да се сваки дан хапсе Хрвати, да су пуне апсане Хрвата, јер, ако велики дух Штросмајера, кога наше шумадишке гимназије сваке године прослављају као и Св. Саву и чију ћете слику наћи у многој простој сеоској основној школи без протеста првосвештеника, ако, велим, тај велики дух ништа друго не види, види бар стотине и стотине Хрватица, које су нашле у овом шовинистичком Београду рада и којег, свакако не због ружног понашања према њима, напуштају болна срца и сузна ока.

Не знам да ли би се велики Штросмајер покајао, али сам убеђен да би се одрекао и г. Шуперине и свих Хрвата, који овако говоре, јер тврдити да су Хрвати грађани другог реда, да су економски поробљени, да се од њих само траже паре, а да немају у овој држави никаква права и учешћа у власти, толики је нонсенс и неистина, да о томе не треба ни говорити.

Имате, г. Шуперина, ви иста права као и сви ми, и још већа, јер ево сте чак покушали да омаловажите српски део нашег народа, потсмевајући му се за петвековно ropство под коњским репом. Али сте се у ефекту преварили. Бојан је сте тај део наше историје, бојан као и период Вашег робовања Мађарима, али га се ми не стидимо, јер је светао и потврдио је стару мудрост да се на муци стварају и познају јунаци и челиче карактери, и још Вам после 34 године од своје матуре велам да сам на темат „које време из српске историје највише волим и зашто“ одговорио да волим највише период робовања. Ви ово нећете моћи никад разумети, јер сте уточили у прорачунавање динара и пара, јер се за Вас све обрачунава у динарима и парама. Да имате душу Вашег великог Штросмајера, који је наш због те душе сродне нашој души, ви бисте могли разумети, јер треба имати душу па разумети гусле и песме, патње и борбу, ускоке и хајдуке, борбу за слободу и жртве те борбе и најзад ускрс те слободе. Да, треба имати душу па разумети поколења за која је бесмртни Његош рекао:

Поколење за пјесму створено,

Виле ће се грабит у вјекове

Да вам вјенце достојне саплету

Ваш ће примјер учити пјевача

Како треба с бесмртношћу зборит.

Ви велите да немате никаква права и никаквог учешћа у власти. Колико нетачности у томе! Погледајте испред узвишене слике Онога (показује руком на слику Њ. В. Краља), који Вас је именовао за сенатора, па ћете видети да претседничко место у овоме високоме Дому баш од почетка заузима Хрват, истина можда не Хрват Вашег схватања, али Хрват, и никоме од нас није ни на ум пало да се због тога буни.

Ви велите да се само у Хрватској намеће југословенство преко Југословенске националне странке, а да се у Србији оставља на миру српство, које има да угуши и апсорбује хрватство.

Варате се, господине Шуперина. Варате се горко и болно. Са стављањем наших славних застава, које су нас водиле кроз столеће са победе у победу, које су се виле на Делиграду, Нишу и Врању 1877 године, на Куманову, Скопљу, Призрену, Прилепу и Битољу 1912 године, које су се лепршале на Церу, које су се виле и на Кајмак-

чалану, које су се оросиле морском пеном плавог Јадрана, са стављањем тих наших светиња у музеј, ми смо дали и последњи доказ да смо као добри Срби још бољи Југословени, а ви који тако говорите доказали сте да нисте ни добри Хрвати, да нисте Хрвати вашег великог Штросмајера. Једна епизода са путовања словенске браће из Пољске. Прошла су та наша браћа са севера од Суботице до Цетиња преко Београда, Скопља, Косова, Краљева, Ужице, Сарајева и Дубровника. Нигде нису чули име Србин, нигде српство, свуда Југословен, свуда југословенство. А у Загребу? Од Вас и оваквих ваших другова ни речи о југословенству, већ о хрватству. На питање једног од парламентарца зашто то, ја нисам могао дати одговора, већ слежући раменима упитао сам да нису нашли они одговор у писму, које им је тајно дотурено од овако добронамерних Југословена, који су прешли преко основних правила гостопримства.

Али пређимо преко ове болне и нежељене епизоде. Бацимо на њу вео нашег широкогрудог забораву у нади да ће дух великог Штросмајера победити и да се он у истини неће имати зашто кајати. Нас чека други посао, посао који ће дати могућности Краљевској влади да настави и продужи свој рад, да обезбеди нормално функционисање државе, да обезбеди рад на консолидацији и нормализовању прилика у земљи, који ће јој омогућити да земљу достојно претставља споља, да јој прибави респект и поштовање, да збрине што је небринуто, да уреди што је још неуређено, да одговори надама нашим и жељама Његовог Величанства Краља, Који, ево већ прошла је деценија, води Своју државу и Свој народ бољим данима и срећнијој будућности. У нади да ће Краљевска влада вазда имати пред очима само добро Краља и Отаџбине, наше велике и моћне Југославије, и да неће никад заборавити узвишене речи Његовог Величанства: „Пророци и претече Југославије, њени мученици и јунаци јесу вечита слава и жива морална снага велике Југословенске мисли, кроз њих је национална идеја слободе, љубави и јединства постала стварност, а угледањем на њих она ће бити славна будућност”. — У нади да ће Краљевска влада све учинити да та наша будућност постане збиља славна, ја ћу гласати за буџет и ако је он тешко бреме на кризом ослабљена плећа нашег народа. (Бурно одобравање).

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. др. Раденко Станковић у смислу § 41 Пословника.

Др. Раденко Станковић: Господо сенатори, у одговору на говор г. сенатора Драгослава Ђорђевића у прошлој сенатској седници, у колико се тај говор односи на моју личност, у првом реду најенергичније протестујем против сасвим неистините тврдње г. сенатора Ђорђевића да сам злоупотребавао име Његовог Величанства Краља. Свечано изјављујем пред Вама, господо сенатори, да име нашега узвишенога Владара нисам чак ни употребљавао ни у ресорним пословима, ни у политичким разговорима — ако за то нисам имао нарочито одобрење односно наређење. Ја служим, господо сенатори, одано и верно Његовом Величанству Краљу и Отаџбини и никад нисам ни на који начин ништа подузимао да се

испнем на било које положаје, нити да се на њима одржавам. Тенденција смеле и неосноване тврдње г. сенатора Ђорђевића довољно је јасна.

У сукобу са господом ректорима Университета, који помиње г. сенатор Ђорђевић, вршио сам своју дужност Министра просвете, а на начин такав, да ми је тадањи ректор Београдског университета пред целим университетским сенатом, прихватајући моје погледе за решење спора који је био у питању, признао да сам био у потпуном праву. Да сам са господом ректорима онако поступао како то прича сенатор г. Ђорђевић, вероватно је да не бих никада постигао поменуто признање.

Да студенте нисам никада завађао са њиховим професорима, јасно се већ види из факта тога, што су под мојим министровањем престали тешки нереди и изгреди, који имају свој почетак далеко пре мога доласка на министарски положај и што је успостављен потпун ред и мир на свима универзитетима.

Сасвим је неразумно било тврдити, да сам као Министар партизански поступао, када се зна да ја од дана којег је прихваћен Видовдански Устав, не припадам ни једној партији, а исто тако се зна да и пре уставне борбе такође нисам припадао ни једној странци, јер ми за партизанство недостаје потребан смисао.

Можда тек нисам зато партизан, што сам бранио незаштићене наставнике, па се на тај начин замерио некојим још заосталим партизанима из ранијих времена, а свих партијских боја.

Због ограниченог времена навешћу само разлоге о амовирању г. Драгослава Ђорђевића са положаја помоћника Министра просвете. Ти разлози уједно довољно објашњују и друге случајеве на које алудира г. сенатор Ђорђевић. Познато је да је помоћник Министров у Министарству просвете шеф свих канцеларија, свих одељења Министарства и да је он одговоран за рад у њима. Већ у прва два месеца мога рада у Министарству могао сам да ухватим пет случајева премештаја учитеља са мотивацијом да се одлука доноси по њиховој молби, а у ствари није постојала никаква молба, него је премештај био акт самовоље, која није потицала од мене, пошто сам лажним подацима обманут био.

За време помоћниковања г. Ђорђевића грубо је фалсификована мотивација једнога указа о премештају, пошто је тај указ већ носио потпис Његовог Величанства Краља.

У соби помоћника Министра просвете израђена је одлука по оном случају, по коме сам у овој поштованој кући одмах на почетку мога министровања, дакле иако је она пре мене донесена, имао част да одговарам на поднету интерпелацију. На тој одлуци извршен је тежак фалсификат, који је видљив чак и за онога, који и на пола ока само види. На тој одлуци у једној фази њеној сарађивао је и г. Ђорђевић. Знао је дакле за њу и знао је каква је, и свеједно није ми дао потребне податке за интерпелацију, како бих могао ствар у пуној светлости у Сенату да објасним.

Утврђено је у присуству једног професора Универзитета, бившег Министра и сенатора, да је г. Ђорђевић као мој помоћник без мога знања и без потребног овлаштења издао супротна наређења по једној ствари, у којој је моја одлука већ

била пала. Већ овај последњи разлог, господо сенатори, сам за себе, и да нисам остале навео, довољан је да објасни зашто сам се морао одлучити да не рефлектујем на сарадњу г. Драгослава Ђорђевића као свога помоћника. Разуме се да сам за такву одлуку морао добити и сагласност тадањег г. Министра Претседника и да сам је без икаквог објашњавања и добио.

О питању мога таксирања госпoде посланика и сенатора, како то каже г. Ђорђевић, дозволите ми да дадем одговор, ако га буде захтевало оно лице, на које би се наведене речи г. Ђорђевића могле да односе.

Г. сенатор Ђорђевић сматрао је да је потребно, да у овој поштованој кући говори и о мојој култури. За објашњење молим Вас, господо сенатори, да ми дозволите да изнесем само још један факат, из којег ће се лако моћи просудити, да ли је г. сенатор Ђорђевић уопште квалификовао да говори о култури.

Када је пред овај Дом изнет законски пројекат о верској настави, који је у Народној скупштини акламацијом примљен, у одбору за проучавање овога законског предлога био је и г. Ђорђевић. Одмах на почетку седнице узео је реч и тврдио је, да правилници, који тим законским предлогом имају да буду озакоњени, уопште не постоје, према томе да је такав законски предлог сувишан. У наредној одборској седници изнео само оба правилника да их покажем господи члановима одбора и да их тако, на супрот тврђењу г. сенатора Ђорђевића, уверим о њиховој фактичној егзистенцији. (Драгослав Ђорђевић: То није истина!). На тај начин сам утврдио, да г. Ђорђевић, као ранији начелник Одељења за основну наставу и доцнији помоћник Министра просвете, мора да је знао, да постоје ти правилници, да се је морао служити њима и да је вероватно као висок функционар Министарства и сарађивао на њиховој редакцији. Зашто је г. сенатор Ђорђевић у пркос свему томе негирао у одбору егзистенцију правилника, довољно је јасно, али је уједно јасно и то да човек, који је кадар да говори нетачности, ако му је то потребно, може и да даје „културне критике“ о другима на начин како је то учинио у јучерашњој сенатској седници.

Драгослав Ђорђевић: Молим Вас, господине Претседниче, за реч ради личног објашњења.

Претседник др. Љубомир Томашић: Господине сенаторе, по Пословнику немате право на реч.

Драгослав Ђорђевић: Господин је поменуо моје име, говорио је неистину, и ја имам право на реч, да докажем да је говорио неистину.

Претседник др. Љубомир Томашић: Немате право на реч по Пословнику. Има реч сенатор г. др. Петар Зеџ.

Др. Петар Зеџ: Госпoдo сенатори, у дебати за примање овогодишњег буџета пале су од стране опозиције и у Народној скупштини и у Сенату изјаве, и постављене су извесне тврдње на које је, додуше, долично одговорено и од претставника Краљевске владе и од чланова владине већине, но које су толико карактеристичне да сматрам потребним, да посве кратко на њих одговорим. Овај мој одговор у толико је више оправдан, што ће он послужити као разјашњење, због чега та госпoдa из опозиције сада тако говоре и зашто

баш та госпoдa, бивши краљевски министри, тако говоре. Сигурно су вам познати, госпoдo сенатори, говори г.г. Преке и Никића из Народне скупштине, а чули сте прекјучерашњи говор г. Шуперине овде у Сенату. Ја не налазим велике разлике у та три опозициона говора с обзиром на њихову главну садржину и ефекат који се желео постићи. Разлика је код њих само у тону и у мери. Сва тројица износе како је наш народ — мисле дабоме на хрватски део нашега народа — у пречанским крајевима малтретиран и измрцварен од жандармерије, а хоће тиме да докажу, колико је тај народ незадовољан са садашњим политичким стањем, те га само жандармски кундак спречава да се не буну.

Г. Шуперина наступа сасвим отворено, па поставља тезу о хрватском питању у нашој држави.

Г. Прека оптужује наше истакнуте пречанске политичке и националне раднике и чланове владине већине за политичка убиства и да би што пре и јаче постигао жељени циљ, каже овако: уваженог вођу и претставника Хрвата убијају самостални демократи у оном часу, кад се он баш био одлучио да напусти свој дотадањи опозиционални став и да поведе политику за Краља и за државу.

Не смета г. Преки сасвим ништа, што је у том случају већ давно пре пала судска пресуда, која је позитивно утврдила, да у том случају нема ни говора о политичком убиству, а сасвим је вероватно, да г. Прека није ни у сну сањао, да ће доживети одлучан деманти о политичкој преорјентацији оног уваженог Хрвата опозиционала, деманти који је дошао са стране блиских политичких сарадника и једномисљеника г. Преке.

Госпoдo сенатори, сва три поменута опозиционална говорника високо су котирани на нашој политичкој берзи све до пред кратко време и пошто су сад увидели да им вредност рапидно спада из дана у дан, сматрају за потребно да ступе у најживљу акцију, да поправе своју угрожену политичку ситуацију.

Та су се госпoдa одувек герирани као искључиви претставници и вође хрватског дела нашег народа и по тој квалификацији били су они до сада и хонорисани. Сад се је, међутим, политичка ситуација у пречанским крајевима из основа изменила и због тога долази ова њихова живља акција.

Наш народ у оним крајевима одавно је већ дошао до сазнања, да никад није имао никакове користи од партијских, племенских и верских борби, па је он зато свесрдно прихватио шестојануарску политику и са пуно вере и искрено се дао на посао око изградње своје лепше националне и државне будућности. Ја подвацим ту чињеницу, да се баш хрватско сељаштво махом одлучује за братску сарадњу са Србима и из тога је тамо сад настао нови фронт Југословена, који имаду само један циљ пред очима, да пораде по својем најбољем знању и свом снагом за добро свог Краља и своје државе.

При тој и таквој политичкој констелацији, госпoдo сенатори, осећају се нелагодно сви они, који су — да се вулгарно изразим — сецовали на партизанство, на племенску или на верску карту и зато је сасвим разумљиво и неспокојство и живља акција не само наших опозиционалаца у Народној претставништву, већ и оних изван њега.

Све оне пунктације и декларације и сва она настојања око оживљавања хрватског питања, сва она шапутања око раздеобе државне власти по партијским и котеријским кључевима, све то нема никакве друге сврхе, већ једино ту, да унесе забуну и да ослаби морал у нашим југословенским редовима, да разбије југословенски фронт, па да се опет заигра коло племенских, верских и партизанских теревенки и да тада опет искоче на површину разне политичке рачуњије.

Тактика наших опозиционалаца није баш свим неумешна. Они ће вам овде у Београду држати читава предавања о свом синтетичком југословенству. Они ће вам изводити целе математске формуле, да вам докажу, колико би центрипеталне снаге било у федеративно уређеној Југославији и збуниће вас са питањем, да ли је припојење земуинске општине Београду донело више штете интегралном или синтетичком југословенству: (Смех. — Матија Поповић додаје иронично: Они би порушили земуински мост!). Они ће вам тобож у највећем поверењу причати, како је нехомогеност и у владиној партији и у самој Влади до максимума развијена, како се воде потајни преговори час са овом, час са оном опозиционом величином, сад у име овог активног министра, сад у име овог другог, и тако даље и тако даље.

Оне стварне добронамерне и истинске критике, што су их наши другови из владине већине овде износили истичу наши опозиционалци као доказ наше партиске неслоге и слабости. Они намерно неће да виде у тој појави гаранцију за нашу конструктивност и за успех у нашем раду.

Тактика је, како рекох, добро смишљена, а циљ је: довести до забуне и деморализације у југословенским редовима, дочепати се власти, па онда да отацбеници преговарају о државном уређењу, како би рекао г. Шуперина.

Иако сам ја дубоко уверен у то да су наши најлежнијим круговима добро познати сви ти потхвати наших опозиционалаца као и закулисне њихове махинације што их предузимљу, ја ипак сматрам својом дужношћу, да их и са своје стране и с овог места на све то упозорим и да им скренем пажњу на ово.

Наша политика и сав наш рад мора тежити оном циљу, који нам је посве јасно обележен манифестом Н. В. Краља. Ту нема и не може да буде никаквих концесија ни лево ни десно.

Ми имамо сви да прионемо свом снагом и свим срцем на посао, да доведемо до пуног триумфа ту политику на коју нас је све заједно наш јуначки Краљ упутио и у нашим редовима има места сваком Хрвату, Србину и Словенцу, који је вољан да се за тај циљ искрено и без икаквих резерви бори.

У нашим редовима нема места оним магловитим Југословенима као ни онима, који вечито рачунају само са партизанством и који стално потежу неке племенске и верске кључеве и рачунице, а при том воде искључиво рачуна само о свом личном хару.

Наши редови су прекаљени у борби, наша је и морална и физичка снага огромна и сваком даном све већа и успех наше борбе је сигуран.

У специјалном делу дебате узеох реч да говорим о самом буџету, а сад изјављујем да ћу гласати за буџет, јер имам пуно поверење у Краљевску владу. (Пљескање).

Popretsednik dr. Miroslav Ploj: Реč има senator g. dr Šverljuga.

Dr. Stanko Šverljuga: По својој дужности ја сам савестно проучио експозе Господина Министра финансија о предлогу буџета за годину 1934/35, прочитао сам и проучио и његов говор кога је одржао у Народној скупштини дана 28 фебруара ове године и на кралју пажљиво сам пратио расправу о овом буџету колико у Народној скупштини толико и расправу у Сенату.

Извршивши ту дужност, прелазим на даљу дужност да изнесем о том своје мисли и своје погледе.

Настојаћу да будем што краћи у својим излагањима и из тога разлога она ће можда бити и непотпуна, а многоме можда и одвећ lapidarna.

Ипак жеleo бих и надам се, да ће те примедбе и овake kakove јесу моћи корисно да послузе циљу, што га ми сви у тај час имамо пред очима, т. ј. очување државних финансија од тешких удараца, којих је задано и што ће их још задати данашње тешко привредно стање, и оно уопште што влада у свету па и оно у коме се налази наша земља.

Јер не треба се варати, привредна криза још није при крају, а нарочито у нас никакви знаци не говоре за то. Сто у појединим другим државима таквих знакова има, то није доказ да криза јенжава, него је то по моме мишљењу резултат смишљеног рада којег ми тамо видимо, т. ј. рада око тога да се отклоне последице кризе. Резултат је то тамо више или мање успешног лечења привредних прилика, које владају у тим земљама. Међутим само привредно стање и даље јесте и остаје не само у свету, како то каже дословно у своме експозеу Господин Министар финансија, још увек веома озбиљно него је оно нарочито у нас надасве озбиљно те постаје све озбиљније.

Прилике, које данашња криза изазива, нарочито не погодују привредној структури наше Кралјевине. Govori се увек да та структура нама помаже у томе да лакше пребудимо кризу. То је можда неко време изгледало тачно, али је доволжно имати у виду само питање рентабилитета данашње пољопривредне продукције уопште, па да се одмах уочи погрешност ове тврдње. Истина је нажалост да би наше привредно стање већ и данас било неупоредљиво боље, кад би били покушали да riješimo кризу пољопривреде, кризу кредита и кризу новчарства. Јер то је било и јесте donekle у нашој моћи. Ја мислим да смо могли по тим питањима да урадимо много више него што смо до сада урадили.

Mislim dakle да данас већ сватко види, да привредна криза нimalo не погодује нашој привредној структури. Не треба него само у виду да је приток девиза пао од округло 6 милијарда динара у години 1931 на свега нешто преко милијарду и 300 милиона динара у години 1933. А приток исељеничке уштедевине од милијарде динара у 1929 год. на свега нешто преко 120 милиона динара у години 1933. Само те двије ствари ако се уваже мораће се доћи до закључка, да — разумије се — аранжман наше Кралјевине са страним портерима наших zajmova значи до душе olakšanje у нашем билансу плаћања, да овај аранжман нарочито претставља надасве важан momenat по наш државни кредит, али да ни тај по нас несумњиво веома корисни аранжман никакo не може да значи, с обзиром на катастрофално opadanje нашега извоза, равнотежу страних sretstava плаћања. А та равнотежа треба да буде једна од главних основица за стабилност нашег новца. Time у веzi, moram да naglasim, да ће наш извоз и даље стално да opada, dočim о kakovom његовом повећању, које би iole imalo значаја у dogledno vrijeme не може бити

ni govora. Za ovu svoju tvrdnju ja ću odmah da na-vedem i razloge.

To je u glavnom posledica autarhije naših suseda i onih država u koje mi izvažamo, kako je to i g. Ministar trgovine i industrije u svome govoru u Narodnoj skupštini konstatovao. Samo po mome mišljenju g. Ministar trgovine i industrije greši, kad smatra da je autarhija onemogućila izvoz agrarnih produkata svih agrarnih zemalja, jer kod onih agrarnih zemalja, kojese uvaljanom privrednom politikom, naročito smišljenom spoljnom trgovinskom politikom, tome predu-srele, nije to ni iz daleka slučaj u toj mjeri kao kod nas. A slijedom toga smanjivanje našeg izvoza posledica je njihove privredne politike u pogledu intenzifikacije njihove proizvodnje. A u tome oni postizavaju silne uspjehe, jer svi naši susjedi bez izuzetka, šta više sve zemlje, u koje smo do sada izvezile svoje poljoprivredne produkte, ograničuju sve više uvoz tih produkata sa strane: kontingentima, povišenjem carina, uvoznim dozvolama i deviznim stegama. Nažalost naša saobraćajna politika svojom krajnje fiskalnom tarifskom politikom, koja izvozu ne čini dovoljno koncesija, to i onako teško stanje još više otežava. O prijedlozima tarifskog odbora naša saobraćajna politika u tom pogledu a i inače u pogledu unutrašnjih saobraćaja nije vodila dovoljno računa. (Pa zatim tu dolazi i vanjska privredna politika Italije, Mađarske, Austrije, pa i Nemačke). Jer te se države u svojoj vanjsko-trgovinskoj politici, prirodno, upravljaju po svojoj spoljnoj politici. A za nju svi znamo, za čim se na kraju ide. Svakako je tačno, da vanjska privredna politika tih zemalja nikako našoj privredi ne pogoduje. Poznato je, da je naš izvoz drveta u Italiju već sada teško pogoden, a uvoz stoke gotovo onemogućen. Da nam prijete velike pogibelji i od kompenzacionih pogodaba Njemačke sa Rumunijom i Bugarskom o kojima se neprekidno pa i sada vode pregovori. A te pogodbe značit će u krajnjoj liniji sve novo i osjetno otežavanje našeg izvoza.

Ovi nam razlozi nalažu da u privrednom pogledu potražimo nove puteve, da nastojimo podizati nove mostove, jer će inače cijena našim izvoznim produktima da doživi slom. Reorijentacijom našeg uvoza sa Zapada ka Istoku po mome mišljenju novi se putevi neće naći, dakle ja se bojim da nastojanja Kraljevske vlade u tom pravcu ne mogu uroditi plodom. Ni nastojanja privredne Male antante do danas nisu dala takove rezultate, koji bi mi i donekle značili uspješno pronalaženje novih puteva. A isto tako ja i u Balkanskom paktu ne mogu danas još da nazirem takav ekonomski značaj, i ako je očevidan životni politički značaj Male antante i politička važnost Balkanskog pakta u cilju očuvanja mira na Balkanu.

Ni tako zvana aktivnost našeg trgovačkog bilansa, pa ni onog sa Njemačkom i Čehosovačkom, tu ne može da nas utješi. Toj pojavi je jedini uzrok u tome što su te zemlje na taj način nastojale i uspjele prošle godine da naplate svoja potraživanja, svoje u nas zamrznule kredite. Ako se sve to uvaži, onda će biti svakome jasno, da nam sada tek predstoji danas najteže vrijeme. Znakove osjetnog pogoršanja našeg privrednog stanja već u prošloj godini konstatovao je i Društvo Naroda u svojoj publikaciji izdanoj u julu 1933 godine pod naslovom »Situation economique mondiale«, gde se razvitak krize u Jugoslaviji karakteriše kao »ubrzano pogoršanje« (aggravation accelerée).

Dolaze nam dakle najteže godine, u kojima će trebati da se izvrše veći naponi, kako bi se naše dr-

žavne finansije održale na visini, da prebrodimo krizu, da prebrodimo ovo teško privredno stanje i ne treba se varati u tome, da će to vrijeme da potraje još dugo, a gospodin Ministar finansija, koji vodi brigu o finansijskoj politici Kraljevine, mora sa time računati i mora da našu finansijsku politiku prema tome udešava.

Ali sve, i kad tome ne bi bilo tako, gospodin Ministar, uvjeren sam, da će se složiti sa mnom u tome, da državna finansijska politika treba da se vodi tako, kao da idemo tek u susret najtežim privrednim prilikama. I ja duboko vjerujem, da su danas misli Gospodina Ministra tim problemom u glavnom i pozabavljene. Do sada je Gospodin Ministar finansija morao da se ograniči na to da nastoji postići potrebitu uštedu, kako bi njome i jačanjem državnih prihoda, postignutih istina čisto fiskalnim načinom, očuvao potpuno i stvarnu ravnotežu u državnom budžetu. Ako se ima u vidu, da je ušteda, ili kako je to ušlo u običaj kazati, kompres rashoda, bio sizifov posao, i da je taj posao iziskivao i mnogo vremena i željezne volje. Da je iziskivao svakodnevne ogorčene borbe Gospodina Ministra sa ljudima i sa prilikama oko sebe: onda je potpuno razumljivo da je taj nezahvalan i težak trud do sada u ove tri godine, morao da posvema apsorbuje sve snage i sve vrijeme Gospodinu Ministru. I tu se naprosto nije fizički imalo vremena za to da se misli na šta drugo ili predvidi za nekoliko godina u napred.

Dužnost mi je ovde objektivno istaći, da je po mom mišljenju Gospodin Ministar ovaj dio svoje zadaće, provodenje uštede uspješno izvršio. Samo njemu ide zasluga da je sa uspjehom sprečio gore i teže rezultate našim državnim finansijama. I mi njemu za to dugujemo hvalu.

Međutim, i ja se nadam da će se Gospodin Ministar sa mnom složiti u tome, a to bar ja čitam između redaka iz njegovog govora, mi smo sa kompresom rashoda pri kraju.

To je na pr. razlog, zašto je ovogodišnji budžet i pored kompresije od 511.000.000 dinara u stvari stvarno samo za 75 miliona dinara manji od prošlogodišnjeg. Jer budžet na dalju kompresiju — danas već osjetno, reaguje automatskim porastom. On usljed dosadašnje osjetne kompresije već sada, ovakav kakav je, u sebi sadržaje vrlo osjetnu tendenciju porasta. Ali ne samo to, nego ja se bojim da smo mi sa uštedama i do sada već otišli predaleko.

U toj bojazni ne utvrđuje upravo i Gospodin Ministar, koji je u tome svom govoru između ostalog istakao i to, da je smanjenje u ovom budžetu izvršeno najvećim djelom, pored rashoda saobraćaja, kod rashoda vojske. A neka mi je dozvoljeno dati izraza svojoj bojazni, da li se u tome neće otići danas sutra predaleko, ili da, već i dosada tu se nije pošlo suviše daleko, jer po mom mišljenju rashodi naše vojske i do sada nisu bili takvi, da bi oni trebali ili da bi oni smjeli da se smanje. U tome me uvjerenju podržava i to, što je Gospodin Ministar vojske i mornarice, neki dan objavio u Narodnoj skupštini. Našoj je vojsci, što nikada ne smjemo da zaboravimo, istorija namjenila nada sve tešku i odgovornu zadaću. Ona treba da u svako vrijeme bude spremna da brani našu velikim žrtvama stečenu slobodu, da brani naše tolikim patnjama stečeno ujedinjenje, da brani našu Otadžbinu. A šta to znači pored geografskog i vanjskog političkog položaja naše zemlje, ja ne treba da vam razlažem. To je što se tiče materijalnog rashoda za voj-

sku. A što se tiče ličnih, navadam kao primer, da poslije velikog rata penzionisani pukovnik — srpski — koji je sedam godina proveo u ratovima, od naše Kraljevine prima penziju od 2.000 dinara, dok je efektivno služio preko 40 godina svojoj otadžbini Kraljevini Srbiji. Upropastio je u tim ratovima zdravlje i zato je morao ubrzo poslije velikog rata, da ode u mir što ga je sigurno i zaslužio. A u Austriji primerice, i u Madarskoj penzionisani pukovnik ima preko 8.000 dinara penzije. Taman 8.000 dinara ukupnih beriva ima i naš armijski general. Skupa sa dodatkom, od kojega mora da izdržava i hrani i svog posilnog i svog konja i da dolično svome položaju reprezentuje. Držim da nije potrebno da Vam navedem i druge primjere, pa i onaj sa najmanjim našim činovnikom, i da vam dokažem kako su lični rashodi kod nas, kod svih državnih platežnika već došli i ispod minimuma egzistencije. Jer ni armijski general sa 8.000 dinara mjesečne plaće, dozvolite, ne može da živi onako, kako to pristoji komandantu armije naše Kraljevine. Ja tvrdim da gotovo ni jedan državni službenik ni aktivni ni penzionisani ne ima danas u našoj Kraljevini više, tako reći, ni minimum pristojne egzistencije. Gospodin Ministar bio je dakle nadasve obazriv u načinu izražavanja, ako je i sa punim pravom izjavio, da značajni politički i socijalni obziri, ne dopuštaju da se u redukciji ličnih rashoda ide i dalje.

Za to, gospodo, u koliko se još hoće dalje da ide u sprovođenju štednje, bilo materijalnih bilo ličnih, mi slim da treba biti veoma obazriv i uraditi to smišljeno i sa planom. Jer ako se štedi tamo gdje ne treba, isto je kao i kad se rasipa. Ili zar je to štednja, kad se na izdržavanje puteva u budžetu predviđa godišnje samo 8.000 dinara po kilometru, dočim je od strane stručne nauke utvrđeno, da za to treba mnogo više, kako bi se putevi mogli sačuvati od upropašćivanja. A u stvari troši se i potrošilo se prošle budžetske godine na to nešto preko 4.000 din. po km. Ili zar je to štednja, kad se ne nabavlja dovoljan broj pragova radi obnavljanja željezničkih pruga a time i njihovog održavanja? Ili zar je to štednja, kad ni beogradski pravni fakultet nema dovoljno soba za predavanje ili kad na ljublianskom univerzitetu zbog nemanja kredita za loženje, profesor mora da predaje daciama kod temperature, koja iznosi svega 5 gradi Celzija iznad nule ili kad u našoj državi ima hiljadu razreda osnovnih škola bez nastavnika?

Gospodo senatori, ne vrši se ušteta ni time, ako se ne predviđaju dovoljni krediti za neminovne potrebe. Između brojnih primjera navodim ugali za potrebe željezničkog saobraćaja. U prošlogodišnjem budžetu predviđen kredit u iznosu od 254 miliona dinara nije bio dovoljan. To je utvrđeno. Ove godine smanjen je taj kredit na 239 miliona dinara, iako je saobraćaj u porastu. Što će tek sada da bude? Zar će se time izvršiti ušteta? Neće. Ugali će se ipak morati nabavljati, ali će računati i dalje, kao što je bivalo do sada, ostati neisplaćeni. A osim toga liferanti će i dalje sav rizik počeka da ubacuju u cenu. A takvo je gazdinstvo štetno i rasipno. I ono se mora odbaciti isto tako kao što i brojne t. zv. varbudžetske operacije i transakcije, od kojih su one, koje se tiču apsolutno potrebnih nabavaka i investicija, izazvane upravo tom i takvom pogrešnom politikom štednje.

Gospodo, kompres rashoda kao sredstvo finansijske politike više ne može da dode u obzir. Za to, po mom mišljenju, i tako zvana ovlašćenja, ako im je to svrha, neće moći da ispune nade, koje se u nji-

ma polažu. To smatram da mi je dužnost da i na ovom mestu naglasim.

G. Ministar u svome govoru daje nam jasan pregled o načinu, na koji se zbog redukcije prihoda u toku izvršenja zadnjih budžeta do sada tražilo nove izvore prihoda, a to najpre pri donošenju samoga budžeta za 1932/33 godinu, u izmenama i dopunama Zakona o taksama, pa u samom toku izvršenja toga budžeta u avgustu 1933 godine, u izmenama i dopunama Zakona o državnoj trošarini, te u izmenama i dopunama Zakona o porezu na poslovni promet i na kraju u Zakonu o naknadnim i vanrednim kreditima. Danas je već utvrđeno, pa to ističe i g. Ministar, da efekat tih novih napora nije bio značajan, iako se prirodno nije mogao zanemariti. Isto tako ni napore vršeni u pravcu iskorišćavanja novih fiskalnih prihoda, nisu nažalost mogli dati kao rezultat potpunu budžetsku ravnotežu, za kojom se svakim pojedinim od tih napora težilo. Istu sudbinu imaće — tvrdim — i novi fiskalni tereti, što su nedavno zakonodavstvom i oni predstavljaju u tom pogledu uzaludan napor.

Gospodo senatori, meni se čini, da iz ovakvog stanja stvari treba da izvučemo jasne i logične zaključke, koji nam se, po mom mišljenju, sami sobom nameću. Ali pre nego što te zaključke ovde iznesem, mislim da treba sa par reči da se dotaknem pitanja naše poreske politike u vreme krize. Privredna kriza kao i svim drugim državama tako i nama donela je znatno smanjenje državnih prihoda. Naše ranije finansije oslanjale su se u glavnom na indirektnu poreze, na monopole, carine i trošarine. Direktni porezi sve do godine 1929 i 1930 dolazili su u drugi red. Oni ukupno jedva da su nadmašili prihode od monopola. U toku krize od godine 1931 pa na ovamo vidimo, da indirektni porezi znatno opadaju i dovode ravnotežu budžeta u pitanje. To u potpunosti dokazuju cifre iz prošle budžetske godine 1932/33, za koju imamo računski zaključak, po kome smo od indirektnih poreza naplatili: trošarine plimimirane sa 855 miliona dinara naplaćeno je 860 miliona dinara, dakle 5 miliona dinara viška; od taksa preliminirano 1 milijardu 230 miliona dinara naplaćeno 989 miliona, dakle manje za 280 miliona dinara; od carina preliminirano 1 milijardu i 100 miliona dinara naplaćeno 694 miliona, dakle manje za 405 miliona dinara; od monopola preliminirano milijardu 811 miliona dinara naplaćeno milijardu 511 miliona dinara, dakle za 300 miliona manje. Ukupno su dakle podbacili prihodi od indirektnih poreza za 980 miliona dinara ili okruglo za jednu milijardu dinara.

Zajedno sa manjkom prihoda kod državnih preduzeća za istu budžetsku godinu sa 625 miliona dinara, to znači preko 1 milijardu i 600 miliona dinara. Zasnivanje prihoda na indirektnim porezima nije dakle više moguće, jer ne zajemčuje solidu izgradnju budžeta.

U takvom stadiju naša poreska politika po mom mišljenju ne treba da nastavi tim putem, jer se povećavaju trošarine koje su i prije povećanja dijelom već bile prevelike. One su već tada prelazile kupovnu snagu potrošača. Zavadaju se i nove. Efekat je tu morao da zaostane za očekivanjima. Očekivanja su primjerice u tom pogledu kod zadnjeg budžeta dostizale cifru od 400 miliona dinara. U stvari postignuta je samo cifra koja je bila preliminirana za trošarine po starom zakonu. A pri tome su trošarine danas većim dijelom prohibitivne. One ubijaju potrošnju. Kod

piva potrošnja je tako danas već spala na gotovo jednu četvrtinu.

U nemogućnosti da svoj osnov nade i dalje u posrednim porezima, poreska politika tek sada traži osnov u direktnim porezima. Međutim to sada biva u vrijeme najteže krize. I po mom mišljenju bez dovoljno nastojanja da se prilagodi situaciji privrede. A osim toga i bez prilagodavanja samoupravnih prireza toj reorganizaciji. Dođim se u budžetskoj godini 1932/33 ostvaruje na tim porezima milijarda i osam sto milijona dinara, u narednoj se godini hoće da ostvari za pola milijarde više. Ako se ima u vidu da se kroz tu godinu promet i dalje osjetno smanjio, da je rentabilitet i dalje pao, da je opšti poslovni moral uništen, priznaće se da je sa gledišta poslodavca, zemljoradnika i radnika već i ostvarenje ranijih prihoda moralo značiti osjetan teret. Teret, koji se bez teške štete po našu privredu ne može povisiti, nego i opet samo obazrivo.

Ova je reorientacija izvršena ukidanjem ranijeg sniženja zemljarine, povećanjem poreza na zgrade, a praksom poreske administracije ovo je učinjeno na način, koji daje povoda mnogim opravdanim žalbama; najzad povećanjem tečevine i društvenog poreza: To povećanje iznosilo je kod prvospomenutog poreza 170 miliona dinara, kod tečevine 120 miliona dinara, a kod društvenog poreza 80 miliona dinara. Na žalost povećanje zemljarine došlo je u vrijeme apsolutne nerentabilnosti zemljoradnje; povećanje poreza na zgrade u vrijeme kad su kirije bile pale na polovicu, a povećanje tečevine u vrijeme kad su poslovi smanjeni; kad je zaveden porez na električnu struju; povećan prinosa na socijalno osiguranje do maksimuma zakonom dopuštenog; kad je novim i povećanim taksama otežano poslovanje i poskupljenje su režije; kad su nastupili osjetni gubitci izazvani privrednim slomovima (stečajevima, prinudnim poravnanjem, van stečaja i postupkom o posredovanju); i u vrijeme kad je uslijed imobilizacije povećanih zavoda sva privreda došla u velike kreditne teškoće. Sa nedavno ozakonjenim izmenama primerice, koje se odnose na neposredne poreze, a naročito sa neki dan oglašenim pravilnikom tome zakonu završava se današnje stanje, koje je izazvalo nerazpoloženje u privredi i među privrednicima, kakovo se ne pamtí. Ova opterećenja nisu više u nikakvom razmeru sa rentabilitetom. Time se dovodi u pitanje celokupna privreda zemlje, i poreska politika tu već pristupa konzumovanju rezervi. Privreda lišena svojih rezervi neće biti dovoljno jaka da odoli udarcima teškog današnjeg privrednog stanja koliko ih ova poreska politika oslabi.

A zadnji fiskalni zakoni, naročito Zakon o izmeni i dopuni Zakona o neposrednim porezima pokazuju osim toga već izvjesnu nerazradenost. Ogrešuju se čak i o temeljna načela nauke o porezu, naročito o načelo pravednosti poreza: Zato će oni da ubiju vjeru u pravednost i time da još jače naruše poreski moral, koji i onako kod nas nije na zavidnoj visini. A današnje privredno stanje ni ne izглеda nainodesudnije zato, da se taj moral samo drastičnim sredstvima podigne. I zato po mom mišljenju ovakvim se putem ne smije produžiti, niti se smije sistem na taj način dalje izgraditi. Osvedočen sam da će g. Ministar morati da izmeni Zakon o izmeni i dopuni Zakona o neposrednim porezima novelom, koja će bar najveće oštine u njemu ispraviti izmijeniti ako se hoće sačuvati naš sistem direktnih poreza a dotle treba shodnim uputima određenim poreskim vlastima koliko je

moguće otkloniti štetne posledice ovog zakona.

Jer inače će se ne samo nade, koje zakonodavac polaže u te zadnje fiskalne zakone, ispuniti još u manjoj meri, nego li je to bio slučaj kod ranijih zakona, nego će od toga za našu privredu, a time i naše državne finansije i inače biti velikih štetnih posljedica.

Postavlja se pitanje, pa šta onda? Što treba uraditi, što preduzeti?

Iskustvo nas je kroz ove zadnje tri godine poučilo da se bez novih prihoda ne može. I to ne samo bez novih prihoda, koji su potrebni za to, da se obezbjedi ravnoteža u budžetu i time ukloni deficit nego ni bez onih koji su potrebni za to, da se pojedini djelovi privrednog organizma očuvaju od propasti i da se štednja drži izvjesnih granica, da bude razumna. Bez novih se dakle prihoda ne može. Ali nove fiskalne izvore do sada neiskorišćene treba iskoristiti po nekome sistemu. Po sistemu, naročito s obzirom na do sada već iskorišćene fiskalne izvore.

U prvom redu nam sada treba državni finansijski program i program reforme državnih finansija. Ja sam ubeden u to da je i g. Ministar istog mišljenja. Samo na taj način on će moći u okviru i u vezi za proučavanje takvog državnog finansijskog programa i takove reforme da sa uspehom brižljivo procenjuje stvarnu moć naroda, kako bi se celokupan rad u tome pogledu prilagodio toj platežnoj moći naroda. A to je, kako sam uveren i iskreno i neprekidno nastojanje g. Ministra, kako je on to u svome govoru u Narodnoj skupštini izveo i naglasiti.

U tome programu treba će utvrditi i izvore koji treba da se iskoriste, red kojim i način na kakav to treba da uslijedi radi namirenja državnih potreba. Ja u to ne sumnjam da će takav program u prvom redu da vodi računa o tome; da se porezi opet dovedu u sklad sa privrednim interesima zemlje; da trošarina po vrsti i sastavu i po svojoj visini omogućiti potrošnju, da direktni porezi budu u skladu sa osnovnim načelima o porezu, a naročito da budu pravilni. Jer nepravednost i nesrazmernost poreza treba pogotovo izbeći u vremenima privredne krize i tako ozbiljnim vremenima kakova su danas.

Buće li se tako postupilo, naići će se na to, da je povišenje stope prometnog poreza uz istovremenu savjesnu razradu njegovog sistema naročito u pravcu apsolutno sigurne i u celoj državi podjednake primene njegove, neuporedivo pravednija, snošljivija i uspešnija osnova od sistema fiskalnih mera, što je u zadnje tri godine provadano. Naravno, da je tome preduslov, da odredbe o prometnom porezu moraju da budu sistematski i stručno razradene.

Kad to bude, ovaj će porez moći korisno da posluži za povećanje državnih prihoda. I njega će naša privreda najmanje da oseti. On šta više ima da postane jedna od stubova poreske politike direktnih poreza kako je to postao primerice u Francuskoj i Austriji. Sem toga poreza i drugi porezi direktni i indirektni unutar toga programa moraću da se reformišu.

Ali i sistem državnih monopola trebaće nadopuniti. Tu je osiguranje od zgrade protiv štete od požara. Ta grana osiguranja ima sva preimućstva za to da postane državnim monopolom. Država ima dovoljno organa, svojih činovnika, koje ne može sada u takova vremena da reducira. Jer kako je dobro rekao g. Ministar, broj državnih platežnika, koji je u nas nesumljivo preveliki, može se smanjiti samo po prethodnoj korenitoj reformi administracije, promeni sistema i načina poslovanja. Ali danas se iz razloga ekonomskih

i socijalnih ne može pristupiti rešavanju tog pitanja, te državne činovnike može država dobro da iskoristi u tu svrhu, (naročito opštinske i poreske vlasti). Stoga premije može da podnese osetno povišenje u čisto fiskalne svrhe; stvarne fiskalne potrebe. Pa i tada će taj teret biti i snošljiviji i pravedniji i srazmerniji, pa i socijalniji od onih, koji su kroz zadnje tri godine uzakonjeni. Zgrade iznose, može se uzeti, od prilike više od petine celoga nacionalnog imetka. Vrednost kuća samo u Beogradu i Zagrebu iznosi mnogo milijardi dinara. Pri tome treba imati u vidu da se osigurava ona vrednost, ona suma koja je potrebna da se opet zgrada podigne. Tako je i u tom pogledu ovaj obiekat monopola nadasve podesan. Uz to kad izgori čitavo selo, koje danas nikako nije osigurano, ono inače pada na teret države. A tu će ono da dobije naknadu štete, jer će i svaki seljački dom, kao i svaka zgrada biti prisilno osigurana.

Na kraju tome je više nego godinu dana, kada sam u Senatu potvrdio i izneo potrebu reforme alkoholnog zakonodavstva. Ustvrđio sam tada, da treba proučiti u vezi sa time pitanje uvođenja državnog monopola prodaje alkohola. Naglasio sam, da se samo na taj način može našem zemljoradniku da obezbede povoljne cene otkupa za alkohol iz voća, a uz to da se taj monopol izgradi i tako, da podjednako bude u skladu i sa fiskalnim interesima države. Moram ovde da se ograničim na to, da skrenem pažnju na tadanje moje izvode.

Ovde sam iznio samo svoje neke misli, bez pretenzije da su samo one ispravne. Ali se zato mogu pozvati na to, da su te misli drugdje već razradene i pretvorene sa uspehom u delo. Ali glavno je da treba najhitnije pristupiti proučavanju pitanja sastava državnog finansijskog programa, a potom i njegovom izvodenju.

G. Ministar finansija izvoleo je tačno istaći, da će budžet biti izvršivan pod uslovima, koje će stvoriti ona konjunktura, ona privredna situacija, koja bude vladala u toku 1934 godine.

Državna finansijska politika, međutim, ne samo da mora da bude pripravna i na lošu konjunkturu i na lošu žetvu, nego tu moram upozoriti i na to, da je to što je g. Ministar izvoleo reći, istina, tačno, ali sa jednom dopunom. Naime privredna situacija naše zemlje nesumnjivo je u najtešnjoj vezi sa privredom situacijom u svijetu, naročito sa onom u naših susjeda, odnosno sa onom u onim zemljama u koje izvozimo. Ali to ne znači da mi sami ne bi mogli i svoju vlastitu privrednu situaciju i pogoršati, pa — i popraviti. Nesumnjivo, da je i g. Ministar tako to i mislio u svome govoru. Mnogi misle, pa i govore; privredna je kriza tu, ona je izvan naših snaga i ne preostaje nam, nego da strpljivo čekamo dok prođe. Pri tome vele, razume se, treba da nastojimo za tim da izdržimo dok ona ne prođe, dok krizu ne prebrodimo.

Ko bi ovako shvatio reči iz govora g. Ministra o naporima da naše državne finansije očuvamo na visini, da prebrodimo krizu, iz temelja bi ga pogrešno razumio. Jer naša privredna politika ne smije skrštenih ruku da gleda i čeka da kriza prođe. Krize same od sebe neće nestati. Nju treba liječiti. I mi moramo da je liječimo. I to da je liječimo po smišljenom planu. Da je liječimo uspješnim sredstvima. A prošle budžetske godine naša državna uprava, po mom mišljenju, nije pokazivala dovoljno aktivnosti po pitanju rešavanja bitnih problema naše privredne politike. Time smo izgubili mnogo dragocjenog vremena i na-

nesena nam je velika šteta.

Zatim: na našem privrednom horizontu, ja bar vidim, neke neobične crne oblake, kojih, rekao bih, — nema u toj mjeri na privrednim horizontima drugih država. Tu je u prvom redu današnji privredni položaj našeg zemljoradnika. Tu se danas ljuto osvećuje to, što čitave jedne decenije, kako je to zastupnik Ministra poljoprivrede priznao, tu nije ništa urađeno, i tako je prosječni prinos po hektaru u nas za 50% manji no u drugim zemljama. A što je najvažnije, isti su otprilike troškovi. To ne dokazuje da je naša poljoprivreda primitivna, nego to dokazuje, da nam poljoprivredna politika ni u stručnom pogledu ne valja. I ljuto nam se sada osvećuje, da mi nikada do sada ni pomislili nismo na pitanje planske privrede. Osamdeset od sto naših zemljoradnika po ovim prilikama poljoprivredne produkcije rade bez rentabilneta, radi pasivno. Zemlja im ne odbacuje ni toliko prihoda, da bi mogli podmiriti najnužnije izdatke u gotovom novcu. A nije redak slučaj gde zemljoradniku prihod ne dostaje ni za to da prehrani svoju porodicu. Izvoz poljoprivrednih artikala je u stalnom opadanju, koje će i dalje da potraje. On je u nekih produkata i nerentabilan. Konkurencija kod izvoza u pogledu nekih glavnih produkata sve je oštrija, a izvoz sve teži. Delom su tu zemlje sa nižom valutom. (Rumunska, Bugarska, Grčka i t. d.) delom u tehničkom pogledu razvijenije zemlje. Usled toga cene našim glavnim izvoznim produktima su u opadanju, ili ne mogu da se podignu. I tako je pritisak produkta na unutrašnju pijacu toliko snažan, da je i to jedan od razloga daljem padanju cena. A 75% našeg sveta je zemljoradnik. To je deset i po miliona duša. K tome prije velikog rata desetina zemljoradnika se iseljavala. Danas ne samo da nema iseljavanja, nego čak mnogi od onih koji su se iselili žele da se vrate u otadžbinu, jer im je sav novac tamo propao.

I pomanjkanje iseljavanja, također, znatno pritiskuje unutrašnje tržište rada. Zemljoradnički kredit, u koliko ga ima, preskup je. Na području predratne Srbije također on iznaša i više od 10% interesa, a u Hercegovini čak i do 18%, ta interesna stopa nadilazi današnju plaćevnu sposobnost zemljoradnika. Privilegovana agrarna banka svoju zadaću vrši samo posredno. A uz to u ograničenom opsegu, jer je imobilizovana.

A od celokupnog budžeta svega 1% otpada na poljoprivredu. Na poljoprivredu, koja se nalazi u tako teškim prilikama. To je prirodno, sasvim nedovoljno. Porez na zemljište odmierava se prema katastralnom čistom prinosu iz 1926 god. Kako su cijene poljoprivrednih proizvoda od onda pale na polovicu, taj porez danas znači za zemljoradnika dvostruki teret. Pored takvog stanja, regulisanjem plaćanja zemljoradničkih dugova državna privredna politika nije rešila zemljoradničko pitanje. To je momentana olakšica za zemljoradnika, ali to nije rešenje problema. Taj problem može se riješiti samo smišljenom akcijom. Tu je najvažniji problem cijena, koje proizvođač prima. Važnost toga problema je i g. Ministar trgovine i industrije tačno u svome govoru u Narodnoj skupštini konstatovao, kao i potrebu regulisanja srazmera između poljoprivredne i industrijske proizvodnje. Sa tim je u uskoj vezi pitanje organizacije, distribucije i transporta. Ta je organizacija primerice u nas potpuno nedostatna. Posredništvo, sporedni troškovi i transport često cene namirnicama udvostručuje. Međutim problem cena nije nerešiv. Eto Nemačka

(»Osthilfe« primerice), sa uspjehom ga rešava. Kod nas on se praktički još ne proučava, a nekmoli rešava. A bez rešenja toga problema nema rešavanja zemljoradničkog pitanja. I g. zastupnik Ministra poljoprivrede morao je priznati, da je situacija naše poljoprivrede teška. Pitanje ozdravljenja zemljoradnje od teške bolesti ostalo je i danas otvoreno.

U vezi sa tržištem rada moram nažalost da konstatujem, da je naša privredna politika po pitanju potrebnih javnih radova bila do sada skroz pogrešna. Jer preko potrebni javni radovi treba da se izvedu i njihovom izvodenju treba pristupiti odmah. Uredba o javnim radovima osuđena je bila već u napred na neuspeh. Nedostaje tomu planu finansijski osnov, finansijska podloga. A to zato, što će prihodi iz trošarine biti nedovoljni, jer potrošnja benzina i mešavine opada. A isto je tako i sa cementom, jer je ta trošarina prohibitivna. Pa i tangenta predviđena kao priloga za izvođenje javnih radova iz budžeta neće biti ostvarena.

I politika velikih javnih radova mora da se promeni. I to u pravcu: da se zagarantuje potrošnja domaćeg materijala; da se vodi naročito računa o finansijskim uslovima izvršenja tih radova. Tome pridolazi, da se novčarstvo u nas nalazi u stadiju likvidacije. Od početka krize bankarstva do konca 1933 god. povučeno je 4,5 milijarde štednih uložaka i kontokorenata, od svega 14 milijardi. To je trećina. I nesumnjivo još bi znatan dio uloga bio povučen, izim onoga dela, koji je ostao u povlašćenim državnim zavodima Poštanskoj štedionici i Državnoj hipotekarnoj banci, kad bi štediše mogli novac iz banaka da izvuku. Tako danas celokupna ušteda ne pretstavlja ni iznos jednogodišnjeg državnog budžeta. I to je jedan od znakova osiromašenja naše privrede, a kao takav on treba da nas zabrinjuje.

Problem novčarstva, ili bankarski problem, kako ga nazivaju, u vezi sa pitanjem sanacije banaka u najužoj je vezi sa krizom kredita. Rešenje toga pitanja sigurno je moguće bez inflacije. G. Ministar trgovine i industrije tačno je istakao da kreditne ustanove predstavljaju važan element u privrednom životu naše države. I on je sam priznao, da uredba o zaštiti novčanih zavoda i njihovih verovnika, i ostale do sada poduzete mere nisu dovoljne, da dovedu do ozdravljenja naših privrednih prilika. A ja dodajem, da one u pravcu najvažnijeg zadatka, kako je on izvolio reći i najprečeg, u cilju sanacije naših opštih privrednih prilika ne znači mnogo. Ja sam uveren, da g. Ministar trgovine i industrije dobro znade, kako to pitanje treba rešiti. Samo, pored dobre volje, tu je potrebno i odvažiti se na ono, našto su se i drugi već odavno odvažili.

Kriza kredita centar je naše teške privredne bolesti. A nju je nemoguće odstraniti bez sanacije bankarstva.

U vezi sa tim i pitanje kamatne stope ostalo je otvoreno, — krivnjom Narodne banke, koja svoje sopstvene interese i po tom pitanju ne može da dovede u sklad sa interesima narodne privrede.

Ne budemo li učinili, da u dogledno vreme ti oblaci nestanu sa našeg privrednog horizonta, ne odstranimo li krizu kredita i novčarstva, i krizu zemljoradnika tada, po mome mišljenju, nema izgleda da bi se naša teška kriza u dogledno vreme mogla izlečiti. I tada, nemoguće će biti i pomisliti na ojačanje naših državnih finansija.

Istakao sam ranije, da se kriza kredita i novčar-

stva mora rešiti bez inflacije. Zahvalan sam g. Ministru finansija za njegove muževne reči, koje je u svom ekspezu posvetio pitanju inflacije. Svi mi njemu, po mome mišljenju, za to dugujemo veliku zahvalnost. Njegovim ja tu rečima nemam šta da dodam ni da oduzmem.

Konstatacije što sam ih dakle učinio u vezi sa našom dosadašnjom politikom, same po sebi ukazuju na pravac rada na polju privredne politike koji je hitno potreban, da se to stanje ne bi pogoršalo i kako bi se otpočelo organizovanim, smišljenim i uspešnim radom oko sredivanja naših privrednih prilika.

Bez ozdravljenja naše teško bolesne privrede ne može biti govora o ojačanju državnih finansija, a bez rešenja navedenih privrednih pitanja opet ne može biti reči o ozdravljenju, pa niti o lečenju naše privrede.

Tako se ispostavlja da tu postoji najtešnja veza između privrede i državnih finansija, i zato smatram, da gospoda Ministri finansija i trgovine i industrije treba da si obezbede mogućnost rešavanja tih pitanja. Uvaženi francuski finansijski stručnjak teoretik, Gaston Žez, veli na jednom mestu, u jednom od svojih finansijskih dela, da Ministar finansija mora da raspolaže na neki način dovoljnim ovlašćenjem, nekom vrstom diktature, koja treba da mu obezbedi uspešno vođenje finansijske politike. Taj postulat postavlja Žez čak za države sa potpuno demokratskim uređenjem. A ako mu Ministarski savet tu mogućnost ne da, gospodin Ministar treba da skine sa sebe odgovornost za to.

Isto tako se slažem sa g. Ministrom i u tome da će na izvršavanje budžeta uticati mnogo i uslovi unovčenja naših proizvoda. Neka mi g. Ministar dozvoli ovde jednu dopunu. Uslovi unovčenja naših proizvoda za nas kao izvozniku zemlju zavise nesumnjivo i od međunarodne trgovačke situacije. I samo utoliko mi na te uslove ne možemo da utičemo. Ali iz toga ne sledi da mi nesvrshodnom spoljnom trgovinskom politikom ne bi mogli tu da nanese mo sebi samima t.j. našim proizvođačima i prodavcima izvoznicima štetu, koja može samo u jednoj godini da dostiže i na stotine miliona dinara. I doista prošlih godina, usudujem se to ovde reći, i osećam da mi je to dužnost, silna nam je šteta otuda i nanešena. Narodna banka koja je zadnjih godina imala znatnog uticaja na našu spoljnu trgovinsku politiku, nije umela da privredne interese zemlje u tom pogledu dovede u sklad sa interesima svojim i svojih akcionara. Time je naša privreda pretrpela nedoglednu štetu. Ministru finansija koji snosi odgovornost za finansijsku politiku zemlje, i znade da izvršavanje budžeta zavisi od ovih uslova, mora se dati potrebna ingerencija, i to odlučna ingerencija na sve faktore, koji imaju uticaja na izvozu trgovinu. Dakle i na Narodnu banku, koja je taj uticaj svojim zaključivanjem klirinških i kompenzacionih sporazuma sa drugim državama, kao što i sa svojom deviznom politikom, na po našu privredu fatalan način vršila.

Ranije sam izjavio, da mi finansijsku politiku bez ojačanja državnih finansija ni časa dalje ne možemo da produžimo. A da o ojačanju državnih finansija bez sanacije naše narodne privrede ne može biti reči, a sanacija narodne privrede traži sanaciju zemljoradnika, sanaciju kredita i sa tim u vezi sanaciju novčarstva.

Naš nacionalni imetak po serioznim stručnim podacima, za koje smatram da su uglavnom tačni (G.

Gini, Quelques chiffres sur la richesse et les revenus nationaux de 15 Etats, Metron III. 1, 1923) 1922 godine iznosio je okruglo 500 milijardi dinara, a nacionalni dohodak okruglo 60 milijardi dinara godišnje. Danas smatram da se i jedno i drugo znatno umanjilo; da smo već znatno osiromašili. Petnaest milijarda din. narodne uštedevine dakle ne smije propasti, a da zajedno sa njom ne doživi slom i cijela naša narodna privreda. Ta uštedevina, koja iznaša otprilike 3%, dakle trideseti dio celog našeg nacionalnog imetka, bila je ne samo stožer kredita i poverenja, nego i glavni rezervoar kojim se naša narodna privreda održavala na životu, hraneći se iz njega. I bez njega naša narodna privreda ne može opstati. Samo taj deo nacionalnog imetka našeg stajao je na raspoloženje narodnoj privredi, ulijevao je poverenje kapitalu i omogućavao privredni život.

Neka mi bude dozvoljeno da citiram reči Gospodina Ministra trgovine i industrije, koji je u Zagrebu izrekao da je agonija starog sistema bolest od koje danas pati čovečanstvo. Sa liberalizmom u privredi nesumnjivo se je preteralo i njemu u dosadanjem obliku ne može biti više mesta. Mislim ali da ne valja iz jedne krajnosti zapasti u drugu, jer mi vidimo da i druga krajnost nikako nije dala dobre rezultate, kako to nalazimo kod sovjetske privrede.

I zato baš u vezi sa tim rečima danas i najnovije iskustvo uči da izvesni praktični zakoni privrede još uvijek stoje neoboreni i održali su punu svoju važnost. A među njima kao prvi, da bez poverenja, bez kredita nema privrednog života.

Nesumnjivo da su pitanja, koja ima privredna politika da reši, teška i da tu treba mnogo odlučnosti i solidnog stručnog znanja. Ali na sreću ta pitanja postojala su i postoje i drugde i svuda se pristupalo ovakvom rešavanju.

Što smo u tom pogledu do sada uradili, naročito sa razduženjem seljaka i sa uredenjem banaka po mom mišljenju ne može, da spreči dalje nazadovanje naše narodne privrede.

Gospodo senatori, nadam se da si je Kraljevska vlada svesna sve odgovornosti, naročito kao Vlada koja, zahvaljujući poverenju po kome se nalazi na tom mestu, imade voditi brigu o državnom i narodnom jedinstvu, ako ne bude vodila uspešnu privrednu i finansijsku politiku.

Gospodo, završetak mogega govora posvećen je državnom i narodnom jedinstvu i kad je reč o tome smatram da je potrebno reći još i ovo:

Gospodin je Predsednik Ministarskog saveta sa istoga ovoga mesta prekijučer izvoleo uputiti obim stranama ovoga doma svoj apel, koji je završio rečima: »da budemo svi kao jedan«.

Ako je Gospodin Predsednik tim apelom hteo da podvuče svu težinu i tmurnost ovih vremena u kojim izgleda da je negde tamo preko naših granica u nekih naših suseda savest potpuno uspavana, ako je hteo uputiti na karakteristiku vremena, gde kulturna Evropa mirno gleda kako se za novac kupuju zalutale duše zaslepljenih i zavedenih jadnika, naših državljana, onda može Gospodin Predsednik biti posvema miran a njegov je apel poslušan i prije no što ga je on uputio. U tom pogledu nema razlike između nas. Ja to svesno, jasno i glasno izjavljujem, da se čuie ne samo po celoj našoj domovini nego i preko njenih granica.

Da ćemo svi mi Jugosloveni, Srbi, Hrvati i Slovenci dati svoje živote, ako je u pitanju naša otadž-

bina, ako je u pitanju jedinstvo države, ako je u pitanju makar i pedalj krvlju stečene zemlje, ako je u pitanju naš Kralj. (Odobranje i pljeskanje).

Ova moja izjava bila bi možda i suvišna da u toku diskusije nisu neka gospoda predgovornici slobodu interpretacije izjava učinjenih sa ove strane ovoga doma izrabili do krajnjih granica dopustljivosti, a i preko tih granica.

Neću da se upuštam u detalje, niti da se vraćam na već prošlu diskusiju.

Može biti upotrebljeni izrazi i sa ove strane doma nisu bili uvek najsretnije izabrani, ali kada jedan od govornika vladine stranke ide tako daleko da iz faktuma što mi, unatoč našem opozicionom stavu, izjavljujemo da ćemo glasati za najvažnije državne resore, iz toga izvodi da smo mi separatisti, koji samo dotična tri resora smatraju zajedničkim, a u svima drugim traže otcepljenje od ove države, — onda ja mislim da je apel Gospodina Predsednika Vlade »neka budemo svi jedno«, sa većim opravdanjem upućen na drugu stranu ovoga doma.

Ja glasam protiv budžeta.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Ima reč senator g. Šerif Arnautović.

Šerif Arnautović: Gospodo Ministri, gospodo senatori! I ove godine budžet nam je dosta kasno došao na raspravljanje, tako kasno, da je skoro nemoguće na njemu šta mjenjati jer bi svako menjanje onemogućilo, da budžet u zakonskom terminu stupi na snagu. Ne preostaje nam ništa drugo nego da ga usvojimo onakvog kakvog ga je Kraljevska vlada i Narodna skupština usvojila, jer je državna potreba, da se budžet na vrijeme donese.

Uprkos toga, ja ću biti slobodan, da opširnije progovorim o budžetu, ne sa namjerom da se nešto u niemu mijenja, nego da nabacim izvestan broj predloga — sugestija, koje u toku godine mogu dobro poslužiti, da se naše teško ekonomsko i finansijsko pitanje bar donekle ublaži. Ako visoki Senat i Kraljevska vlada ove moje predloge i sugestije primi sa onolikom ljubavi, sa kolikom ih ja stavljam, sa toliko dobronamjernosti, koliko je ja imam kad ovo govorim, onda ćemo — uvjeren sam — dosta poboljšati naše prilike. Iako je uzus, da se u generalnoj budžetskoj debati u glavnom govori o političkim prilikama, ja ću se danas od toga uzusa udaljiti, i to prvo stoga, što su već gospoda predgovornici politička pitanja lijepo prikazala, a drugo stoga, što držim da nam je u ovim vremenima teške ekonomsko-finansijske krize prešnije i važnije govoriti o ublaženju te krize.

Po mom mišljenju trebalo bi sve investicije iz redovnog budžeta izbaciti. Sve investicione izdatke i sve druge javne radove željeznice, puteve, melioracije, državni potrebne zgrade i t. d. treba raditi iz zajma, jer nije pravo da sadanja generacija snosi terete i podmiruje potrebe, od kojih će buduće generacije brati plod. Nije tačno, da se usled zakukuljene političke atmosfere usljed ekonomske i finansijske depresije u svijetu ne može naći zajam. Ne trebamo ga ni tražiti tamo, nego da ga tražimo i nademo u svojoj kući, u svojoj državi. Ako imamo sirotinje, imamo fala Bogu i bogataša, ljudi sa krupnim milionima. Od njih treba ne tražiti nego uzeti zajam. Velim ne tražiti, jer ga neće dati, nego treba ga od njih uzeti i to poštenim zakonskim legalnim putem. Država je u teškoj finansijskoj krizi. Treba joj pomoći i treba je iz krize izvesti. Ko treba da to učini?

Naravno onaj ko može. A može samo onaj koji ima više i mnogo suviše nego mu treba. To su naši bogataši, jer od velikog groa naših državljana nema se šta uzeti. I sami pate i oskudjevaju, pa ćemo biti veoma sretni, ako taj naš gro svijeta mogne bar donekle podmiriti one porezne namete, koje smo mu dekretirali. Bogataši trebaju pomoći svoju državu i svoje državljane, — svoju braću, jer koliko je više država u oskudici, — toliko su oni u većoj opasosti, koliko je država stabilnija i u boljem položaju u toliko će njima biti bolje i sigurnije.

Da se to postigne ja bih mjerodavnim predložio, da zakonski uredi da svaki naš državljanin, čiji imetak vrijedi više od milion dinara, mora dati državi zajam procentualno po vrijednosti svog imetka 5—50% i to za 20 godina bez kamata.

Jer zašto na pr. ne bi to učinili notorni bogataši i teški milioneri naši sugradani gospoda Albi Dajč iz Zagreba, Miloš Savčić iz Beograda, Samuel Aleksandar iz Zagreba, Todor Milišić iz Beograda, dr. Marić (prije se zvao Majer) iz Zagreba, Braća Teokarević iz Beograda, Žiga Stern iz Zagreba, Moise Salom iz Sarajeva, familija Dunderski iz Novog Sada, koji posjeduju imetke pojedinačno i različito od 50 do 250 miliona dinara. Ja radi primjera navadam samo ovo nekoliko imena.

Zašto naši teški milioneri od tako ogromnog imetka ne bi u ovim teškim prilikama pomogli svoju državu, svoju braću, a time i sebe.

Kad bi se tako pribavio jedan zajam, a taj bi bio neosporno dovoljan i kad bi se iz njega otvorili javni radovi i radom zaposlilo 100.000 do 150.000 ljudi, odmah bi oživeo naš život, prestala bi kuknjava sirotinje za radom, a i ovi bi milioneri zaradili.

U ostalom kad su se našim zemljoposjednicima u Hrvatskoj, Slavoniji, Sremu, Banatu, Bačkoj, Bosni i Hercegovini mogli nametnuti zakonski propisi da se odreknu svoje sopstvene zemlje, često puta uz vrlo mizernu otštetu, da se time podmiri jedna bezuvjetna državna nužda — zašto se takvim zakonskim propisima ne može nametnuti dužnost milionerima da pomognu svoju državu, svoju domovinu bar zajmom. (Odobranje).

Tako je u svoje vrijeme uradio i Gospodin Musolini kad je preuzeo upravu Italije u svoje ruke, da je spasi od ruine, u koju je bila strmoglavce pošla. Musolini je uzeo dizgine državne uprave u svoje ruke, ali je odmah ograisao na pomanjkanje novčanih sredstava, potrebnih za spasavanje države od rasula. Od naroda nije mogao tražiti, jer je znao da narod i u sopstvenim potrebama oskudeva. I jednostavno je zakonski dekretirao prisilni zajam na sve imućnije slojeve Italije i tako pribavio potrebne milijarde za normalno funkcionisanje državne mašine.

Iz ovog prinudnog zajma treba zaposliti nezaopslene radnike i pokriti sve investicione potrebe kao što su projektovane novogradnje železnica i puteva, melioracije, zgrade itd. U Sarajevu su sagrađene dvije velike i monumentalne građevine, u koje je do sada utrošena teška cifra miliona. One su namenjene i građene za državnu tehničku školu i za državni dom maloletnika. Zgrade su skoro gotove, pod krovom i sa prozorima, samo fali još jedna izvjesna svota za drvenariju, pa da bude potpuno gotove i namjenjenoj svrhi predate. Te dvije zgrade strše već dvije godine kao dva mrtvaca; iz dana na dan se ruinišu pa će do tri-četiri godine, kad se budu završavale, trebati pet puta više novaca, ne-

go bi danas trebalo da se potpuno dovrše, a na drugoj strani državna tehnička škola stanuje u nekoj kućetini koja je potpuno nepodesna za školu i plaća ogromnu najamninu.

Ja držim, da je bilo mnogo prešnije i potrebnije da su se ove dvije zgrade sa dva do tri miliona dinara dovršile i predale svojoj svrhi, nego što se sazidala luksuzna i vebna zgrada državne Hipotekarne banke u Sarajevu sa troškom od 22.000.000 dinara, jer bi prve dvije zgrade služile prosvjeti, a potonja bankarstvu, koja je komotno mogla ostati još 5—10 godina u lijepoj iznajmljenoj poratnoj novogradnji, gde se i do sada nalazila.

Sad se, gospodo, nalazimo, u nekoj eri štednje. Ekspozeci Gospode Ministara u Narodnoj skupštini puni se riječi štednja, štednja. Svako govori o štednji, čak su neka gospoda i ovde u Senatu predlagala, da se radi štednje reduciraju prinadležnosti našeg činovništva. Ja držim, gospodo, da bi takva štednja na činovničkim prinadležnostima bila vrlo rdava i najgora štednja. Činovnicima su već za ove tri godine reducirane prinadležnosti za 31%. Dalje se sa redukcijom ne smije ići, jer bi onda i činovnici bili upućeni na sadaku, na mito i na sve druge poroke, jer i sa današnjim prinadležnostima činovnici jedva savstavljaju kraj s krajem (jedan glas: Tako jel!). Kad sam već kod našeg činovništva držim da neće biti na odmet da s ovoga mjesta preporučim činovništvu tri stvari i to:

1. Da svojski i sdušno rade dodijeljeni im posao, jer što rade, rade za svoju otadžbinu i za svoju braću.

2. Da već jednom izbace iz usta onu stereotipnu poganu poštapalicu koja se skoro svaki dan čuje, a glasi: koliko me plaćaju — toliko radim. Činovnici nemaju prava da tako rezonuju, jer su oni danas obzirom na opću finansijsko-ekonomsku krizu najobezbedeniji elemenat u našoj državi. Redovno na svakog prvog primaju svoje prinadležnosti, ako ne obilno, ali dosta dovoljno za pristojno življenje, a u našem komšiluku činovnici ni po pet mjeseci ne primaju zakonskih prinadležnosti.

3. Da se prema strankama uljudno i pristojno ponašaju; da ih lijepo i drugarski primaju i saslušaju i da im molbama pomognu, jer nije narod radi činovništva, nego je činovništvo radi naroda. Ja imam temeljita razloga da ovako govorim, jer sam često svojim ušima čuo, kako pojedini činovnik dočekuje stranke i kako se medvedski dreči na njih i ne saslušavši ih. Čak i ja lično bio sam 2—3 puta izazvan na oštar i glasan revolt i da slučajno nisam bio senator, još bi me i uhapsili. (Smeh).

Ja bih ovom prilikom naročito molio gospodina Pretsjednika Kraljevske vlade da u ovom pravcu izda jedan naročiti raspis na sve činovništvo, da pristojno i drugarski opći sa strankama.

Gospodo, štednju treba da provedemo ne na činovničkim prinadležnostima, nego ovako: reducirati sve prinadležnosti koje premašuju preko 6.000 dinara mesečno; niko ne sme vršiti dve, tri i više služba i za svaku službu primati posebne prinadležnosti, posebne nagrade, honorare, tantijeme i kako li se još zove sve te ujdurme, a imamo ih hiljadama, koji primaju prinadležnosti sa nekoliko strana. Počnimo sa štednjom, gospodo, najpre od ministara, senatora i poslanika. Reducirajmo prinadležnosti ministara i njihovih raznih beneficija, naročito ministra koji su ujedno i senatori ili poslanici i koji uz sve ministar-

ske masne prinadleznosti primaju još i poslaničke dnevnice od 7.500 dinara mesečno. Zaum reducirajmo i nase dnevnice i uređimo, da te dnevnice primamo samo kad se drže sednice Senata i Skupsine.

Utkimmo ogromne tantijeme u državnim i polu-državnim preduzećima, jer zasto treba placati sestorici članova Nadzornog odbora Rostanske stacionice 514.000 dinara godišnje? Zar je tolika zasluga te sestorice gospode, što će doći jednom-avaput nedeljno u Stacionicu na sahat-ova da Ouseue i naziru posao i da im se za to treba isplatiti 514.000 dinara odmahno svakom po 80.000 godišnje, a uz to još i druge naredne nuzzarede, kako dezuranje, za koje dobivaju po 500 dinara dnevno. Znamo li mi, gospodo, šta danas u strahovnoj krizi znači 80.000 dinara godišnje u doba kad seljak i mali građanin skapavaju od gladi i golotinje i kad se seljaku odvođe kozlići, a malom građaninu pokucstvo da se licitacijom prodaju za duzni porez.

U zloglasnom šumskom preduzeću »Krivaja« do nedavna, dok ga nacelni sud nije uručio komesarijatstvu, članovi Upravnog odbora dobivali su po 60.000 godišnje tantijeme, a površ toga još masne putne troškove i dnevno po 500 dinara za svaku sjednicu, za svako dezurstvo i za svaku inspekciju, a da su ove bile i previše ucesale — ne treba valjda mi dokazivati. Tako je gospodareno kad je »Krivaja« već bila izgubila cijeli svoj akcijski kapital i još dugovala 146,000.000 dinara.

Isto tako u drugom tatalnom šumskom preduzeću »Sipad« dobivali su članovi Upravnog odbora po 80.000 godišnje tantijeme, a uz to još za svaku sjednicu i za dezurstvo otmne putne troškove i dnevnice po 300 dinara na dan i to u času kad preduzeće duguje državi za šumske takse, za poreze i za zelesnicu 55,000.000 dinara. Sad im je Ministarstvo te prinadleznosti malo potkresalo, pa se radi toga pretседnik neki Bogosav Kosovic, pomoćnik Ministra šuma u penziji, revoltirao i dao ostavku na predsjednički položaj. Dobivao je od »Sipada« i »Durmitora« 5.000 dinara; od Celuloze 5.000 dinara, za reprezentaciju 2.500; za dezurstvo oko 4.000, što sa penzijom iznaša preko 20.000 dinara mjesečno, a uz to još sve gospodske putne troškove, društveni auto na raspoloženje, itd. I sad kad mu je Ministarstvo od tih prinadleznosti nešto reduciralo — pa se on revoltira.

Gospodo, u Agrarnoj banci, u Monopolskoj upravi, u Klasnoj lutriji i u Sečerani te tantijeme su još više, ali do njihovih pozitivnih cifara usprkos petodnevnom istraživanju nisam mogao doći, jer ih kriju kao zmija noge; čak mi ni u Ministarstvu finansija nisu htjeli odati tu veliku državnu tajnu. Ali ćete, gospodo, uočiti kolike su ogromne te tantijeme, kad vam kažem ovu tajnu: u Monopolskoj upravi osim godišnje tantijeme članovi Uprave imaju još po 250 dinara dnevno sa svaku sjednicu. Događa se, i to ne rijetko, da se za jedan dan održe tri sjednice i to sjednica plenuma, sjednica eksekutivnog Odbora i sjednica kojeg odbora ad hoc. Kad je slučajno jedan član u sva tri odbora — onda on dobije za sve tri sjednice po 250 dinara, što iznaša 750 dinara na dan.

Nije u redu, nego je čak i za svaku osudu, da neka pojedina gospoda Ministri čim zasjednu na ministarsku stolicu odmah izbacuju pojedine ljude iz Upravnih i Nadzornih odbora pojedinih državnih i polu-državnih banaka i preduzeća i na njihova mjesta postaljšaju svoje rodake i najbliže prijatelje i ne gledajući da li ti novoimenovani imaju pojma o struci i

preduzeću u koje su ušli sa masnim prihodima a za nikakav trud. Zar, gospodo, nije naopako i zlo što je g. Matića čim je došao na ministarsku stolicu odmah imenovao vlastitog svog brata apotekara u Hrvatskoj za člana uprave Državne zelezare u Zenici sa 40.000 godišnje, i to samo zato što će godišnje doći tri do četiri puta u Zenicu na sjednicu Upravnog odbora i što osim te fiksnе plate još za svako putovanje naplati mastan putni trosak i dnevnicu po 500 dinara na dan.

I otkud i kako da apotekar iz Hrvatske bude neki poznavalac i stručnjak za industriju zeleza u Bosni i da on upravlja zelezarom?

Ove i ovakve stvari su za strašnu osudu i one naš svijet revoltiraju, pa ih treba onemogućiti.

Kad sam već kod ovih preduzeća, da se osvrnem i na Narodnu banku. Ova banka u danasnjoj ekonomskoj i finansijskoj krizi bez pardona uskracuje i naplacuje kredite, koje je svojedobno davala industrijalcima, trgovcima i obrtnicima. Čak nema dovoljno novčanih sredstava ni da podmiri potrebe sezonskih kredita, koji su za nas vrlo važni. A zašto? Zato što je jednom članu svoje sopsivene uprave dala zajam od 52 miliona dinara. Od ukupnog svog akcijskog kapitala od 180 miliona dinara dala je, eto, samo jednom svom članu skoro trećinu kapitala na zajam. A rezultat toga je: banka je izgubila 18 miliona dinara jer joj tu svotu dužnik, njen član uprave, nema odakle da plati i Banka mora halaliti.

Zar, gospodo, ovo nije strašno raspikućstvo? Zar se može ovako trpeti i ziveti? Pa uz prkos toga ta Banka danas plaća prinadleznosti Guverneru 40.000 dinara, Vice-guverneru 25.000 dinara a članovima Uprave po 10.000 dinara mesečno — mada joj je od akcijskog kapitala od 180,000.000 dinara za ove dvije godine propalo 108,000.000 dinara što je Banka morala otpisati i halaliti.

Da se, gospodo, radilo kako treba, da joj nije propalo 108.000.000 dinara, da su prinadleznosti upravljajča umjerene, koliko bi se hiljada familija sa blagodatima Narodne banke mogle pomoći i spasiti, jer bi onda komotno mogla kamatnjak sniziti na 5%, a ne 10% kao danas, pa da se opet i pri tom kamatnjaku današnja zarada zasluži i akcionarima isplati.

Čitam u novinama autentičnu vijest da je Državna hipotekarna banka podijelila ovih dana zajam od 30 miliona din. zagrebačkoj Gradskoj općini. Hiljade malih posjednika, trgovaca, poljoprivrednika itd. čeka kao ozebao sunce da Državna hipotekarna banka opet počne podjeljivati zajmove da se oni tom blagodatima koriste i mjesto da ta Državna ustanova pomogne ovim sitnim privrednicima da u teškim ekonomskim i finansijskim prilikama spasu svojoj familiji i krov nad glavom, — ona daje odjedanput bogatoj zagrebačkoj opštini 30 miliona dinara! Ja vas pitam, gospodo, kakovo je ovo gazdovanje, zar se ovako pomažu oni koji su potrebni i kojima treba pomoći.

Zašto treba zagrebačkoj opštini zajam? Zašto je trošila više nego je mogla?! Zašto nije radbotala u granicama svojih prihoda, pa ne bi došla u bezizlaznu situaciju da ispred nosa malih i potrebnih digne 30 miliona dinara, već bi se za to 30 miliona spasilo hiljade gradana od materijalne propasti.

Ima, gospodo, naročiti raspis Ministarstva da se općinskim činovnicima ne smiju dati više prinadleznosti, nego ih imaju državni činovnici, ali zagrebačka opština ne rešpektuje taj raspis, nego je svojim

činoivnicima dala osjetljivo bolje prinaldžnosti nego ih imadu državni činovnici, i neće o redukciji tih prinaldžnosti ni da čuje.

Ako je zagrebačka opština htjela uredivati svoje protoare da njeni gradani ne kvare lakovane cipele, i ako hoće da su joj činovnici bolje plaćeni od državnih, trebalo je potrebni trošak da nabavi od svojih gradana. Naša sela nemaju puteva nego lome vratove preko krševa i planina, nemaju cisterna, pa leti crkavaju od žeđi, nemaju škola da im djeca ne ostanu slijepa kod zdravih očiju — a u Zagrebu se prave elegantne asfaltné ceste, čak i u sporednim ulicama periferija, pa im za podmirenje tih potreba treba davati teške milijonske zajmove.

Čujem da se sada radi na tome da državne i poludržvane banke dadu zajam od 400 miliona dinara Prvoj hrvaskoj štedionici, da se iskopra iz ove dešperatne situacije, u koju su je doveli njeni upravnici. To bi, gospodo, bilo katastrofaino, jer državne i poludržvane banke nemadu rotacionu mašinu za štampanje banknota i da stotine miliona pozajmljuju samo jednom bankovnom zavodu, nego bi te banke morale povući natrag od podjeljenih kredita tih 400 miliona dinara — a to bi potpuno i konačno dotuklo hiljade i hiljade dužnika.

Oni koju su doveli Prvu hrvatsku štedionicu u ovaj očajan položaj, neka je oni liječe, a to su oni koji su zgrtali milione i milione u ime plata, tantijema, honorara, provizija, nagrada, itd. gde je sam generalni direktor imao godišnje prihoda preko 1,500,000 dinara.

Rak rana našeg državnog i društvenog života je korupcija. Korupcija o kojoj se danas i u najzabitičnijoj kolibi planinskih sela na sva usta govori, priča i prepričava, čak i tako pretjerano, da se čovek zdravog razuma zgražava. Ali takva je danas psihoza i toj psihozi treba odlučno i energično stati na put. To se može jedino tako, ako se hitno donese zakon o suzbijanju korupcije sa najoštrijim zakonskim sankcijama, čak ako hoćete sa vješalima na sred Terazija. Senat je sa velikom većinom senatora pre 11 mjeseci podneo predlog zakona o suzbijanju korupcije, ali je taj predlog zakona zaspao, i ne bi se, izgleda nikada ni probudio, da se ovaj zadnji mesec dana nije digao opšti revolt protiv zloupotreba i korupcije. Da je u svoje vreme po predlogu senatora donešen zakon i da danas desetak — dvadesetak državnih funkcionera dremusaju u tamnici sa željeznim okovima i da im je imovina oduzeta u korist čestite sirotinje — ne bi bilo ovog svestranog nezadovoljstva i revolta.

Ja sam nedavno u mojoj opsežnoj interpelaciji izneo one strahovite podvige koje su korupcionaši izveli da njih desetak bogataša sa beglučkim obligacijama opljačkaju i državu i hiljade drugih siromašnih zemljoposjednika u Bosni i Hercegovini. Sada poslije moje interpelacije ukazuju se još strašnija korupcionistička dela na pr.: Fehim Spaho brat dr. Mehmeda Spaha, likvidirao je beglučki posjed u zabačenom selu Podastinje još zabačenijeg sreža Fojnice i primio bi za 66 dunuma i 260 metara = 6½ hektara svotu od 1,117.810.— din. što iznaša po 16.850 dinara za dunum odnosno po 168.500 dinara za hektar, da u zadnji čas nije ova korupcionistička ofera izbila na javu i da u zadnji čas banska uprava nije sistirala isplatu i poništila sva predašnja rešenja. Isto tako dr. Halibeg. Hrasnica primio bi za 28 dunuma i 800 metara — nešto manje od 3 hektara zemljišta u selu

Hrasnici srez Sarajevo svotu od 950,400. dinara što iznaša po 33.000.— dinara za dunum, odnosno po 330.000 dinara za hektar, da u zadnji čas banska uprava nije obustavila isplatu i poništila sva predašnja rešenja. Neki Anton Slama, posilasučar, zamolio je da mu se iznajme izvesna državna zemljišta da na njima eksploatise kvarc i barit. Sumaska direkcija u Sarajevu preporučila mu molbu, ali je Ministarstvo šuma naredilo da se po Zakonu o racunovodstvu raspíše propisna licitacija. Sumaska direkcija raspisala je propisnu licitaciju, u službenim novinama, ali je kao predmet licitacije oznacila kvarc a o baritu nema ni spomena. Održana je licitacija i pošto je od trojice licitatora (Slama i dvojice njegovih štrimana) bio najpovoljniji pomenuti Slama, to su mu zatrazena državna zemljišta iznajmljena za eksploataciju kvarca i to po ceni od 10 dinara i pet para za tonu. Zakupni je ugovor napisan i odobren. U uvodu ugovora i u svim njegovim paragrafima govori se samo o eksploataciji kvarca a o baritu nema ni spomena. Samo u jednom paragrafu i to u paragrafu 9 neka nevidljiva ruka prošvercovala je uz riječ kvarc i riječ barit. Na osnovi te prošvercovane reci barit — Slama vec godinu dana eksploatise barit i plaća ga državi po 10 dinara i pet para za tonu, i ako tona barita po opšte poznatim cenama i po službenim izveštajima koji se nalaze kod Ministarstva šuma, košta 250 dinara za tonu.

Ova je stvar kroz ovo 5—6 mjeseci nekoliko puta i sa više strana prijavljena g. Ministru Matici. Ja sam mu lično 2—3 puta skrenuo pažnju na ovu prevaru i pljačku državne imovine, ali evo do danas sve bez uspeha. Čak su neki pismeno Ministarstvu nudili da se njima dade taj Slamin ugovor, a oni mesto 10 dinara i pet para koliko plaća Slama po toni, nude po 250 dinara po toni i uz to posebnu zakupninu od 20.000.— dinara godišnje ili da se raspíše nova licitacija za barit a ne za kvarc.

Sest mjeseci se ta stvar vucari, Slama eksploatise i izvozi barit, a g. Ministar Matica do svog odlaska sa Ministarskog položaja nije stvar uredio; nije ju na pravu i zakonitu mjeru sveo i nije državnu imovinu od pljačke spasio. Tek prije desetak dana, kad sam o ovoj stvari govorio sa novim Ministrom g. Demetrovićem, stvar je pošla dobrim putem, da se državna imovina sačuva i da se ustanovi koji su državni organi iza leđa poslastičara Slame, koji je u cijeloj stvari samo figura. U ostalom, ja ću u ovoj stvari podnijeti naročitu interpelaciju, faktima i aktima dokumentiranu, kako je to moj običaj, pa da se vidi kako se radi sa državom i njenom imovinom.

Sarajevska »Jugoslovenska Pošta«, jedan ozbiljan list, u svom 1447 broju donosi preko cijele prve strane uvodni članak, u kome kategorički tvrdi da je jednoj poznatoj firmi izdat pretovar ugljena u Metkoviću i Zelenici do 210 dinara, a u Dubrovniku po 130 dinara za vagon, i to bez licitacije, a da taj pretovar košta samo 100 dinara. Za kratko vrijeme država je toj firmi za taj pretovar isplatila 1,400.000 dinara, a to je firmu koštalo samo 700.00, tako da je navodno država za kratko vrijeme opljačkana za 700.000 dinara, a to i dalje svakodnevno traje. Članak završava ovim stavom: »Iznoseći ovaj slučaj, mi smo daleko od želje da ne provjerenim senzacijama unosimo zabunu i u onako tešku atmosferu. Mi smo se pobrinuli za konkretne i pouzdane i nepobitne podatke, koji su sigurni da se za vrlo kratko vrijeme rasvijetli ova afera i sačuva državna imovina od dalje štete. Mi

smo spremni da te podatke stavimo na raspolaganje svakome ko je spreman i pozvan da ude u ozbiljno rasčišćavanje ovog slučaja.

Ovako, gospodo, glasi završetak toga članka i ja sam se kod lista raspitivao je li ko te podatke tražio, je su li se državne vlasti za tu aferu zainteresovale i jesu li na tu predusretljivu novinsku ponudu zatražile ponudene podatke. Ništa! Niko nije ni okrenuo glavu na to! I dok, gospodo, ovo čujemo, — danas u novinama čitam da je sreski sud u Osijeku osudio radnicu Anku Pulini na tri mjeseca zatvora, jer je iz željezničke radionice ukrala 5, slovom: pet kilograma uglja.

I dok se ovako mjesto nove krilatice: štednja, provodi raspikućstvo, dotle imamo 148 osnovnih škola sa 1290 odjeljenja praznih i zatvorenih, jer se navodno nema odakle plaćati nastavničko osoblje i druge školske potrebe. Pri tom imamo 3200 naših mladih ljudi koji su svršili učiteljske škole i u siromaštvu i bijedi čekaju da im se milostivo dodeli učiteljska služba da zarade koru hleba i da svojim prosvetnim radom otvore oči slijepima kod zdravih očiju, jer imamo preko 95% ženskih i preko 60% muških koji ne znaju ni čitati ni pisati, a to je u današnje doba kulturna nesreća i sramota.

Neka se, gospodo, uvaži moji predlozi i sugestije koje u ovom svom govoru iznosim, pa ne samo da nećemo imati ni jedne škole, ni jednog odjeljenja praznog, nećemo imati ni jednog učitelja bez učiteljske službe, nego ćemo još moći stvoriti onoliki broj osnovnih škola, koliko nam je potrebno da naš svet bude bar pismen, a to nam je odista jedan od najvećih zadataka. Pa ne samo to, nego ćemo moći proponiranim prinudnim zajmom milionara, zaposliti sve naše nezaposlene radnike, od čega će oživeti i gradovi i sela.

Finansijski stručnjaci tvrde da u našoj državi od svega pet i po milijardi dinarskih novčanica ima u cirkulaciji samo dve i po milijarde, a ostale tri milijarde da su sakrivene, jer imaoci tih novčanica nemaju povjerenja da ih ulože na priplod u pojedine banke, jer su na žalost sve naše banke pokazale i dokazale da su bile nesposobne za posao koji su preuzele. Čak često puta čitamo u novinama kako je u onom gradu ili u ovom selu izgorelo pojedincu 20—50—100 hiljada dinara papirnatih novčanica, jer ih je vlasnik držao i čuvao negde u skrivenom budžaku, čak i u posteljini. Ja držim da treba naći puta i načina da ove prikrivene novčanice dođu u cirkulaciju, ako je nemoguće na drugi način, a ono barem prisilnim štempliranjem i sa odbitkom nekog procenta u korist državne kase za ciljeve osnovne nastave, kako bi proradile zatvorene osnovne škole, da se namjeste bjedni i nezaposleni učitelji.

Dok na jednoj strani imamo toliko osnovnih škola zatvorenih, toliko učitelja bez službe i toliko procenat nepismenosti — mi dajemo pozorištima u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Skoplju, Sarajevu, Novom Sadu, Osijeku i Mariboru državnu subvenciju preko 15 miliona din. Ja znam da su pozorišta kulturni rasadnici i da ih treba svojski pomagati, ali u prilikama kad je to moguće i kad državna sredstva to dozvoljavaju ali u današnjim teškim finansijskim prilikama potrebija nam je osnovna nastava od svega drugoga, pa i od pozorišta.

Ako gospoda građani Beograda, Zagreba, Ljubljane, Skoplja, Sarajeva, Osijeka i Maribora žele i hoće svoja pozorišta da održe, da bi uživali u umetnosti, neka plaćaju svoja pozorišta, svoju rasonodu, i

svoje kulturne potrebe iz svojih sredstava, a neka nam ostave subvenciju od 15 miliona dinara da s njom otvorimo zatvorene škole, da s njom uposlamo hiljade učitelja, koji u bijedi i nevolji čekaju namještenje. Kakvu korist naš seljak i mali građanin, a takvih je 95% našeg naroda, imaju od 4—5 pozorišta po našim velikim gradovima, kad u svom selu na 10—20 kilometara nema osnovne škole.

Svi roditelji, koji šalju svoju djecu u školu, i svi učitelji jadaju se na školske udzbenike. Dok se u jednoj školi moraju uzeti usvojeni udzbenici — u drugoj istoj školi na 10—20 km. udaljenosti ti usvojeni udzbenici ne valjaju i moraju se uzeti sasvim drugi udzbenici. Ja sam ove godine ostao dvadesetak dana mjeseca septembra na ljetovanju u selu Blažuju, koje je 11 km. udaljeno od Sarajeva. Dijete sam uao u treći razred seoske škole u Blažuju i nabavio mu potrebne knjige. Kad sam se posle dvadesetak dana sa sela povratio kući u Sarajevo i kad mi je dijete nastavilo treći razred svoje škole, — dva udzbenika nisu vredela, nego sam morao nove nabaviti. Sto valja u jednoj osnovnoj školi u Sarajevu, to ne valja u drugoj osnovnoj školi u Blažuju, a razmak je između ova dva mjesta 11 km.

Zalosno je što po zakonu od godine 1929 do danas nije država uredila i oštampala sve udzbenike jedinstvene za svu državu. Da je to učinjeno, a eto bilo je dosta vreme od 1929—1934, ne bi bilo onog strašnog maltretiranja pri početku školske godine, gde često puta ni nastavnici ne znaju kazati koje knjige (od kojeg pisca) treba nabaviti, i kad često puta po mjesec dana nema tih knjiga da se nabave i djeca besposlena sjede u školskim klupama.

Da je to na vakat učinjeno, poslužilo bi i našoj državnjoj i nacionalnoj stvari jer unifikacijom udzbenika izbjeglo bi se mnogim nezgodama, koje su vrlo često na dnevnom redu. A osim toga, stalo bi se na put mnogim špekulantima, piscima i knjižarima, koji cijenama prosto gule roditelje. Cijena državnih izdanja mogla bi biti osjetno jeftinija, a uz to još da država zaradi teških miliona, koji bi se mogli upotrebiti u osnovnu nastavu, da nam na sramotu ne bude 148 osnovnih škola sa 1290 odjeljenja zatvoreno, jer se ne mogu platiti učitelji.

Ne mogu da razumem i što će nam ministri bez portfelja i to baš u ovo vrijeme, kad finansijski stojimo najrdavije i u doba, kad se od vlade traži za potrebnu svrhu koja hiljada dinara — odgovara nam se: nema novaca. U parlamentarnim državama, gde ne mogu jedna ili dve partije obrazovati većinu, da preuzme upravu države u svoje ruke, nego se za tu svrhu mora koalirati više partija i partijskih frakcija — onda se u takvim prilikama, za nuždu imenuju ministri bez portfelja, da sve partije i frakcije budu zadovoljene i da se međusobno kontrolišu. A u nas hvala Bogu, nije takav slučaj, jer naša J.N.S. je toliko jaka, da nam ni za ogromnu većinu nije potrebna ničija saradnja. Ako uvaženi dr. Kramer sa svojom doktorskom titulom, iskustvom, patriotizmom i agilnošću nije sposoban za ministra sa portfeljem, onda je zaista mnogo manje sposoban i podesan za ministra bez portfelja. Ili ako uvaženi dr. Karamehmedović sa svojom poznatom serioznošću, solidnom agilnošću, retkom organizacionom spremom, velikim iskustvom i uzornim poštenjem nije sposoban za ministra sa portfeljem, bar svoje specijalne medicinske struke — onda je najmanje podesan i sposoban za ministra bez portfelja. Zar nije, gospodo, i smiješno i žalosno, da Ministarstvom na-

rodnog zdravlja, dakle da narodnim zdravljem upravlja čovjek, od kojega se ne sme ni zahtijevati, da dovoljno razume o medicini i narodnom zdravlju — a da jedan ugledan medicinski stručnjak, kapacitet i specijalista prvog reda, sjedi bez portfelja i kibicira, šta taj laik rabota u njegovoj struci.

Isto tako i Ministri na raspoloženju. Njih ima dosta i primaju sve teške prinadležnosti, kao da su ministri a ne rade ništa. Molim Vas, kakovo je to zvanje i kakova je to ujdurma: ministar na raspoloženju?! Ko će i šta s njim raspolagati? Ako ide sa ministarske stolice i ima zakonske godine službe — dajte mu zakonsku penziju, a ako tog nema, neka ide s milim Bogom uraziti drugo uposienje, ako se nije potkožio.

Kad ne bi bilo ovih skroz i skroz izlišnih ministara bez portfelja i ministara na raspoloženju mogli bi se od sredstava troška koja se za njih troše, postaviti nekoliko stotina učitelja osnovnih škola, koji dve tri godine čekaju i vape za službom, a time bi se bar koliko toliko pomoglo našoj osnovnoj nastavi, koja nam je potrebna i korisnija nego i ministri sa portfeljem a kamoli ačikli ministri bez portfelja i bez posla.

Dok se na jednoj strani ovakvo raspikućstvo toleriše i mirno posmatra — na drugoj strani vidimo ovaj slučaj. Država je dužna nekom obrtniku u Travniku 6.000 dinara. Vjerovnik traži, moli i zaklinje da mu se dug plati, ali država ne plaća. Dužnik prisiljen ide na redovni nadležni sud i izdejstvuje punovažnu presudu, da mu država u roku od 14 dana mora platiti dužnu svotu. Vjerovnik opet traži, moli i zaklinje da mu se na osnovi pravomoćne osude isplati dug, da ne pravi državi sramotu i suvišan trošak zabranom i dražbenom prodajom državnih stvari. Opet bez koristi. I dužnik zatraži sudbenu zabranu: dražbenu prodaju državnog gorivog drveta. Sud po zakonu uzme u zabranu i javnom licitacijom dana drugog ovog meseca na čaršiji proda 1.000 prostornih metara državnog gorivog drveta za svotu od 8.300 dinara, dakle po 8.30 dinara za metar gorivog drveta i ako svaki taj metar košta državu daleko preko 40 dinara. Koliko je ovde u pitanju efektivna novčana šteta — sto puta je gora moralna strana ovog slučaja, jer kud ćete mizernije slike nego da Sud državnu imovinu prodaje javnom licitacijom da se plati neznatan dug od 6.000 dinara privatnom vjerovniku.

Pa gospodo, i mi Senat — to najviše zakonodavno telo zagledali smo se u druge, pa mjesto parole »štednja« zaveli smo i mi — čini mi se — raspikućstvo i to bez znanja i bez privole i odobrenja senatskog plenuma. Od našeg budžetskog prihoda preteklo nam je oko milijon dinara i mi mjesto, da taj milijon vratimo državi da se od tog novca otvore nekoliko zatvorene osnovne škole — mi za nekih 800.000 din. renoviramo i nabavljamo novi nameštaj koji je u današnjoj teškoj finansijskoj i ekonomskoj krizi zaista luksuz i preko luksuza. Bez toga svega mogli smo rahat biti još nekoliko godina, jer nam je sve bilo, ako ne luksuzno, a ono svakako pristojno i dostojno. Kažu mi, da je to trebalo jer da će ove godine doći u Beograd delegati Interparlamentarne unije. Ja držim gospodo, da ti interparlamentarci neće ni videti da su ulazna vrata u naše nužnike — zastrta teškim plišom, nego će kad prođu kroz Sarajevo videti i pitati, zašto se ne dovrsu državna tehnička škola i Dom maloletnika u Sarajevu gde su dosada utrošeni teški milioni, a nema sredstava da se još neznatni ostatak dovrši, da takve dvije divne zgrade još nedovršene s dana u dan propadaju.

A ima ih i gorih od Senata, jer se sa Finansijskim zakonom dozvoljava Poštanskoj stredionici da utroši 1,500.000 dinara u nabavu inventarskih predmeta i ako u budžetu za tu svrhu ima već votirano 100.000 din. Molim Vas je li zgodno i oportuno u ovo doba sveopće krize i narodne nevolje nabavljati inventare po 800.000 i po 1,600.000 din.? Zar se ne bi moglo to odložiti za 2—3 godine do boljih prilika, a sad predeverati i sa onim što se ima, jer je i to sve dosta pristojno.

Pri takvim našim teškim i oskudnim državnim finansijama ipak će se sada u Beogradu zidati nova monumentalna zgrada za državnu stampariju, sa preliminarnim utroškom od 22,000.000 din. za koju je već i zemljište za 1,600.000 din. kupljeno i za čije će izrade planova danas-sutra biti raspisan konkurs i ako u našoj državi osim ove stamparije ima još 21 državna i banovinska stamparija.

Naša država daje godišnje na ime subvencije oko 50 miliona dinara raznim parobrodskim društvima. A naši rudnici svakodnevno otpuštaju rudarske radnike jer nema posla; nema se gde ugadj eksploatisati, pa se rad u rudnicima mora reducirati. Tako nekoliko hiljada rudarskih radnika gladuju bez zaposlenja, jer nema zarade. Zar ne bi bio pametnije i sretnije, da se jedan dio tih subvencija daje u novcu, a jedan dio u naravi t.j. u uglju. Tako bi postigli, da parobrodská društva moraju trošiti naš ugadj, da naši rudnici prorade, da se radna sirotinja zaposli, — i da uza sve to još država zaradi?

Iz kancelarija svih državnih i samoupravnih nadležstava treba otpustiti sve ženske, kojima nije u prinadležnostima te službe vezana eksistencija. Sve te ženske treba vratiti domu da se bave kućanstvom i domaćinstvom, a na njihova mesta postaviti muškarce, koji imaju i volje i sprema za rad, žele i vapiju za radom i za službom — a rada i službe nema — nego očajno kao bezkućnici lutaju po ulici. Ove treba zaposliti, ovim treba dati rada, zarade i službe, pa da oni stvore temelje zdravog porodičnog života. Mi danas imamo na jednoj strani primjera, da su iz jedne kuće otac, kćerka i nevjesta u kancelarijskim službama, — a na drugoj strani po troje muške zdrave odrasle sposobne i kvalifikovane muške čeljadi iz jedne kuće nemaju ni jedan nikakva posla, ni zarade ni službe. Ovo treba hitno i radikalno riješiti.

I zakoni o kamatama odnosno o lihvi nisu dobri. Treba ih osjetljivo pooštriti, jer uprkos svih tih zakona i danas liхва — zelenaštvo cvate. Neću da navodim šta rade pojedini Kir Janje sa seljacima; to sigurno svi znate i svaki dan jadikovke čujete, nego ću radi ilustracije navesti jedan primjer što radi elita našeg društva. Jedan visoki vjerski dostojanstvenik traži od svoje rodene sestre i njenih šestoro malodobne djece (svojih sestrića) 15% kamata na zajam. Traži danas od svoje sestre i sirote njene dece na 16.616 dinara zajma traži 26.574 dinara kamate i ako prilikom zajma nije ni govoreno, a kamo li ugovorena kakova kamata. Ovo je još žalosnije kad se zna da je ovaj visoki vjerski funkcioner još uz to i veoma bogat posednik, koji među sarajevskim bogatašima dolazi među prve redove, a sestra mu od koje traži na 16.616 dinara zajma 26.574 dinara kamate jedva sirotinjski sastavlja kraj s krajem i dvoje joj se najstarije dece školuje sa pomoći opštinske štipendije. (Glasovi: Ko je taj?), — Čučete, — jer se inače ne bi mogli školovati. I sad na zahtev tog visokog vjerskog dostojanstvenika nadležni Sud odredio je da se sve nekretnine, koje mu je sestra sa decom od umrlog supruga na-

sledila prodaju sudbenom javnom dražbom, te je već i dan javne dražbe određen. To je sve još žalostnije kad se uvazi da je ovaj vjerovnik visoki funkcioner najvišeg verskog autonomnog tijela za Bosnu i Hercegovinu, gdje se i jos danas umaci da je kamata po islamskim propisima haram — zabranjena. (Uzvići: Ko je taj?). A, znate ga svi, to je Muhamed Semis, član Ulema Medzisa za Bosnu i Hercegovinu.

Još jedno, pa da završim:

Ja bih stavio na srce g. Ministru inostranih dela da pospjesi političko delo sporazuma s Rusijom. Svi ovi naši sadašnji prijatelji i saveznici su od obostranog i našeg i njihovog interesa i dokle se budu poklapali obostrani interesi — dođe je i ahbabstvo. A kod Rusije nije tako; nije bilo i neće ni biti, jer je ona bila uvijek i vazda ne samo prijateljica i saveznica, nego majka slovenstva, majka srpsiva i prema tome majka našeg jugoslovenstva i to bez da je ikada gledala svoj i obostrani interes. Rusija se rala Bogu postepeno oporavlja i ona će se ubrzo vratiti u normalnu kolotečinu pa će opet ona biti naša saveznica naša zaštitnica i naša uzdanica. U tom sporazumu molim da se naročito uzme u obzir da majka Rusija primi natrag u svoju sredinu ove njene bjednike emigrante, koji se po tuđim zlopate, pa kad bi se to uspješno ostvarilo — i kad bi oni sirotani poljubili tlo svoje otadžbine i mi bi nekoliko desetina hiljada naših bjednika mogli zaposliti na njihovim mjestima.

Gospodo, ja sam završio. Kako sam u početku govora rekao, sve je ovo kasno za ovaj budzet. On je u zadnjem času pred nama i nema drugo nego reci Amin, jer je to državna potreba. Ali ja sam smatrao i svojom patriotskom i senatorskom dužnošću da iskreno rečem šta mislim, šta ne valja i šta treba, jer sam uvjeren, da naše vodstvo i naša Vlada neće preko mojih napomena, predloga i sugestija šutke preći, nego će ih u interesu države, naroda i naše velike partije uzeti u razmatranje i rad sa onoliko volje i dobrotamjernosti, kako sam ih ja u svom govoru i pomenuo.

Svi dosadašnji režimi od Oslobođenja do godine 1929 radili su zlo i naopako i svojim radom doveli državu do katastrofe. Na taj naopaki rad nagonili su ih partijske oligarske prilike, koje su se rekrutirale na bazi separaustičkih, vjerskih, nacionalnih i plemenskih podvojenosti. Blagoslovenim i sretnim šestojanuarskim aktom naš uzviseni i uopće obljubljeni Gospodar spasiteljskim gestom stao je na put toj oligarskoj terevenki — pa je od tada povjereno krmilo državne uprave našoj Jugoslovenskoj nacionalnoj stranci. Ako, Bože sačuvaj, i ova naša jugoslovenska nacionalna stranka, kojoj su i Kralj i skoro cijeli naš narod poklonili svoje povjerenje, nemogne udovoljiti željama svog Gospodara i svog naroda, ne mogne izvesti državu na put pravde, poštenja, reda i rada — onda nam ne preostaje ništa drugo, nego da makar i pod najskuplijim žrtvama unajmimo nekog Musolinija, nekog Hitlera ili nekog Kemal Pašu (Veselost) da nam uredi državnu mašinu. Ja se nadam, da do toga neće doći i da će naša velika jugoslovenska nacionalna stranka čestito i pošteno izvršiti svoju tešku patriotsku dužnost, a jer sam ubedeni i nepokolebivi pristaša te stranke i jer imam puno poverenja u vodstvo stranke i ovu Kraljevsku vladu to ću bez rezerve glasati za predloženi budžet. (Burni aplauz i svestrano odobravanje).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima g. senator Alibegović Asim.

Asim Alibegović: Gospodo senatori, ja nisam

mislio da se javljam za reč. Medutim izazvan govorom g. senatora Milana Simonovića, u kojem je govorio o bosanskom agraru, moram sa ovoga mesta ne samo da odgovorim g. senatoru Simonoviću, nego da još uz to objasnim gospodi senatorima i cijeloj javnosti kako je došlo do ovog zakona i što je bilo pre toga.

Potrebno je da govorim i radi toga, što je govor g. senatora Simonovića napravio veoma mucan utisak u Bosni i Hercegovini. U ovim teškim vremenima ekonomske krize narod i onako jedva izlazi kraj s krajem.

I u toj neizvesnosti za svakidašnji kruh, posjednici u Bosni i Hercegovini boje se sada nakon govora g. Simonovića, da bi njihovo teško stanje moglo biti još više pogoršano.

Da u namjerno ili nepoznavajući pravo stanje stvari, od vajkada je govoreno i pisano o bosanskom kmetstvu, kao da je to bilo bespravno roblje izvrgnuto milosti i nemilosti svoga spanije — zemljovlasnika. Kmet je u Bosni imao svoje dužnosti, ali je imao i svoja prava garantovana zakonima, dok je u dugogodišnjoj praksi osim ovoga što mu je zakon pružio imao kmet u Bosni i Hercegovini i to, da je od zemljovlasnika dobivao sjemenja, da mu je zemljovlasnik davao marvu za obradu zemlje, kao i punu potporu u hrani u slučaju nerodnih godina. Vlasnik kmetovske zemlje nije mogao odstraniti kmeta sa zemlje sve dok je kmet uredno obrađivao zemlju i dok je zemljovlasniku davao ugovorenu trećinu. Kmet nije placao nikakvog poreza, sve poreze, namete i pririze i t. d. snosio je sam zemljovlasnik. Osim toga nikada se nije mogla od kmeta uzeti ugovorena prava trećina i kada se ova okolnost uoči, onda kmet stvarno nije zemljovlasniku davao niti jednu petinu ploda. Za vrijeme okupatorske Austrije bio je uzakonjen t.zv. »fakultativni otkup kmetova« i kmetovi su se sa ovim zakonom slozili sve do Oslobođenja i na taj način ovi su kmetovi postali vlasnici kmetovskih zemalja plaćajući otkup svojim sretstvima i manjom pozajmicom. Nakon Oslobođenja zemljovlasnici su bili svjesni, da kmetovski odnošaj ne može dalje trajati, ali su bili svjesni i u tome, da će im se kmetovska zemlja platiti.

Gospodo senatori, smjelo tvrdim u ovom visokom Domu da bi kmetovi u Bosni i Hercegovini i katolici i pravoslavni i Muslimani bili potpuno zadovoljni, da su odmah nakon Oslobođenja postali vlasnici kmetovskih zemalja, a da pri tom ne bi ni pomislili da stavljaju zahtjeve i na t.zv. »beglučke zemlje«, koje su bile u punom i to ničim neograničenom posjedu zemljovlasnika. Ovde naročito naglašujem i podvlačim, da u Bosni nije bilo spahija u onom smislu, kakova su bila vlastela u Hrvatskoj i u ostalim dijelovima bivše austro-ugarske monarhije. Ogromna većina posjednika u Bosni bila je prava fukara prema vlasteli evropskoj, a za primer navešću da su zemljovlasnici u Bosni imali poprečno samo po 15 kuća kmeta. Uz to su zemljovlasnici imali i nešto potpuno slobodne beglučke zemlje prosječno po 150 dunuma t.j. 15 hektara. Kada su se vodili pregovori među tadašnjim našim političarima i kada su se konačno sporazumjeli da se 7.000.000 dunuma ili 700.000 hektara kmetovskih zemalja bez kmetovskih šuma isplati vlasnicima u 4% obligacijama 250.000.000 dinara, onda je nakon sporazuma rekao pokojni premijer gospodin Nikola Pašić, da je on mislio, da će tadašnji zastupnici zemljovlasnika tražiti za kmetovske zemlje najmanje milijardu i pet stotina miliona dinara. Pokojni premijer gospodin Nikola Pašić rekao je to radi toga,

što je 7,000.000 dunuma kmetovske zemlje otišlo za 250,000.000 dinara plativih u 4% obveznicama, što iznosi pretvoreno po prosječnom burzovnom tečaju u gotovu novcu dinara 62,500.000 ili za svaki dunum zemlje 9 dinara slovima devet dinara odnosno za hektar 90 dinara.

Kada stvar ovako stoji, onda, gospodo senatori, nije čudo što je jednom rekao jedan naš uvaženi političar, da sa ovakvom isplatom nijesu zemljovlasnici dobili za kmetovske zemlje niti jednogodišnji prihod sa ovih zemalja. Kako rekoš kmetovi su bili zadovoljni sa ovakvom isplatom. Međutim nekom je išlo u račun i počelo se je agitirati i kod težaka propaganda voditi i na to ih nagovarati, da težaci imaju pravo i na beglučke zemlje. Posljedica ove bezdušne agitacije bila je ta, da su težaci uzurpirali i ono malo beglučke zemlje, koja je bila u rukama posjednika. Naglašujem da je tada težacima govoreno: »Vi slobodno uzurpirajte, što vas je briga, zemlja će biti vaša i vi necete platiti ni jedne pare.«

Gospodo senatori, dozvolite mi da sada predem na samu isplatu beglučke zemlje. Zemljovlasnici su ostali bez kmetovskih zemalja, a kada im je nespravno uzurpirana i beglučka zemlja, onda su pose naravno ustali svojim uzbuđama radi smetanja posjeda. Posljedica ovoga stanja bila je, da se je zainteresovalo na hiljade agrarnih partija i stvar se bila toliko zaostala, da je na zalog više puta pala i bračka krv. Da ovo nesnosno stanje jednom prestane i da ne bude još većeg zla, Kraljevska je vlada donela zakon, koji je sve ove sporove likvidirao, a vlasnici beglučkih zemalja imali su biti placeni sa 0% obligacijama. Vecina zemljovlasnika, a naročito onih koji su imali primiti veće svoje likvidirani su i naplaćeni. Dok manji posjednici, koje rekuć sirotinja, ostali su i do danas neisplaćeni. U međuvremenu istekao je zakonski rok za podnošenje zahtjeva bilo po zemljovlasniku ili po zemljoradniku.

U uvodu sam rekao da je plaćena kmetovska zemlja, a kmetovske sume ostale su neplaćene zbog toga, što nijesu mogle biti procjenjene, jer im se onda nije znala katastrarna vrijednost. Znajuci kako je bilo jedno stanje bivših kmetovskih vlasnika i znajuci da kmetovske sume nijesu plaćene, mi smo svi Narodni pretstavnici iz Bosne i Hercegovine ovo pitanje potakli i molili Kraljevsku vladu, da se zakonom odredi isplata kmetovskih štuma. Vlada je našoj opravdanoj želji izašla u susret i tako je došlo do zakona, koji je u javnosti, pa čak i u Skupštini, nazvan »zakonom Husejina Kadića«.

Gospodo senatori, ne samo da je pogreška što se ovaj zakon naziva imenom Kadićevim, nego je to, da se blago izrazim, u najmanju ruku netaktičnost i prema Kraljevskoj vladi i prema Skupštini i prema Senatu. U ime moje a i radi toga šta sam bio u Senatu članom i izvestiocem odbora koji je proučavao ovaj zakonski predlog kojim se likvidiraju kmetovske sume, odbijam riječi gospodina senatora Simonovića, kojim je rekao, da je i Senat kriv što je ovaj zakon donešen. Senat nije izvršna vlast i radi toga se ne može reći, da Senat nosi odgovornost što je ovaj zakon krivo primjenjen i da bi radi toga trebalo zakon povući.

Ovaj zakon koji napada g. senator Simonović nije ništa drugo nego ovaj isti iz godine 1928, u čijem je donošenju učestvovao i g. senator Simonović. Razlika je jedino u tom, što se rok prijava produžuje i to više u interesu zemljoradnika nego zemljoposjednika.

Ovo produženje rokova moralo se učiniti ne radi Kadića nego radi onih koji su promašili rok i koji imaju puno zakonsko pravo na svoj zahtev. Dati zemlju u posed zemljoradniku, da je i dalje drži u svom posedu protiv svih zakona, a ne obesteti zemljoposjednika, bila bi nemoralna otmacina pa mislim, da ovakvo rešenje ne zeli ni g. senator Simonović.

Gospodo, i Kraljevska vlada i Skupština i Senat doneli su ovaj zakon dobro namerno i zato, da se jednom za svagda likvidira jedno tesko pitanje, koje je na godine razjednjavalo jednu krvnu braću. Kad bi znao g. senator Simonović u kakvom se beznom stanju nalaze bivši posjednici, siguran sam, da ne bi tražio da se zakon povuče, a još manje bi tražio, da se svi zakonski postupci obustave i da se onim posjednicima, koji do sada nisu primili otkretu, uopšte ista ne isplaćuje.

U pogledu aфере Husejina Kadića imadem napomenuti, da nije kriv sam zakon, nego je kriva njegova primena. Nesvesni ljudi mogu izigrati najbolje zakone. U zakonu nigde ne piše, da se hektar zemlje procenjuje sa 200.000 dinara. Ovde naročito naglašujem, da Kadić nije naplatio likvidiranu zemlju po zakonu koga napada g. Simonović, i za koji traži da se obustavi, nego je Kadić naplatio ovu zemlju po starijom beglučkom zakonu iz 1928 godine. Naplata po zakonu koga napada g. Simonović nije ni počela, jer 50 miliona obligacija, koje predviđa ovaj zakon, nisu do danas štampane.

Gospodo, sasvim je razumljivo da je ta afera najviše ozlojedila posjednike, jer su po zlu iskustvu do sada mogli nastućivati, da se radi Kadića podigne paljba i na sam zakon, koji njima posjednicima koliko toliko obezbeđuje njihova prava. Zato su posjednici prvi od svih digli svoj glas protiv te nemoralne radnje i tražili od svojih pretstavnika i u Senatu i u Skupštini, da se provedu izvidi i krivci najstrožije kazne. Najviše njihovom zaslugom ova je afera u pravo vreme otkrivena. Ja molim Kraljevsku vladu i g. Ministra finansija, da se oni sporovi koji su dokončani i koji su na zakonu nedvojbeno osnovani, da se obligacije za ove sporove čim pre uruče bivšim posjednicima.

Gospodo, što se tiče političke strane budžeta, ja ću za isti glasati ne samo kao disciplinovan član većine, nego i radi toga, što sam čvrsto uveren da je naše današnje političko stanje daleko bolje i za narod korisnije, nego što je bilo pre šestog januara. (Odobranje).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima g. senator Stevan Mihaldžić.

Стеван Михалџић: Господо сенатори, кад смо крвљу наше деце и крвљу нас самих створили себи слободан дом, кад смо се ујединили у једну слободну државу нашу, која је имала да обухвати све оне који се одушевљавају за идеју југословенства, онда смо заштитљали да ћемо с године у годину да корачамо напред као оно мало дете које пође слабом кораком, па онда све јаче корача сигурним кораком напред. Ми смо мислили да ће наша држава, богата и плодна, радом нашим напредоваги и из године у годину све више стварати и развијати се на срећу свих нас. Тако смо ми то размишљали у оно доба после рата, кад су прилике биле лакше, кад је у рукама нашега сељака благословено благо са свију страна напунило могућношћу да народ даје што више жртава за своју домовину. Кад смо ми размишљали, нисмо имали појма о то-

ме какве невоље могу да nastupe и какве тешкоће могу да настану, као што су оне наскоро и наступиле. У место да смо ми из године у годину свој буџет унапређивали, развијали да што више одговоримо дужностима оним, које смо на себе примили стварањем ове наше нове државе, ево, нажалост, ми већ више година латили смо се да што више снизимо тај буџет, да га што већма умањимо, јер је снага народна у данашњим приликама малаксала. Ми попуштамо у свачему, још као што чујем овде, који год је проговорно о буџету, скоро сваки је износио да није довољно снижен и довољно прилагођен данашњем животу! Истина је да буџет ове државе према данашњем животу народном и данашњем материјалном стању нашег народа тако рећи ни не можемо прилагодити. Јер ако бисмо то прилагодили тако, да лако можемо да га сносимо, онда би с друге стране држава морала да трпи, морала би да плати у своме унапређивању ту нашу шкртост, ту нашу штедњу којом бисмо хтели да отклонимо и онај најмањи издатак за нашу државу.

Наш народ је био увек издашан у сваком погледу. То нам показују наше задужбине на све стране. Наш народ није жалио своје богатство, он је залагао своје богатство у све оно, што је народу нашем користило, па било то у Јужној Србији, у предрајној Србији, у Војводини или Приморју. То је особина нашега народа, да се он никада није склањао испред те дужности да уложи своје имање, свој капитал у корист народа свога и у корист државе своје. То је лепа особина нашега народа коју он већ вековима врши и ту особину наш народ никад не мисли са себе да збаци, па ни у овим тешким приликама не може а да не заједи онда кад му терети отимају и онај залагај којим треба свој јадни живот да одржи. Мора да проговори, мора да каже, мора да се пожали. Али зато све савесније врши све оне своје грађанске дужности, које држава од њега захтева. Смањење нашег буџета заиста је огромно. Па још кад узмемо у рачун наше политичке прилике, кад узмемо у рачун данашње стање око нас по нашим суседним државама, онда је, господо, смањење врло опасно и оно је тако рећи питање живота нашега.

У таквим приликама престаје сваки лелек, у таквим приликама престаје сваки протест, у таквим приликама престаје све оно, чиме се хоће да умањи дужност издавања, чиме се хоће да умањи дужност залагања за своје домове, за своју рођену кућу.

Ја нећу појединости овога прорачуна да претресам, нећу зато што су друга господа предговорници пре мене улазили у највеће танчине и излагали ствари које су од највишег интереса, како би те ствари препоручили водиоцима, Краљевској влади, како би их препоручили нашој земљи, нашој Отаџбини. Ја ћу овде само да замолим Краљевску владу, да замолим све главне факторе вођења наше државе, да у првом реду, као што је и до сада било чињено, узме се у обзир народно васпитање. Народна васпитање мора да иде у духу нашега јединства и напретка наше нације, народно васпитање треба да буде упућено особито на чување народних карактерних особина нашег народа. Наш народ, господо моја, као што сваки наш мало интелегентнији човек знаде од једнога краја до другог краја наше државе, пун је да-

рова, пун је народних особина, које су узвишене, лепе, и за напредак државе и човечанства од велике важности. Ми имамо оставштина од наших старијих, од наших прадедова, у погледу породичном, у погледу задругарства, у погледу државног живота, имамо таквих оставштина, које се не могу заменити. Ми то можемо сматрати као наше највеће благо — и наше васпитање мора да иде у духу да те особине не престану, да их не пустимо, него да их развијамо и подигнемо и да их учинимо што већим и опћенијим својством нашега народа. Без овога не можемо напредовати у свету овоме. Нама није нужно да тражимо лекове противу расног пропадања, није нужно да прибављамо чак и операције, нама је доста да ми духовну имовину нашега народа унапредимо и да ту његову имовину учинимо општом својном и за онога најмањег и најсиромашнијег члана нашег народа. Ово нека нам је задатак најважнији у погледу управе наше државе.

Мало је тежа ствар помагање народног развитака у погледу економском. Овде се без неког капитала, само са лепим мислима, не постижава ништа или бар врло мало. Као што сам већ рекао, наш народ има своје особине задругарске и своје поимање о заједничком раду целог народа и наш народ може и хоће да створи могућност овој држави за економско напредовање. Још док и није била ова наша држава основана, наш народ је под туђим ударцима оснивао себи своје задруге и своје установе, које су га новчано и економски помагале, док је то странцима, који су с нама владали и управљали, сметало, па су гледали на наш народ са неким страховањем, мислећи шта ти хоће да чине? Кад смо ми покренули задружну мисао у Војводини, пре 30 година, онда се мађарска влада била узбунила и ми нисмо могли да протоколишемо наше фирме као: „српске земљорадничке задруге”, нисмо могли у њима да радимо, а чим су видели да не могу да задржавају наш напредак, за којим иде цео наш народ као један, онда су дозволили протоколисање, али су почели друкчије задруге да оснивају (Делићеве задруге) под командом државе, а то је било само зато, да наше могу да униште, да их сатру и да онемогуће народу да својим расним, својим народним својствима и својим народним поимањем ствара себи бољу и лепшу будућност.

Сада, кад смо у уједињеној држави, кад смо у нашој кући, која је од увек била задружна, нема сумње да ће наша држава учинити све напоре да помогне народу у том правцу да се не изгуби она лепа мисао народна о заједничком раду свих породица у селу, да се не изгуби оно лепо убеђење народно, које је увек давало сигурности напретку. Јер ако су то изгуби, изгубиће држава најважнију основу своју на којој треба да се развија, то би било зло, али ја сам уверен да до тога неће доћи и ако су тешке прилике. Једно од најважнијих питања је улагање тога капитала у народне установе и задруге, с којим ће наш народ да поведе даљу борбу и да напредује, а све на корист ове наше миле земље, коју смо крвљу своје миле деце основали.

Страшно је, господо сенатори, узети у руку туђе књиге које о нама говоре. То је тако страшно, да човеку прво задрхће срце и чини му се да је неко зло наступило на народ наш; и тек

кад схвати то, да су те књиге туђе, баш зато и издате и написане, да нас пред целим светом претставе у оној боји, у каквој ми никада живели нисмо, онда се сваки од нас, који ту књигу узме у руке, насмеје и са уживањем прочита да бар види што ти страни народи, те наше комшије могу да слажу, да подметну нашем народу.

Господо, дала ми се прилика, да ми је дошла до руку једна врло ретка у нашој држави књига, коју је издало Мађарско друштво спољних послова. „Друштво спољних послова“ то значи да је то неко званично друштво. Дакле то званично друштво издало је једну књигу која се мађарски чазива: „Igazságot Magyarországnak“, а то значи: Дајте правду Мађарској. Кад ову књигу прегледамо, онда тек видимо какве све замисли, каква све усображења долазе Мађарима, са којима они хоће са нама да разговарају; онда тек видимо шта су они све кадри изнети. Где су они те прилоге прикупили, ја не знам. Има прилога и таквих, који потсећају на оне говоре што су овде одржала нека браћа сенатори, где се говори о хегемонији неких појединих делова нашег народа наспрам других делова тога истог јединственог народа, кога ми, као једну целу јединицу, обожавамо. Они се претстављају као неки граничари запада, као неки чувари запада, а ми смо ништа, ми бацамо народ цео на исток, бацамо га у нижу културу, уништавамо му све могућности вишег схватања и човечанског појимања. Ту се каже да је Мађар, као граничар запада, одржао своју позицију и из њега да је зрачио западни дух на суседне народе. Потискивање политичких граница што се догодило на рачун Мађара догодило се, управо, на рачун запада и тиме је почела борба нижих културних чињеница наспрам виших чињеница. Утврђивање наследних држава на рачун Мађарске свршено је на рачун целог човечанства, јер су тиме осакаћене зрелије снаге него што су оне које се у тим државама садрже.

Господо моја, кад ми ово читамо, ми сви морамо да станемо па да мислимо: шта ли, Боже, хоће они са овим мудровањем да створе? Хоће да створе то да заведу запад, да су они главни претставници запада и да тај запад начине нашим противником, да нас, помоћу њега, скрше и униште. Ето то је њихова намера и то је њихов циљ. Зато они износе такве основе, које не могу пред каквим ноле поштенним човеком, који хоће честито и људски да схвата, никакве важности имати.

Дабоме, они траже себи пријатељство, па кога ће за пријатеља, него онога ко је био од увек наш непријатељ. То ће бити њихов највећи пријатељ. Тога су они нашли још одмах при свршетку рата. Кад се стварао Падовански уговор примирја, онда је ова наша сусетка, која је те преговоре, наравно у Падови, водила, одмах ставила као најважније то, да се границе Аустрије и границе Мађарске имају посести нашом војском онако, какве су оне историјски биле, тј. да наш народ не може извршити оно, за што се борио, за што је гинуо на бојиштима, да он не може ујединити себи оне делове свога рођеног народа, који је тако исто помагао у тим ратовима и који је чинио своју свету народну дужност кроз све време.

Падовански уговор — кажу они — склопљен је 3 новембра, а већ 4 новембра десила се страхо-

та! Онда је већ у Београду склопљен друкчији уговор и друкчије примирје, по коме је војска имала да поседне све оне крајеве, у којима српски, румунски или чехословачки народ живи. Ту се претставила неправда, која је створена, која је учињена не само против Мађарске, него и против наше сусетке Италије!

Даље се ту говори о статистици, говори се о томе, али то све није вредно цитирати, само о томе хоћу да кажем тек толико, да упозорим наше људе који се баве политиком да се не дају заравати оваквим разговорима и оваквим писањем, па да узимају цитате за своје говоре може бити и у Сенату.

Г. др. Шуперина је рекао: „Ми смо наше море бранили од свих, али кад смо видели да га сами одбранити не можемо, ступили смо у персоналну унију са Мађарима.“

Кад бих о овоме хтео да говорим, ја бих морао онај исти систем употребити, који се у нашој моћној суседној држави употребљује, а то су историјске чињенице. По томе систему треба да се вратим на Ромула и Рема, па редом на све оне царе које су Балкан газили и делили уздуж и попречно, који су уништавали све што је наше. Па хајде, пример привлачи и нас, хоћемо и ми да проговоримо коју реч о томе. Ето да се бацимо на једно време, које је било управо тако као што је данашње.

Мађарска је била сасвим пропала, краљеве своје није имала. То је било одмах по изумирању Арпадоваца. То је време врло карактеристично за данашње прилике. Ту су се умешале оне исте силе, које се и данас мешају у кварење трианонског уговора, кога они на слици приказују, где стоји написано „Тријанон“ али подерано. Дакле они се баве и данас тако исто и таквим истим пословима, каквим су се бавили у тој далекој прошлости, кад су прилике исте такве биле. И онда су се, господо моја, у Задру крунисали краљеви, па су се лиферовали готови у Будимпешту. Додуше, имали су и неприлике, било је и убијства услед тога, али је тај начин напредовао.

У то доба, како смо ми бранили своје море, што рече г. Шуперина, да наведем само то, да се у то доба потписивала Томасина Моросини: „дучиса Склавоније а Данубио ускве ад маре“. Ево, господо, како смо ми бранили у ово доба своје море! Она велика сила, која је налазила за нужно да освоји Мађарску и да је себи и својим интересима потчини, та иста сила отимала је од нас покрајине наше, отимала је од нас море наше и постављала је Томасину Моросини као дучису, као херцогинју читаве Славоније од мора па све до Дунава!

Нема ту забележене, господо моја, никакве страшне борбе против тога. Може бити, да је те борбе било, али историјски подаци, који обично не потичу од нас него од других, ти историски подаци су врло мутни. У то доба једна је невоља била, и због те невоље баш могла је наша сусетка да чини оно што јој сада никако неће успети. Та невоља је била у томе, што су се Драгутин и Милутин, краљеви, завадили и у највећој борби ударали један на другог. Почела је на Балкану страшна борба и надметање за отимање власти. И, господо моја, из тога је изишла „дучиса Склавоније а Данубио ускве ад маре“ и из тога је и-

зишла сила, наша комшиница, која је овладала оним земљама које су биле само наше, и само наше, кроз све векове. У то доба, ако не више, а оно бар толико као данас, био је национални крај Далмација, која и данас носи на себи националну одлику и снагу нашег народа.

Ето видите, господо, тако се понавља историја. Борба Драгутина и Милутина, борба у којој су уз једнога од њих пристајали једни Југословени, а уз другога други Југословени. Тако су створили крв и нож на Балкану и томе се комшилук радовао и од тога је комшилук своју корист извукао.

Томе би се сада надао наш комшилук и у ово доба, кад би се нашли неки Милутини и Драгутини да ударе један на другога, па уз њих да пристану, и то уз једнога Хрвати, а уз другога Словенци, како би се створила не „дучиса“, не „регина“, него „цесарка“, која би владала Југославијом, целом — не само „а Данубио уске ад маре“.

Ево, господо моја, то је било у великој давнини, тако је текла борба, али сасвим слична данашњим приликама. И ту борбу су онда изазвали управо Мађари, који су са својом немоћи, са својим културним назадом у оно доба стојали далеко изнад оне моћи, којом би своју државу подигли, па су тражили, мољкавали и клечали пред другима, пред комшијама нашим, да им руку пруже, па тако и данас клече и моле, али хоће ли ту руку, хоће ли ту помоћ добити, не знам, но чини се да ће се повратити оно што се већ дешавало. Само је једна немогућност данас ту, а та је немогућност у томе, што наш народ данас живи без разлике на племена у једној својој држави, у својој Југославији, и готов је за њу да положи и последњу кап своје крви, готов је да учини највеће подвиге, готов је све буџете које нам г. Министар прелагао буде да прими и да их усвоји, јер ми знамо, да је у томе главна борба нашег народа против наших непријатеља.

Што се тиче оне друге тачке г. Шуперине, гдје каже: „Кад смо видели да се сами оборити не можемо, ступили смо у персоналну унију са Мађарима“, то је онда страшна промена била наступила и напредак хрватског народа онда је заиста страшно коракнуо напред!! Тако је далеко коракнуо, да је Далмација припала Аустрији, Сусак и Фиума били су: „Мађар тенгерпарт“ — а то значи мађарско Приморје. То је било у новије доба историје наше прошлости, где смо ми од других тражили свој напредак, где смо са другим стварали персоналну унију, али нисмо хтели или нисмо могли у оно доба да створимо унију читавога нашега народа, звао се он Србин, звао се он Хрват или Словенац, имао веру овакову или онакову, свеједно, то је један народ, то је једна јединица, а с тиме мора сваки од нас да рачуна. И само овакав поступак, господо моја, показује нам да су нам те персоналне уније слабе користи донеле, оне су нас раздвајале, завађивале, упропастиле, па су нас онда гурнуле у велики светски

рат, из којег излазимо сасвим друкчије него некада. Ми не можемо она богатства која је некада имала Далмација да јој натраг донесемо и да јој кажемо: ево, што си имала ево да имаш и данас, на славу и величину нашу. То ми нисмо кадри да нас учинити, али смо кадри да створимо могућности да се наш народ у целини оборни од свију непријатеља. То смо ми кадри, и то је једини начин на који ћемо остварити ту замисао.

Забадава је нама ходати од куће до куће, од комшије до комшије, па тражити милостињу. „У се и у своје кљусе“. То је Србин, то је Хрват, то је Словенац знао већ одавно, и данас је већ прилика да се више ни у чега не узда, неголи само у се. И данас, хвала Богу, ми имамо на челу наше државе Краља који је кадар да поведе и политичку и војничку ствар у оном правцу који ће да осигура егзистенцију и јединство нашега народа. Ми, дакле, данас, господо моја, примамо овај буџет, и примићемо га и на годину, и нећемо престајати примати га све донде, док не будемо кадри пред целим светом показати да смо о то што је наше сачували и утврдили. А када се наше благостање подигне, биће лакше и све остало сносити, па и оне невоље и тежобе којима је обавезан сваки човек. Зар је у рату лако било нашим војницима да иду чак у Африку и преко Албаније, да се возе по мору: да тамо пропадају, да уништавају себе! Тешко је било и то, тешко је и данас економска криза, тешко је и њу пребродити, али добра воља, одушевљен рад и знање, — све ће то помоћи да се утврди јединство народа југословенског. (Одобравање).

Кад то знамо, господо моја, нема више тешкоћа, које ће нам у животу сметати. Неће се поповити она стара историја, неће комшиница носити титулу „дучисе Склавоније“. Имамо ми свога Краља, имамо своју домовину, имамо своју војску, своју управу југословенску, и она ће бити на висини таквој, која ће кадра бити да импонује целом свету, као што је то већ данас. И она импонује свима осим ових најближих суседа наших, који, видећи то, још већма се распаљују и огорчавају, и мисле да су они кадри нешто против нас створити. Не бојимо се, господо, ни страха никаквог немамо. Истина криза је ту, али не само над нама, него на целом свету, па када цео свет издржи, издржаћемо и ми, али зато нећемо жртвовати ни једну стопу наше земље, нећемо жртвовати ни један одломак нашега народа, макар он где био, макар се где налазио и макар се којим именом у старини називао. Ми ћемо остати једна целина, једна величина, са којом ће цео свет рачунати. (Одобравање).

Ја, господо, примам овај буџет, и дај Боже да сам жив и на годину, примам га и на годину. (Одобравање).

Потпретседник др. Мирослав Плој: Са Вашим пристанком, господо сенатори, прекидам седницу, а наставак заказујем за данас после подне, у 16 часова.

Седница је прекинута у 12,50 часова.

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 3

BEOGRAD, 1934 GODINE

KNJIGA II

XVI REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 23 MARTA 1934 GODINE U BEOGRADU

PRESEDAVALI:

Pretsednik

Dr. LJUBOMIR TOMAŠIĆ

i

Potpretsednici:

Dr. MIROSLAV PLOJ

DR. UROŠ KRULJ

Sekretar

Dr. ĐURA KOTUR

Prisutna su sva gospoda Ministri.

NASTAVAK SEDNICE U 16,10 ČASOVA

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Nastavlja se današnja sednica. Reč ima g. dr. Frangeš.

Dr. Oton Frangeš: Gospodine Pretsedniče, gospodo senatori, vreme koje mi preživljujemo sigurno će u povesnom razvitku čovečanstva, posmatrano sa istorijske udaljenosti, biti označeno kao doba najvećega previranja, najveće duševne i materijalne emocije. Naše najbolje fundirane istine i spoznaje pokolebavaju se, temelji društvenog poretka, koji je bio podloga nečuvenome kulturnome i ekonomskome poletu, danas se rastvaraju; novi izumi osvajaju korak po korak prostornosti ne samo ovog našeg mikrokozma, već i svemirskog makrokozma. Mi svi sebi prisvajamo već i svojstva, koja su u našem detinjstvu bili isključivi atributi božanstva: mi već gotovo sve vidimo, sve čujemo, sve znamo šta se događa na čitavoj zemaljskoj kugli. Međutim veliko je pitanje, da li ovaj nečuveni i bezprimerni polet vodi i boljoj budućnosti i većoj sreći čovečanstva ili je on samo predznak skore opšte propasti naše kulture i naše civilizacije? Svakako se ta propast neće zbivati prema

primeru starih propalih kultura Egipćana, Meksikana, Asiraca, Rima, Helade i t. d., kako to misle Špengler, Bernadijev i drugi, jer su te kulture bile regionalno ograničene i statične, dok je naša kultura univerzalna i dinamična. Ali znakova propasti ima u izobilju. Tendencija rušenja, rastvaranja u mnogome smeru jače su od konstruktivnog izgrađivanja i okupljanja snaga. Na što većem se stepenu diferencijacije i svoje unutarnje organizacije nalazi jedan narod, tim kompliciraniji su problemi koje mu sadašnjica postavlja. Mi to dnevno vidamo i doživljavamo sa kakvim se ogromnim poteškoćama imadu da bore narodi stare zapadne kulture i kako njihova borba sve više dobiva značaj očaine defanzive u odbrani dosadanje-ga stanja bez ikakvog pozitivnog izgleda, da će im ta borba i uspeti. Naš narod, naša Kraljevina Jugoslavija u ovoj borbi po historijskom obličanju njegove duševnosti, po svome geografskom položaju, po svojoj ekonomskoj strukturi i socijalnoj grupaciji, nije uvučena u kaos opšteg previranja našega vremena ni približno u tolikoj meri, kao što su to pre spomenute

zemlje. Mi čak možemo da konstatujemo kako je kod nas situacija u mnogom pogledu povoljnija nego u drugim državama, za koje smo mi često imali slabost, da im zavidimo i da se pozivamo na njihov »napredan« primjer.

Gospodo senatori, naravno imamo i mi pregršt problema koje moramo da rešavamo, imamo jednu stariju generaciju, koja ne zna da se odreče preživelih nesavremenih svojih nazora, imamo jednu mladu generaciju, koja je u očajnoj borbi za opstanak izgubila stare ideale, a još nije znala da si stvori nove ideale dovoljne privlačnosti, imamo borbu sela sa gradom, borbu rustikalizma sa kapitalizmom, borbu konzervatizma sa demokracijom i t. d. Pa ipak što čovek više obilazi strane države u današnje doba, tim više dolazi do uverenja da se u našoj lepoj domovini živi spokojnije, bolje i lepše, nego igde drugde. Ali uz ovu konstataciju treba odmah da nadovežemo, kako bi se kod nas moglo još bolje i lepše da živi, kada bi bilo malo više spoznaje o pravim potrebama naroda i kada bi se sve intelektualne i fizičke energije skoncentrisale u smeru, da se tim potrebama udovolji.

Dozvolite mi, gospodo senatori, da samo letimice navedem neke od tih potreba.

U pogledu unutrašnje naše politike svakako je ponajpreča potreba administrativna decentralizacija u najširem smislu reči. Nakon odličnih predgovornika i nakon izjave našeg g. Predsednika Vlade, suviše bi bilo ovu potrebu još i obrazlagati. Nu neće biti suviše istaći da banovinske autonomije ne bi iziskivale nikako veće poresko opterećenje naroda no što je današnje. Naprotiv, ako se za državnu upravu, otplatu državnih dugova, vojsku i mornaricu, saobraćaj i vanjske poslove rezervišu primici iz carina, monopola, taksa, saobraćaja i trošarina. — prihodi koji te troškove prema prijašnjim budžetima u potpunosti pokrivaју. — onda se mogu banovinama prepustiti dohodci od svih ostalih oblika poreza, pa čak i od državnih poduzeća a na njihovim teritorijama. Tako finansijski fundirane banovine moći će sve zadatke državne administracije da preuzmu osim prije spomenutih agenda, koje moraju ostati i dalje neposredna državna nadležstva. Prestati će tada odgovornost centralne vlade na sve i sva šta se dešava u banovinama, prestati tužbe na zapostavljanje lokalnih interesa, prestati izvor iz kojega se neprestano iznose novi razlozi proti državnome jedinstvu, proti narodnoj slozi i proti velikoj ideji koja nas je ujedinila. Banovinske samouprave su *conditio sine qua non* za naše unutarnje konačno sređivanje, — čim prije one dođu, tim bolje za našu državu i narod.

U pogledu vanjske politike možemo si samo da čestitamo, što je hvala neumornome nastojanju i promišljenoj mudrosti vodstva naše vanjske politike Jugoslavije danas u jednomu veoma zadovoljujućemu položaju. Ekspoze g. Ministra vanjskih poslova u Skupštini je na odličan, otmeh i iscrpiv način dao potpunu sliku toga položaja, pak je suviše ulaziti u detalje naše vanjske politike. Nu htio bih istaći da se Jugoslavija neimade bojati ni anšlusa ni povratka. Mi smo pripralni saradivati sa svakim ko iskreno želi srediti prilike u Dunavskom bazenu; pri tome smo si svjesni da je Tardijev plan stavio preuske granice za to sređivanje i lojalno priznajemo da je Musolinijev plan u tome pogledu podesniji. Pitanje je na koji način će po rezultatima konferencije Italije, Austrije i Madarske u Rimu realizacija toga plana biti inicirana,

da li će i kojemu će opsegu moći države Male antante, a napose naša država prema principima, koji su utvrđeni paktom Male antante moći po zaključenju Rimske konferencije održati dosadanje i izgrađivati nove veze u Srednjoj Evropi? Skora budućnost će nam to sigurno jasno pokazati. — Dosadanje informacije ne isključuju nadu na povoljno riješenje ovoga problema, koji za nas predstavlja najkrupnije pitanje naše privrede budućnosti. Nu treba da si budemo svjesni da naša država u svome ekonomskome progresu ne ovisi isključivo od veza prema Zapadu Evrope, da za nju postoje i druge mogućnosti pak da mi uvjete za progres naše privrede možemo da nademo i u drugim smjenovima naših vanjskih veza. Naročito kako je ostvarenjem političkoga saveza balkanskih država: Rumunjske, Grčke, Turske i Jugoslavije uvećana mogućnost privrednog povezivanja tih država, a svi se nadamo da će se tomu prije ili kasnije priključiti i Bugarska, — mi možemo da pristupimo jednome promišljenome, planskome izgrađivanju sveukupne privrede na Balkanu. Ne radi se tu toliko o međusobnoj izmjeni dobara između spomenutih zemalja, jer jednakost ekonomske njihove strukture do vodi u mnogo slučajeva i do jednake produkcije, pak za neke proizvode (n. pr. ječam, kukuruz, jaja, živina i slično) ne postoji potreba međusobnog saobraćaja. Naši napori treba da su upravljani na utvrđivanje planske kooperacije prema trećim državama, i na tome polju možemo da polučimo uspjehe, koji će doći u veliku korist svim učesnicima Balkanskoga pakta.

Ja bih kao primjer za ovakovu plansku kooperaciju naveo postojeći opijumski režim, koji provodimo u zajednici sa Turskom na način koji će što dalje to više moći da zadovoljava naše i turske proizvođače afijona. Mi stojimo danas u pregovorima za sklapanje trgovinskog ugovora sa Bugarskom, a uskoro ćemo ih početi i sa Turskom, dok sa Rumunjskom i Grčkom već imademo od prije uređene trgovačke odnošaje. Ti ugovori još ne predstavljaju instrumente pogodne za realizaciju prije istaknute kolaboracije. Do takovih instrumenata mi ćemo doći istom, kada bude definitivno riješeno pitanje ekonomskog sređivanja srednje Evrope, jer će nam prema ispadu toga riješenja postati jasan put kojim trebamo da idemo u budućem izgrađivanju naše vanjske trgovine. Ali mi sa spokojstvom možemo da gledamo u susret događajima, kako se god oni razvili, jer smo si svjesni, da možemo u svakom slučaju eventualne nepovoljnosti paralizirati i u našu korist obratiti. Treba da uočimo, da srednja Evropa, onaj prostor, koji se nalazi između Nemačke na severu i Italije na jugu pak prema granici do granica Sovjetskih republika, danas je objekat najživlje utakmice prije spomenutih zapadnih država. Nemačka gubi svoja dosadanja tržišta na zapadu i preko mora. Na zapadu radi neplaćanja svojih dugova i iz političkih razloga, a preko mora usled konkurencije Japana. Sa tom konkurencijom je natjecanje potpuno bezizgledno, jer japanska produkcija nije opterećena sa onim silnim socijalnim teretima, kojima je socijalna demokratija u Nemačkoj opteretila produkciju sviju fabrikata, a osim toga je Japan snizio vrednost »jena«, uveo najsavršenije mašine, najdotjeranije metode rada i t. d. Mimogred budi rečeno, da primjer Nemačke vrlo dobro ilustrira kamo vodi protežiranje jedne klase na teret drugih. Tko se brine za postradaloga intelektualca, tko za siromašnoga seljaka u slučaju bolesti, nezaposlenosti, smrti i t. d.? Samo radnička klasa si je znala ostvariti vrlo humane,

ali protekcionističke probitke socijalnih uredaba a sada triumf njihovih nastojanja postaje grob njihovih tečevina. Ja to spominjem radi toga, jer mi kopirajućići slepo inozemske institucije socijalne skrbi, možemo se naći jednoga dana u sličnim prilikama u kakovim je danas Nemačka i njoj slične industrijske države zapada.

Silom ovih prilika moraju one zapadne države koje ne mogu održati jedan primeran ekviliber između proizvodnje i konzuma u okviru vlastitih granica, kolonija i dominijona, kao što to može da čini po O-tavskome sporazumu Engleska a Francuska se sprema da to isto učini sa svojim kolonijama, — da te države: Italija, Nemačka, Švajcarska, Austrija i t. d. moraju tražiti mogućnosti plasmana svojih industrijskih proizvoda u ovome, prije spomenutome međuprostoru Evrope, u koju pada i naša država. U poslednjim godinama se je u tome prostoru odnošaj agrarnih prama industrijalnim državama potpuno preokrenuo: dok su do sada agrarne države morale da se nudaju industrijalnim kao kupci njihovih fabrikata i da te fabrikate plaćaju sve većim količinama svojih produkata — usled pada cena njihovih — dotle sada dolazi vreme gde se industrijalne države moraju natjecati, kako će preuzimati što veće količine agrarnih produkata i uz što višu cenu, ne bi li si tako osigurale plasman bar jednog dijela svojih finalnih produkata. Za volju toga nastojanja zamuknula su borbena navještanja agrarnoga protekcionizma u industrijskim državama o punoj autarkiji u proizvodnji kruha, mesa, masti, jaja, peradi, voća itd. itd. Interes gole egzistencije daleko pretežnoga dijela njihovoga pučanstva t. j. radništva i poduzetnika, sili ih na ograničenje mjera, koje su još prije godinu dana proklamovale i koje su za agrarne države otvarale vrlo tamne perspektive. Ove okolnosti treba da uočimo i da se prama njima ravnamo u uredenju naših odnosa prama zapadnim državama.

Pri tome naš stav može biti posve opredjeljen, jer nas pakt Male antante i Balkanski pakt stavlja u mogućnost da u krajnjoj potrebi pristupimo preorijentisanju smjerova naše vanjske trgovine. Ja sam o toj temi imao čast da govorim u ovome visokom domu već prilikom prošlogodišnje budžetske debate, pa neću da se opetujem.

Ja bih samo iznio radi orijentacije vaše, gospodo senatori, nekoliko uporednih cifara:

Grčka i Turska, Levant, bliži orijent, sjevero-afrička obala i otoci Sredozemnoga mora uvozili su u petgodu 1927—32, a u isto vrijeme Jugoslavija je izvozila ukupno ove količine:

Uvoz u zemlje Sredozemnog mora — bez evropskih država Italije, Francuske i Španije

Izvoz Jugoslavije u sve evropske i vanevropske države

	Prosjeck 1927/32	
Pšenica Mtc	10,236.000	2,691.000
Govedi grla	100.000	128.805
Ovaca grla	1,400.000	736.000
Vina htl.	421.000	84.000
Sira Mtc	115.300	16.000
Maslaca Mtc	36.800	6.400
Šećer Mtc	3,728.000	— —
Špirit htl.	200.000	— —
Drvo Mtc	13,310.000	960.000
Cement Mtc	5,239.000	2,243.000

Ovde nije pomenut kukuruz, konoplja, hmelj, voće, svinje, jaja, živad — koji proizvodi naše poljo-

privrede se ne mogu u spomenutim zemljama plasirati, ali se neki od njih mogu priličnim dijelom smjestiti u Španiji, kako je to vrlo lijepo obrazložio juče g. kolega dr. Momčilo Ivković, koji uvozi u prosjeku godina 1927/32 pšenice 1,500.000 mtc, (mi izvozimo 2,168.000 mtc), kukuruza 2,500.000 mtc, jaja 284.000 mtc (mi izvozimo 238.000 mtc).

Vi razabirete, gospodo, da spomenuta tržišta, koja mi dosada (osim sa drvima i cementom) nismo nikako tretirali, i koja su do sada absorbirala tek 2,5—2,9% našega cjelokupnog izvoza, a na uvozu sudjeluju tek sa 1,1—1,37%, — da ta tržišta mogu da preuzmu u nekim proizvodima velik dio, a u nekima čak i sve naše suviške, koji nam preostaju preko domaće potrošnje, a koje smo do sada gotovo isključivo instradirali prema Zapadu Evrope. Taj zapad nas je tako tretirao, da su naše trgovačke bilanse bile većinom pasivne prema njemu, da smo mi izvozili proizvode u kojima je učešće naravi kao faktora proizvodnje bilo daleko veće nego udio rada i kapitala, dok su oni k nama izvozili skoncentrisan rad i kapital u obliku finalnih produkata, tako da smo mi čak i u onim slučajevima, gde smo bili plaćevno u izvoznjoj bilanci plaćeni, faktično bili privredno pasivni, jer nam je radna snaga plaćena upravo jadno i bijedno. Naša trgovina sa zemljama sredozemnoga basena bila bi gotovo čisto aktivna, jer ove zemlje imaju tek mali broj i količine proizvoda za izvoz. A uz ovakvu orijentaciju mi bismo mogli da provedemo jednu kolaboraciju sa svima članicama Balkanskog pakta, jer i za sve ostale zemlje, koje su već u njemu, i za Bugarsku zajedno, ovo tržište koje je njima pristupačno sa najmanje transportnih troškova i sa najmanjim kalom, — može da apsorbuje gotovo sve njihove suviške preko naših u prije spomenutim produktima. Predaleko bi yodilo iznositi vam cifre glede te mogućnosti; dosta da vam kažem da bi tek neki od proizvoda balkanskih država morali zadržati i dalje zapadno svoje tržište, — ali mi i ne idemo za utopijski jedne autarhije, već jedino bi nastojali da u zajedničkoj kolaboraciji, u jednoj diobi rada i proizvodnje više vrsti, po promišljenome planu koliko moguće osiguramo prođu za produkte, koji se sada teško i sve teže moraju plasirati na zapadu. Ne tajimo da bi pristupom Čehoslovačke u ovu privrednu zajednicu u velikoj meri mogli unutar te zajednice podmiriti najveći dio potrebe na industrijskim produktima. Nu nam nije na misli stvaranje jednoga od ostaloga svijeta odcijepljenoga regionalnoga privrednoga bloka, već mi u smislu naročito čl. 6 Pakta Male antante želimo i dalje da putem preferencijalnih, bilateralnih trgovačkih sporazuma uz puni reciprocitet vrijednosti dobara, koje izmjenjujemo, ostanemo u vezi sa čitavim svijetom kako smo i danas. Jugoslavija, koja je prva dala sugestiju povezivanja Srednje Evrope preferencijalnim carinama i bilateralnim trgovačkim ugovorima koja je javno prva deklarirala potrebu napuštanja klauzule najvećeg povlašćenja i koja je pristupom u ekonomsku vezu Male antante pružila dokaz svoje spremnosti za saradnju ekonomskoj obnovi Evrope. — Jugoslavija ostaje vjerna ovoj svojoj tradiciji i mirno čeka na dalji razvitak događaja, kako su inicirani u nedavnom sastanku šefova vlade Italije, Austrije i Madarske u Rimu. Mi ne imademo nikakovu želju, da kidamo savezama, koje su našim geografsko-komercionalnim položajem, prirodom naše proizvodnje i historijskim razvitkom puteva najmanjeg otpora, kojima naš izvoz ide, dane. Mi smo

svi potpuno svjesni ogromnih poteškoća koje nam pretstoju, ako budemo htjeli osvajati nova tržišta u kojima ćemo naići na najoštriju konkurenciju. Zato sam ja i rekao: »u krajnjem slučaju mi bi morali pristupiti preorijentisanju naše vanjske trgovine«, i ja to ponovno naglašujem kao jednu od nikoga neželjenu mogućnost, koja međutim ipak može da nastupi i protiv naše volje. U tom slučaju nastupila bi situacija, kakova je nastala kada je u januaru godine 1908 Austro-ugarska bez otkaznog roka prekinula trgovačke veze sa tada malom Srbijom. Mi smo svi bili svjedoci divovske borbe, koju je Srbija tada morala da primi da održi svoju ekonomsku i političku neovisnost, i ona je u toj borbi uspjela na način, kojega nitko nije mogao očekivati. Ova ekonomska pobjeda djelovala je psihološki na narod kao bar jedna dobivena bitka na bojnopolju. Držim, da nijedan prijašnji događaj ekonomske naravi nije podigao samosvjest srpskog seljaka u njegovom nacionalnom osjećaju u većoj mjeri nego ovaj uspjeh prama tada velikoj monarhiji. Ja sam uvjeren, da bi danas ujedinjeni, naš narod sa jednakom predanošću kao tada sami Srbi pridonášao rado sve žrtve, koje bi jedno nametnuto mu preorijentisanje njegove izvozne trgovine tražilo od njega. I u toj vjeri ne bojim se za ekonomsku budućnost našega naroda.

Preorijentiranje smjerova naše vanjske trgovine uvjetuje međutim i jedno preorijentiranje naše unutarnje agrarne proizvodnje. Općenito govoreći o tome problemu moramo naglasiti, da mi moramo da provedemo jednu intenzifikaciju proizvodnje i to intenziviranje rada kao faktora proizvodnje dok intenziviranje kapitalom moramo da odlažemo bar u većem djelu za kasnija vremena. Uvadanjem kultura, koje zaposlavaju mnogo radne snage okapanjem, ogrtanjem, pobiranjem, itd. uvođenjem stajskog držanja rogatke stoke, kulture krmnoga bilja širenjem povrćarstva naročito u krajevima blage klime, voćarstva, cvjetarstva — ukratko intenzivnijim iskorišćavanjem radne snage, mi možemo da povisimo količinu i vrijednost poljoprivredne produkcije u velikoj mjeri, bez ulaganja naročitoga novoga kapitala, koji je danas našem seljaku gotovo nepristupan, u proizvodni proces. Ovo pitanje će vam postati u svemu svome opsegu odmah jasno, kada vam navedem, da kod nas imade krajeva u kojima se od raspoložive radne snage iskorišćuje tek 30%, a imade ih gdje taj postotak pada ispod 20%! Ako uzmete, da fabrički radnik iskorišćuje oko 60—70%, obrtnik često i 80% svoje radne snage, tada vam je jasno, zašto naš seljak tako oskudno živi, zašto mu je prihod tako neznan i standard života toliko nizak. Uz intenziviranje proizvodnje radom mi moramo preći sa čisto kvantitativne na kvalitetnu produkciju, jer je to najodrodniji put za stalno povišenje naših proizvoda. Možda će ovoj svrsi, t. j. povišenju cijena moći za neko vrijeme da posluži — opet sa strane Jugoslavije — potaknuto regulisanje svetske cijene žita u vezi sa kontingentiranjem izvoza, kako ga je zaključila žitna komisija u Londonu. Možda će to biti moguće putem preferencijalnog sistema carina u Srednjoj Evropi. Bilo kako bilo, naš poljoprivrednik treba da bude poučen, kako da se prilagodi novim okolnostima. Za sve to je potrebne mjere predvidio Zakon o unapređivanju poljoprivrede od 6 septembra 1929. Nažalost, taj se zakon ne provodi u punom opsegu, za njegovu primjenu nije danas, nakon pet godina još uvek izdan pravilnik, po njemu propisani planovi za

organizaciju privrede u smjeru optimalizacije njezine prama postojećim naravnim i ekonomskim okolnostima nisu doneseni, kultura novih biljki, naročito uljanih, jedva se provodi, broj zimskih tečajeva za podučavanje seljaka opada, rad agronoma u narodu, koji bi mogao i trebao bi da bude najveći podstrek za racionalizaciju poljoprivrede i podizanje njezinoga prihoda, — nalazi dovoljno podpore kod nadležnih faktora i ne može da donosi plod, koji se od njega očekuje.

Držim, da bi se situacija bar donekle popravila, kada bi manjkajuću vlastitu inicijativu Ministarstva poljoprivrede, — njemu davalo Privredno vijeće, kada bi ono postojalo. To Privredno vijeće je jedan klasičan primjer za našu narodnu psihi: i Skupština i Senat planuli su svetim ognjem zanosa za njegovo ostvarenje, ovo nam je bio jedan od najprvih zakona po novome ustavu, vlada je stavila sama preklusivan termin za njegovo ostvarenje, sve su pripreme učinjene, da se Privredno vijeće sazove i odpočne radom, — međutim prošao je preklusivni termin, prošle su dalje tri godine a o Privrednom vijeću ni traga ni glasa. Neimade sastanka bilo koje klase naših privrednika, gdje nije govora o tome Privrednome vijeću, mnogi o tome podnose Kraljevskoj vladi i rezolucije, potreba njegova se manifestuje u stotine slučajeva, — ali njega neimade. U pomanjkanju Privrednog vijeća vidimo, da si pojedina ministarstva stvaraju stalne savjete, sastavljaju komisije za proučavanje pojedinih pitanja privredne naravi sa dosta obilnim dotacijama itd., koje ali nikako ne mogu da nadoknade instituciju, koja je ozakonjena ali neostvarena, a bez koje ne možemo doći do jednog jedinstvenog, na solidarnosti sviju interesa izrađenoga privrednoga plana. Od kako se svjetska privreda na naš očigled raspada u regionalne blokove, od kada se ugovorima u Otavi, u Višiu, u Oslu, te paktom Male antante, a valida naskoro i Rimskim paktom stvaraju regionalni savezi, koji svako za sebe ide za svojim ciljevima po određenim putevima, — mi po imperativnoj nuždi moramo takođe da već jednom sami sebi položimo računa šta možemo i šta hoćemo ostvariti u našoj opštoj privredi.

Držim da se, kada bi postojalo Privredno vijeće, ne bi pred zakonodavno tijelo iznosili ovako nepotpuni i neshodni zakoni kao što su oni o razduživanju seljaka, o saniranju bankarstva, o žitnom režimu i slično. Ne bi se moglo dogoditi, da se neke industrije, koje ovaj čas imadu dobru konjunkturu kao na pr. tekstilna, pretjeravaju i da ćemo uskoro imati jednu hipertrofiju i u ovoj proizvodnoj grani ili da se za volju jedne tude industrije benzina uništava naša vlastita fabrikacija špirita i t. d.

Naprotiv sam uvjeren, da bi jedno valjano sastavljeno Privredno vijeće izradilo u punoj harmoniji sviju privrednika jasne temelje naše privredne politike, da bi ono znalo izneti predloge za sanaciju sviju oblika naše privredne krize: u seljaštvu, u industriji, u bankarstvu, — i to ne prema pogledima jednog administrativnog činovnika već iz života izvora spoznaja ljudi iz prakse, kojima je sudbina povezana sa njihovim zvanjima i koja ta zvanja i njegove jade i potrebe dnevno upoznavaju i proživljavaju. Ako ikada, a ono u današnje vreme treba svaka vlada da se osloni na ovakovo vijeće iskusnih, a patriotskim osjećajima prožetih ljudi. Mi vidimo kako si ovakovo vijeće stvara Ruzvelt u Sjedinjenim Američkim Državama, Musolini u Italiji na najširoj osno-

vici korporativnog ustrojstva države, slično Hitler u Nemačkoj, dok ga Čehoslovačka imade već od prije, isto tako Francuska, Poljska i t. d. u raznim oblicima.

Je li se jedan od razloga, koji su doveli do uzakonjenja Privrednoga vijeća tečajem vremena, od kako je uzakonjeno, izmjenio u tolikoj mjeri da bi se ono radi toga moralo napustiti? Ja ne znam za nikakav ovakav razlog, ali znadem za mnogo njih koji ga traže. Zato se pouzdano nadam, poznavajući realno gledanje na ovaj problem sa strane našeg g. Ministra Pretsjednika, da će on ostvarenje Privrednog vijeća što prije pokrenuti i privesti ga provadanju velikih zadaća koje ga čekaju.

Trebao bih i želeo bih još govoriti o raznim problemima naše opšte a napose poljske privrede. Tu je problem o agrarnoj reformi, koji se sada po rezultatima može dovoljno već prosuditi, — ali ne bih hteo pre žalosne konstatacije posljedaka te »reformе« naročito u sjevernim krajevima olako da prikazem već si pridržajem da to učinim drugom prilikom na koliko moguće iscrpan način. Htio bih spomenuti potrebu uređenja naših seljačkih obitelji na osnovu obiteljske zadruga, koja potreba izbija naročito sada kada toliko zemlje prelazi po agrarnoj reformi u ruke novih vlasnika. Htio bih prešnost potrebe donošenja Zakona o zadrugarstvu, koje ovako po starim, regionalnim zakonima ne može da se konsoliduje, hteo bih prikazati u kolikoj je mjeri prenapeta porezna snaga naših poljoprivrednika i kakvim rezultatima to rodi, — i još mnogo toga što bi trebalo urediti ili popraviti. Ali odmaklo vrijeme sili me da ne zlorabljujem dalje vašu veliku strpljivost.

Ja imadem puno povjerenje u Vladu, koju vodi G. Pretsjednik Uzunović, da će ona hteti i znati pronaći mogućnosti kako bi se ovdje u najboljoj namjeri i bez ikakove pomisli izneseni manjci ispravili i obrazloženi predlozi uvažili. Jer oni imaju jedini cilj da svaki senator, pa i ja, po svojoj najboljoj mogućnosti, opravda ostvarenje ovoga visokoga tijela, da doprinese koliko god može konsolidaciji države, napretku i veličini naše zajedničke domovine Jugoslavije i slavi našeg velikog Vladara. Ja ću glasati za budžet. (Pljeskanje).

Potpretседник dr. Uroš Krulj: Reč ima g. dr. Sava Ulmanski.

Dr. Sava Ulmanski: Gospodo senatori, najjači momenat parlamentarnog rada opetuje se svake godine u donošenju državnog bužeta. Ovom prilikom dana je mogućnost Краљевској влади односно појединим члановима Кр. владе да нам покажу биланс свога рада и да изнесу своје намјере за рад у будућем буџетском периоду. Члановима Народног претставништва опет је дана могућност да готово неограничено врше критику по овим питањима државног организма.

У научном свету је објективна и стварна критика увек пожељна, јер она придонаша бистрењу појмова и има увек јасније и одређеније резултате за последицу. Једнако вреди и за сваки чин, за сваки рад, па тако и за цео државни организам.

Права критика не инкриминира и рекриминира, већ стварно проматра садашње стање и гледа у будућност. Међутим ако и сваки човек има право на објективну и стварну критику према своме положају, то има и дужност, ако хоће да буде ваљан члан своје заједнице, т. ј. своје државе; да у критици каже по својој најбољој савести и знању

како би се требало радити да се што бољи ефекат получи за целину.

Господо сенатори, ми имамо то право у најјачој форми али исто тако и прије споменуто дужност у целој њезиној тежини. Због тога и држим, да у данашње време и у овом Дому нису на мјесту неплодне, а можда и негативне политичке дискусије. Држим, да би била велика заблуда мислити да ма тко у народу то тражи. Напротив очекује се од овога Дома данас, где се цео свет налази у једном привредном хаосу, да ми са свим нашим искуством и знањем сарађујемо на олакшању привредне кризе и да народу реалним и конструктивним радом помогнемо.

Увјерен сам, да и Краљевска влада очекује овакав поступак те да радо прима од нас све стварне и објективне побуде за даљи тешки рад.

Људски неразум довео је до тога привреднога хаоса и данас диктује нужда. Али неспособност и неваљаност које су могле владати у доба коњуктуре, тону, морају ишчезнути. Данашње хаотично стање привреде, или како бих рекао, данашњу привредну револуцију сматрам само за тешку предигру снажном еволуционистичком напретку.

Нама је првенствена дужност да снажно и сложено порадимо у том смјеру, да са што мање пертурбација пређемо у ту еволуцију конструктивним радом.

Свестан своје дужности, мишљења сам да исправно користити могу само онда, ако сам потпуно искрен и ако истини гледам у очи те молим Вас, господо сенатори, а и господу ресорне Министре да ми то не замере.

Пред нама је нови буџет и фанансијски закон за буџетску периоду 1934/35, који су изгласани у Народној скупштини.

Предложени буџет садржи донекле један парадокс, он је велик, али и мален. Он је велик с обзиром на терет који имаду сносити широки слојеви народа у то време тешке привредне депресије. Крај тога он претставља само један део терета јер придолазе још бановински и општински буџети са својим теретима, који су велики. Мален је опет предложени буџет јер у многим питањима не дозвољава потребну даљу изградњу државног организма, нарочито баш с обзиром на мере које су потребне за конструктивни излаз из данашњег привредног стања.

Краљевска влада настојала је хвале вредно јаком компресијом смањити државне расходе у оквиру свога »програма привредне и финансијске самоодбране«, како то каже г. Министар финансија у свом експозеу. И ја се наддам да ћемо скоро упознати тај програм.

Како је сваки државни буџет огледало не само државног газдинства, него и целог живота, односно привредне политике у држави, то треба због тога за правилну оцену буџета расматрати садашње привредно стање.

Много пута се чују и читају тврдње да је кулминација привредне депресије прошла и да се онажа извесно побољшање. У колико те појаве има у некојим државама онда је то први почетак еволуционистичкога развоја неког новог привредног система. Познавајући тачно економске прилике наше државе, морам истини за вољу рећи да на жалост не могу консатовати које побољшање код нас.

Главни фактор наше привреде неоспорно је пољопривреда, у којој ради и од које живи око 80% житеља наше државе, односно око 11,000.000 душа, а баш је ова грана данас у најјачој кризи.

Упоравнивши нашу пољопривреду са истом у другим земљама морамо констатовати да се она налазила у врло спором прогресу, и мада је она наш главни привредни фактор, посветили смо јој до сада мало пажње.

Господо, позната је чињеница, да је пољопривреда најконзервативнија грана привреде, али сходним мерама може се та конзервативност сломити. Због тога мислим да је дужност и Краљевске владе и нас, да престанемо са махулинским поступком према пољопривреди и да неодложно приступимо мерама, ма и присилним, у смеру појачања пољопривреде а тиме и целе наше привреде уопште.

Господо, први и најтежи проблем је финансијско стање нашег земљорадника. Он је данас тешко задужен. Његова конзумна и плаћевна моћ ја спала на минимум, а једнако и његова кредитна способност. Зарада његова већином је негативна, тј. иде на терет саме супстанције. Због тога стања напредује пауперизација земљорадика, дакле већине нашег народа. Настојало се данас важећим законским мерама о раздужењу сељака дати земљораднику одушка и спасти га од неминуовне пропасти. Дана му је могућност за одгоду плаћања дугова. Разуме се да је то један провизориј, а не решење, јер се тиме не елиминира ни један од пре наведених фактора. Због тога сматрам да је наша дужност да чим пре приступимо дефинитивном решењу тј. да донесемо закон о регулисању земљорадничких дугова. То би требало, по мом мишљењу, спровести путем Аграрне банке конверзијом сељачких дугова у висини њихова задужења код приватних новчаних завода, а на темељу обвезница и 100—200% покрићем у земљи.

Господо, једнако хитно је, по мом мишљењу, да се приступи реформи пореског система, нарочито с обзиром на земљарину.

Даљи проблем лежи у ниској цени пољопривредних производа и у несразмеру цена тих производа са онима индустријских артикала. Држим да су мере у циљу једностраног повишења цена пољопривредних производа само пролазног карактера и ефекта. У том циљу потребне су хитне мере у смеру преоријентације наше целокупне пољопривредне производње.

Господо, посматрамо ли нашу пољопривредну производњу, морамо да констатујемо следеће: 1) Она је већином примитивна, често неподесна, а према томе је и квалитет производа неједнак, нестабилан или слаб; 2) она је једнострана; 3) падање конзума; 4) ограничавање извоза, односно немогућност исправне прође. Ови моменти највише дејствују на цену. За доказ ових констатација слободан сам навести следеће примере.

Према задњим статистичким подацима у нашој држави има још увек близу 500.000 рала, дакле најпримитивнијег оруђа за обрађивање земље. Употреба уметних гнојива минимална је.

Господо, главни усеви код нас јесу: житарице (пшеница, кукуруз, зоб, раж, јечам). У пшеници имали смо 1933 одличну жетву, те смо добили од 2,127.000 хектара 26,286.000 кв. или 12,3 квин-

тала по хектару (док је у другим државама просјек од 15,5 до 26 кв.).

Код кукуруза имамо просек (не узевши годину 1933) од 14,32 кв. про хектару (2,617.414 хектара са просечно 38,000.000 кв.).

Од укупно 7,042.276 хектара зиратне земље засејано је кукурузом и пшеницом 4,744.414 хектара т.ј. око 67%, док индустријским биљем само око 2% а махунастим биљем око 1%.

Већ из ових бројева видимо да приноси по хектару не задовољавају, јер стоје далеко иза просјека у другим државама чак и онде, гдје су знатно неповољнији услови за производњу ових култура него код нас. Осим тога доказују ове бројке једностраност наше производње.

Проматрамо ли нашу статистику извоза и увоза пољопривредних сировина у години 1933, то знаша:

	тона	у 1000 динара
Извоз	1,000.000	1,884.000.—
Увоз	158.000	1,080.000.—

Односно наша пољопривреда дала је спољно трговинску активу од само 800.000.000 динара.

Најјачи извозни артикли су: кукуруз, свеже воће, шљиве, хмељ, дуван, говеда, свиње, живина, свеже месо, јаја, коже, док су најјачи увозни артикли: памук, биљна влакна, вуна, свила, коже, пиринач, јужно воће, и уљени плодови.

Ови наводи нам јасно доказују надаље да у важамо у великим количинама пољопривредне сировине за нашу индустрију, које би сировине могли према постојећим наравним условима готово у целости произвађати у нашој земљи, нарочито с обзиром на наше потребе и на данашње светске привредне прилике. То су нездраве појаве, које морамо чим пре елиминисати!

Многи ће заузети становиште: кад је активан наш трговински биланс, онда то не смјета јер постоји живахна измена добара. Опћенито и у пријашњим приликама вредило би то, али данас не. Нарочито ако анализирамо трговински биланс проматрајући извоз и увоз по количини и вредности, односно ако проматрамо економске маказе.

Надаље, господо сенатори, видимо да је послератна психоза готово у свим државама, а нарочито у индустријским родила идеју аутархизма и развитак прилика у задњих десет година више него јасно доказује да индустријске државе и те како плански напредују у пољопривредном аутархизму. И баш ово је првенствено криво да наш извоз опада те би погрешно било да узрок томе тражимо једино у квалитету наших производа. Дакле, многе државе прешле су, можда и против уверења мјеродавних фактора, у офанзиву против аграрних држава. Сваки нападнути нема само право него дужност да се брани т.ј. у том случају морамо прећи у дефанзивни аутархизам. Офанзивни аутархизам изграђује све више баријере у трговинском промету; настали су системи увозних забрана (односно дозвола), контингентата и компензација. Ти системи су много упливисани од политичких момената, па тиме клаузула највећег повлаштења постаје управо илузорна. Нико не може тражити да ми то гледамо скрштених руку и пријатељем да смо криви што већ до сада нисмо предузели сходне мере.

Све земље према којима првенствено гравитира наш извоз биљних и сточних производа уве-

ле су већ систем контингентата, односно увозних забрана (н. пр. Аустрија, Чехословачка, Италија, Француска, Грчка, Енглеска, Швајцарска и Немачка). Али не само да ми нисмо увели до сада контингентирање, већ структура наше трговине дозвољава још и организовану купњу код нас.

Све то дејствује врло лоше и на објам трговине и још јаче на цену пољопривредних производа.

Господо сенатори, данашња ситуација у коју је дошла светска привреда, јасно нам налаже да се морамо властитом снагом дићи у свим гранама привреде да решимо нашу сопствену кризу. Ми морамо дићи нашега земљорадника, омогућити му боље цене и ми морамо дићи унутрашњу конзумну снагу. Можда се где где чује мишљење да би требало преоријентисати нашу спољну трговину. То је само ограничено могуће и само за извесне количине извесних артикала, али за наше најјаче позиције морамо сачувати чим више старе пијацие јер их друге не примају.

Морам навести још једну чињеницу, која доказује исправност мојих прије споменутих навода, а то је стање нашег сточарства. Проматрајући званичну статистику констатујемо осетљиво опадање броја коња, говеда и свиња, а пораст код оваца и живине. Код трију првих врста немамо ни аутоматски прираст, а код последњих једва тај. Оснилација извоза појединих врста не стоји у сразмери са бројчаном промјеном. Ове промјене и разлике — узевши у обзир и болести — нам јасно показују депекорацију и пауперизацију наше пољопривреде.

Из целог овог разматрања произилази императив за хитне мере у циљу правог унапређења и преоријентације наше пољопривредне производње и прође тих производа.

Знам да је многим непријатан израз: планска привреда али и планских привреда има разних по својој структури и по циљу. Нама је потребно: организација наше пољопривреде и програматски рад. Као што је потребно да сваки град има своју генералну регулаторну основу или шумарство своју господарску основу тако је потребно да и наша привреда добије основу за њену политику с обзиром на данашње стање и потребу даљњег развита.

Тој мери помало приступају сви најновији планови Чехословачке и Мађарске који су израђени у последње време. По питању потребе пољопривредног плана код нас писао сам већ у јуну 1930 године. У спознаји ове потребе, а због помањкања свих потребних подлога образована је год. 1932 код Министарства Пољопривреде једна специјална комисија стручњака са задатком да изради такав план за пољопривреду. Свршивши већи део свога рада дошло је нажалост лети 1933 године до застоја, те до данас није било могуће тај рад наставити и довршити.

Циљ тога плана јест: 1) — Према државним потребама те према могућности спољне трговине преоријентисање пољопривредне производње; 2) — да се одреде наравни и економски реони за развијање поједине гране пољопривредне производње; 3) — да се одреде најподесније врсте, сорте и пасмине с обзиром на унутрашњи конзум, на светско тржиште, те на прилике појединих производних

рејона; 4) — да се израде предлози за провађање плана потребних законских мера.

Јасно је да ће се мерама од 1—3 постићи много боље цене за пољопривредне производе.

Господо сенатори, баш ових дана читамо у нашој и свјетској штампи да се код негдашњих преговора у Риму закључила борба против аутархије. Преурањено би било те вести узети у разматрање. И ако би се то обистинило ипак не би могло смањити потребу за планском организацијом наше пољопривреде.

С обзиром на систем контингентирања код других држава и с обзиром на регулацију унутрашњег тржишта неопходна је државна интервенција код прође. Ово у корист већине земљорадника целисходно провести могуће је по мом мишљењу само онда ако су произвођачи удружени. Уопће сам уверен да ће у даљнем развиту привреднога живота наше државе задруге имати главни улогу. Због тога треба чим пре донети један ваљани задружни закон, који треба да предвиђа задруге свих врсти: кредитне, произвођачке, продајне, префађивачке, потрошачке ит.д.

У здравом задругарству лежи наша даљна привредна будућност!

Једнако треба највећу пажњу посветити општој и пољопривредној просвети народа. У ту сврху треба спровести, специјалним законом, реорганизацију пољопривредног школовања узевши у обзир да нам најмање треба средњих, пољопривредних школа, али тим више нижих, а нарочито у облику зимских течајева, путујућих учитеља и специјалних курсева. Нарочиту пажњу треба посветити пољопривредном школовању учитеља и свећеника, који су због својих положаја најпованији да врше и пољопривредну просвету у народу.

Надаље треба законом провести реорганизацију наших пољопривредних огледних и контролних станица.

Док ваља с једне стране контролу одвојити, то треба с друге стране огледне станице, којима је првенствена сврха примена научних тековина, претворити у реонске филијале једног централног завода за пољопривредна испитивања.

Јавна пољопривредна служба захтева потпуно реорганизацију. Место пољопривредних референтата треба да заузму искусни стручњаци који, првенствено имаду радити у народу, вршећи дужност саветодаваца и организатора те контроле сељачких примјерних господарстава. Среске агрономе, крај којих треба за будућност предвидети и општинске агрономе, ваља отеретити канцеларијског рада, приделећи им зато потребни персонал.

Како земљораднички сталож — најјачи и најважнији у држави — једини нема своју репрезентацију, то би требало одмах приступити оживотворењу **земљорадничких комора**. Ове установе би знатно олакшале provedбу пољопривредног плана.

Многе сметње систематском раду прави несигурност посједа у сјеверним крајевима државе, те ваља ликвидацију Аграрне реформе на пољопривредним и шумским велепоседима чим пре провести.

Проведбом ових мера исказаће се потреба још и других реформи.

Ефекат ових мјера и плана показао би се већ (према нарави појединих грана) у року од једне до 6 година (сузивање култура, интензивирање,

повећање производње). Дубоко сам уверен да ће организација наше производње на том темељу решити и питање наших пасивних крајева, т. ј. они ће у најмању руку знатно снизити свој пасивитет.

С обзиром на прије споменуте, а у сврху што целисходнијег регулисања наше спољне трговине и у циљу стварања што повољнијих услова за прођу земљорадничких производа, потребно би било да Кр. влада приступи уведењу контингената, односно увозних забрана.

Већ по бити ствари разуме се само по себи да не може остати само код једног пољопривредног плана, ма да је та производња код нас најјача. Но она је тако уско повезана с осталом привредом, те се логички мора приступити изради једног општег привредног плана. Крај све спреме ресорног особља не би било могуће да се такав план без најтешње сарадње са практичним привредницима изради. Како је баш у данашњим приликама потребан стручни савет Кр. влади по свим привредним питањима, то би у ове сврхе требало приступити остварењу **Привредног већа**.

Неумјесно би било код индустрије поћи путем аутаркизма у сваку цену. Напротив ми морамо нашу индустријску политику тако удесити, да наш вишак у приватној, дакле пољопривредној, производњи можемо заменити индустријским производима из других земаља. Пре свега морамо фаворизовати и планом одредити т.зв. конзумну индустрију, која прерађује наше домаће пољопривредне производе и која ће првенствено намирити домаће потребе, па онда и одбрамбену индустрију. Пољопривредна индустрија у ужем и ширем смислу јест премиса. А баш у тој грани нам највише фали. Н.пр. ми произвађамо годишње око 20 милиона кгр. вуне, а у целој држави немамо ни једну праону и сортираону за вуну. Или што се тиче лана ми имамо просечно годишње засијано око 13.000 хектара са ланом, која површина рационално обрађена достајала би за покриће наших потреба, а немамо у држави ни једну предioniцу лана.

Наша фабрикација шешира даје врло лепе производе који могу да успешно конкуришу са познатим иноземним фабрикама. Длака за ту фабрикацију југословенске провениенције и та је тражена марка на светском тржишту. Но ми немамо ни једну индустрију која би прерадила ову длаку, већ се иста експортира у иноземство синова, а сортирана и чишћена се враћа натраг ит.д. ит.д.

У том индустријском плану требало би дакле првенствено фаворизовати индустрију свих врсти, међутим би требало излучити неоправдану која је настала у доба коњунктуре у спекулативне сврхе, а већином страним капиталом.

Треба напоменути да има још и данас индустрија које имаду лепу чисту зараду. Овамо спадају на пример фабрика шећера. Та зарада иде на штету земљорадника који ће ове године примити само 17 динара за Q репе. У том питању морале би бити наше две државне шећеране регулатив и према произвођачу као што и према потрошачу. Са великим задовољством прихваћам § 66 Финансијског закона, који даје овлашћење г. Министру финансија за извесне мјере по том питању од којих се може очекивати знатно побољшање. (Чукарица предвиђа добит од 10 милиона 720 хиљада а Беље 7. милиона 496 хиљада). Колика је и потреба

пољопривреде за увођењем контингената односно увозним забранама код нас, то још више тражи ту меру наша млада индустрија. Наша индустрија већим делом трпи много од привредне депресије ма да и из других разлога и у другом облику, те би кроз горњу меру она знатно оживела.

Кризом у великом делу нашег банкарства погођена је у првом реду солидна индустрија и трговина јер нису у стању да си прибаве потребне кредите. Мора се дакле приступити решењу тога питања.

Држим да би за даљи наш привредни развитак потребно било да свака грана привреде има свој новчани завод. Делом је то већ створено те би се морала нарочито оживотворити још и **Индустријска банка**.

Једним законом о банкама требало би тачно одредити њихов делокруг као што и одредити ригорозну државну контролу над њима, да би се у будуће спречило што смо доживјели. Данас су банке већином имобилне те су за њихову мобилизацију потребна нова средства.

Господо сенатори, много се говори о нашем валутном проблему.

Изјављујем да сам против «инфлације», јер би ова користила само једној малој групи људи у нашој држави а већини не би користила.

Не улазећи дубље у тај проблем, задржао бих се само на једном дијелу.

Ми имамо «кризу оптицаја» и та највише смета нашој привреди!

Државни буџет предвиђа приходе и расходе у висини од 10,171,250.798 динара. К овоме придлазе још бановински и општински буџети.

Ако ове укупно узмемо на једној страни те оптицај новчаница и сребра с друге стране, онда видимо да би сваки динар морао 2,75 пута годишње проћи кроз јавне касе. Међутим тачно знам да је криза поверења у новчане заводе проузроковала тесаурацију новца у огромној количини.

Стручњаци тврде да данас није више у оптицају од 50% целог новца. То би значило да сваки динар мора пет-шест пута годишње проћи кроз јавне касе, што је већ технички немогуће. У интересу државног организма те оживљавање наше привреде постоји хитна потреба да се ослободи тесаурирани новца и да бар већим делом дође у промет. Излишно би било чекати на нормални повратак поверења. Тај прилив тесаурираног новца се може на разне начине спровести. Један модус био би принудни зајам. Држим да ефекат обичнога принуднога зајма не би био задовољавајући јер би се с једне стране скривало даље и много, а с друге стране би била тешко погођена опет наша пољопривреда и индустрија.

Ја мислим да би један други облик принудног зајма добио целисходнији ефекат.

Штемплирање новчаница са индивидуалним задржавањем новца према објективно просуђиваним потребама посједника и повезана регистрацијом те принудним улошком сувишка на књижице Државне хипотекарне банке, дало би у кратко време знатан прилив готовине. Тиме би држава предузела гаранцију за те улошке. Ови улошци отворили би једну врсту за себе, одвојно од уложака, које би драговољно учинили сопственици код других, по држави означеним, новчаним заводима.

Народна банка преузевши већим делом тај

новац од Државне хипотекарне банке имала би дужност да исти приведе приватним новчаним заводима за држање њихове ликвидности и осталим грамама привреде.

Дубоко сам уверен да би се на тај начин постигло двоје:

1 — За кратко време привело би се нашој привреди најмање једна милијарда динара;

2 — Створило би се присилним начином поверење уз претпоставку да ће provedбе ове мере исправно да функционишу.

Ова мера дала би у заједници са привредним планом нови импулс целој нашој привреди, а знатно би олакшала решавање проблема наших новчаних завода и свих осталих наших привредних проблема.

Како видите, господо сенатори, стојимо пред императивном потребом да решавмо тешке проблеме и да посвршавамо велики рад, који захтева и од Краљевске владе и од нас свију напор свих снага ума и личне способности.

Пре свега се то тражи од стручних ресора и од њихових чиновника. Најспремније људе треба поставити на права места без обзира на споредне и за привреду ирелевантне моменте.

Осим тога потребна је најужа сарадња између привредних ресора, нарочито трговине и индустрије, шуме и рудника те пољопривреде у корист исправне provedбе тих мера и у корист наше целокупне привреде.

Једнако ће бити потребна целисходна реорганизација ресорних Министарстава, нарочито Министарства пољопривреде. Једнако би требало провести комерцијализацију државних предузећа. Један врло значајан корак у том правцу предвиђа овлашћење у § 55 Финансијског закона.

Господо сенатори! У таквим часовима врло неумесно је говорити о каквој редукацији плата или пензија државних службеника. Јер само ако ове не пролетаризирамо можемо очекивати повољан ефект у раду и конзуму.

Данас просечна плата државног чиновника износи 1560.— динара, а пензија око 800.— динара месечно. То није ни екзистенчни минимум. Врло је хвале вредно што је Краљевска влада одбила сваки предлог о снижавању тих придрљжности и ја молим Краљевску владу да не само устрате на том становишту, шта више да, чим се укаже могућност, проведе регулисање ин мелиус. То ће бити и моћно сретство за сузбијање присилне корупције или корупције из беде.

Друго је питање: број државних чиновника. Држим да је овај глобално безуветно велик. Много пута се истиче социјални моменат код тога броја. Државна служба по свим звањима није опскрба грађана већ потреба државе за ваљано функционисање државног апарата.

Како је у време коњуктуре био знатан одлив државних службеника у приватне струке, тако сада у време привредне депресије видимо обратно. Из властитог искуства знам колико људи оправдано а кадкада и неоправдано траже намештење код јавних надлештава. Подузмемо ли поине наведене мере за подизање нашег привредног живота, видећемо да ће број компетената на државну службу знатно отпасти.

Дужност је наша да ово регулишемо и једном

целисходном просветном политиком, о којој ћу говорити у специјалној дебати.

Регулацију броја државних службеника могућиће и »корените административне реформе« које је најавио г. Министар финансија у свом експозеу и утврђена систематизација места у државној служби према § 64 Финансијског закона. Тиме ће бити могуће да се узму у обзир народне и државне потребе по појединим струкама и удовољавање овим у пуној мери.

Међутим provedба ових мера није ни лака ни ни брза, а прилике захтевају још даље могуће уштеде, т. ј. брже односно прелазне мере. Овакове би биле:

1 — Чим је буџет ступио на снагу треба објавити колика су нова намјештења могућа по појединим звањима у буџетском периоду 1934/35 године. Предложене молбе мислим да би требало помно и објективно испитати, а негативна решења одмах издати.

2 — За поједина звања требало би обуставити према потреби за будућу буџетску годину, а можда и за две, сваки пријем без икакве изнимке и то одмах објавити.

3 — Сва до 1 априла 1934 године непопуњена места и она која ће се током нове године испразнити, не би се имала попуњавати, већ у колико постоји неопходна потреба постављати вршиоце дужности односно поверити чиновницима нижега ранга.

4 — Требало би обуставити по свима ресорима унапређења (осим периодских повишица) за целу буџетску годину 1934/35.

Ја сам си свестан да су то тешке мере, али сваки чиновник ће лакше то примити и сносити него ма какovu редукацију придрљжности.

Иако ми није могуће ефекат ових мера изразити у бројкама, то сам ипак уверен да би се на тај начин могле постићи знатне уштеде персоналних издатака у предложеном буџету односно у буџетима појединих институција.

До предлога буџета за годину 1935/36 могуће би било провести и тако потребну рационализацију буџета, чија потреба још јаче избија код материјалних расхода.

Сматрам, да крај свега настојања г. Министра финансија још увек није састављен буџет према стварним потребама ма и у суженом облику. Г. Министар финансија а и г. г. ресорни Министри нису ни у могућности да просуђују буџете свих институција и ставака. Г. Министар финансија је једино у тању да доведе у склад, колико је могуће, приходе и расходе.

Г. Министар финансија извештава у свом експозев да је примењен општи проценат смањења за поједице врсте расхода код свих ресора и то:

50% за откуп имања зграда и земљишта, набавке и оправке намештаја;

20% канцеларијски трошкови, набавке, оправке зграда и т. д.;

15% путни и подвозни трошкови, кирије, довршење објеката;

10% за поштанске и телефонске пристојбе итд.;

7% код огревног материјала;

5% код свих осталих расхода.

Извините ме, господо сенатори, али ово шаблонско смањивање нити је праведно нити може добити прави ефекат односно циљ исправне

штедње. Док ће оно надлештво које је пре спретно саставило своје буџетске потребе не само добро проћи него имати још превише, дотле ће друго страдати.

Дубоко сам уверен да би се све крај тог скучног буџета могла постићи још знатна уштеда односно много бољи ефекат у облику целисходне потроше ако би се провела рационализација и индивидуална оцена.

Предложно бих дакле конкретно:

1 — Да се у будуће отступа од шаблонског састава буџета.

2 — Да се приступи ригорозној ревизији буџетских ставака код појединих надлештава под личном одговорношћу шефова надлештава и према резултату да се индивидуално примени проценат снижења.

3 — Да Краљевска влада изволи у том смеру сходне наредбе издати.

Проматрајући тако наше привредно стање и мере које су потребне у циљу његовог побољшања морам констатовати да највећу пажњу треба посветити привредним ресорима, а нарочито пољопривредном.

У предложеном буџету за годину 1934/35 отпада за издатке ресора: пољопривреде 10% (дбивши агр. и закл. онда само 0.5%), трговине и индустрије 0.6%, шума и руда 2,8%.

На три главна ресора народне привреде отпада дакле само 4,4% расхода целокупног буџета.

Да је то испод минимума нарочито с обзиром на претстојеће потребно решење привредних проблема то је очито.

Осим тога баш је Министарство пољопривреде у овом буџету најосетљивије погођено, јер има укупно за 19,000.000 или 1/6 мање, него у прошлој буџетској години. Подбацивање класне лутрије не може то оправдати јер се је морао овај мањак намакнути из других прихода.

Господин Министар финансија каже у свом експозеу, да у ресору пољопривреде има и још јаких позиција у бановинским буџетима. Велико је питање колико ће се моћи од ових даљних 100 милиона реализовати. А и све скупа у пуном опсегу било би премало.

Ја молим Краљевску владу да путем датог јој овлашћења у финансијском закону по могућности сходио коригује током буџетског периода ову велику грешку.

Све прије наведене мјере изгледају можда радикалне, нарочито онима, који се не могу дјелити од старих принципа и теорија. Међутим развитак у свијету захтева од нас да водимо строго рачуна о структурним промјенама и да према томе што боље удесимо наш државни живот.

Такове мјере не могу имати карактер к „другој скрајности“ како је то изволио означити један уважени предговорник, већ напротив оне ће омогућити излаз из лоших посљедица злоупотребљаваног привредног либерализма и спречавати ће безувјетно евентуално претећу „другу скрајност“.

Господе сенатори, слободан сам бно да Вам по мојој савести и повереној ми дужности скреном пажњу на ове важне моменте нашег државног и привредног живота, те да Вам предложим низ мера које би се морале после доношења буџета хитно провести у корист целисходне преоријентације наше привреде.

Краљевску владу молим, да би ове моје изводе примила на озбиљно проматрање и provedбу.

Уверен сам да ћемо пошавши овим путем у заједничком раду омогућити и излаз из привредне депресије и улаз у што бољи еволуционистички напредак наше привреде, а све са нашим и за нашег узвишеног Краља и за ојачање наше домовине Југославије. Гласаћу за. (Живо одобравање и пљесак).

Потпретседник др. Мирослав Плој: Има реч сенатор господин Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо сенатори, и ако сам професор, стараћу се да будем кратак. Али пре свега морам одмах у почетку похвалити тежњу Господина Министра финансија и Краљевске владе, да се буџет ове године смањи. Али прво смањивање могло би доћи само као посљедица упрошћене администрације, а за то треба дубоких рефорама.

Али поред смањивања буџета за минуле две године народ не осећа никакве олакшице. Народу су терети државни сваке године све већи и све тежи и докле ће ово ићи нико незна. И ако је овај буџет смањен, опет ће се по моме мишљењу тешко моћи реализовати, осим ако се не побољшају цене аграрних производа, што је сада према данашњим приликама немогуће замислити. Још је једина срећа што су последње две године биле родне, те је народ бар хлеба имао. Дај Боже, да и ова година добро понесе, како би се код сељака бар голи живот сачувао.

Па када земљорадник поред овако рђаве цене својих производа нема новаца, онда градови нарочито у унутрашњости земље, који живе од тих земљорадника, имају да скапавају од глади. Али док је сељаку колико толико учињено, да му се олакшају плаћања приватних дугова тиме што му је смањена камата и продужени рокови исплате, шта је учињено занатлији и трговцу, који живе по градовима и код којих је криза дошла до врхунца? Зашто се грађанима не смањи камата, и не продуже рокови плаћања као и земљорадницима, јер су и они синови ове земље?

Једина нада, господо сенатори, да се и њима колико толико помогне, садржи се у § 63 Финансијског закона у коме се Министарски савет овлашћује, да може доносити уредбе са законском снагом у циљу сређивања и олакшања економских прилика у нашој земљи. Желети би било да и ово не остане само мртво слово на хартији.

Г. Министар финансија у свом експозеу и у говору у Финансијском одбору казао је, да с обзиром на извесне појаве у свету верује, да се данашња криза налази у једном стагнационом стању и да се нада, да ће се економске прилике ускоро побољшати. То је веома утешно, јер би у противном наступило један страховит крах у свету, па и код нас. И ја верујем, да је данашња криза пролазна као каква епидемија и да јој мора доћи крај, али је питање колико ће још трајати и кога ће својим ужасним дејством уништити.

Господо сенатори, не могу ову прилику да пропустим а да не похвалим све напоре г. Министра војске и морнарице на његовом заузимању, да буџет Министарства војног смањи можда више него што то интереси војске захтевају.

Исто тако хоћу да захвалим г. Министру просвете на његовом старању, да се реше многи просветни проблеми који се тичу школе и наставе, а

нарочито хоћу да му захвалим на обећању, које је дао у Финансијском одбору, да ће створити могућност да се упосле толики дипломирани студенти универзитета и свршени ђаци учитељских школа, који већ толико времена чекају да се одаду своме позиву за који су се спремали.

Хоћу још да изјавим да сам задовољан са политиком коју су у својим ресорима водили и остала господа Министри, осим г. Министра саобраћаја, чију политику, коју је водио приликом закључивања уговора за грађење железница, не могу да одобрим, јер није добра, што су доказали говорници у Народној скупштини, који су ту политику осудили. Борба која је отпочета у Народној скупштини противу политике г. Министра саобраћаја мора се тамо и завршити. Не може се та борба у пола прекинути.

Господо, та погрешна политика г. Министра саобраћаја јасно се види из ова два примера: 1) Г. Министар одобрава пренос уговора између Боајеа и Батињола у октобру 1932 године и то уговора, који је закључен 3 јануара 1932 године, али не првобитног, већ уговора који је измењен у две тачке, које су штетне по државу. А та радња, господо сенатори, није по закону дозвољена. 2) Да би се видело колико су ти уговори о грађењу тешки, наводим мишљење г. Андре Станића, народног посланика и бившег Министра саобраћаја: »Министарство саобраћаја могло је и требало је да изврши распоред ових грађења тако, да се овим кредитима, који се морају у буџет уносити, израде све ове пруге и без закључења ових уговора и на тај начин уштеде све излишне отплате од 1 јула 1944 године«. Или ради боље јасноће, колико сам обавештен, довољно је рећи, да узимајући у обзир до сада потрошених око 140 милиона динара за грађење, када би се још за 5 година стављало у буџет у округлој цифри по 200 милиона динара, могле би се према томе прорачуну изградити све отпочете и пројектоване пруге, које су од толико велике важности по нашу земљу.

Али и поред свега тога, господо сенатори, дуго сам размишљао, да ли и ја да узем реч о овом питању, па сам ипак морао то учинити из љубави према истини, јер се на тај начин најбоље служи своме Краљу и својој Отаџбини. У овом високом Дому налази се мој велики пријатељ, мој драги професор др. Богдан Гавриловић, који ме је некада учио, како се служи истини и науци. Само се војнику у рову и болеснику може по који пут не рећи истина.

А сада, господо сенатори, да се мало осврнем на јучерашњи говор сенатора др. Шуперине. Г. Шуперина се у свом говору заузима за Хрвате, који се данас налазе по тамницама законом осуђени због тога што су дигли руку на своју рођену земљу. Док се хумани осећаји г. Шуперине никад нису побунили за време рата и пре рата т. ј. за време Баљалучког процеса и веліздајничког процеса у Загребу, када су се пуниле тамнице Србима и Хрватима, нити је његово срце осетило сажаљење према мукама невиних Срба и Хрвата: »Да пожали ко да и помаже«!

Господо сенатори, до сада сам мислио да је г. Шуперина изузетно културан човек, али после његовог говора моје се уверење најалост морало изменити. Г. Шуперина, као правник, зна врло добро да је суд светиња и да у ту светињу нико не

сме да дира. Али као културан човек он је морао знати да се и у светињу науке и научног испитивања не сме дирати, бар не на овоме месту. Јер, шта су атрибути науке? Први и најважнији атрибут је у тежњи да се дође до истине објективним, мирним и хладним расуђивањем, без страсти и без икаквог гњева, па ма истина погађала ма кога, без обзира на то био он *in concreto* — Србин, Хрват или Словенац.

И шта је напослетку у својој тези *in fine finali* и рекао г. академик Станојевић? Рекао је оно што је већ одавно у науци утврђено, што до сада још ник није оборио; — рекао је то да у нашем народу динарци претстављају најактивније племе. Али да ли су ти динарци сами Срби? — Не, господо сенатори, то је један део нашег народа, то су и Срби и Хрвати који су живели и живе по кршним крајевима Херцеговине и Санџака и осталим крајевима наше земље. Јер, господо сенатори, какав је био наш развитак? Ми смо, то сви знамо, при досељењу нашем били једно, и то јединство наше посред свих процеса историјских, културних и моралних није могло да разбије ону потку на којој смо испрели наш заједнички живот, на истим кршевима, на истим долинама, украј истих река, на истом сунцу које нас грејало и на истом дажду који је росио наше земље и наше гробове. Та управо чисто механичка веза јесте једна од најглавнијих веза којим су везана наша два племена. И нису то, г. Шуперина, ти активни људи о којима је говорио г. Станојевић, били само Срби, већ и у истој мери и Хрвати.

Господину Шуперини то се не може опростити кад руши науку; још мање му се може опростити то онда када узвишеном мисли њезином хоће чак да убије веру у могућност јединства народног.

Народно јединство, које је створено крвљу и оружјем не може нико сломити, и на њега се могу применити речи великог Његуша: »Тврд је орах воћка чудновата, не сломи га, ал' зубе поломи«.

Са овим завршавам са изјавом да ћу гласати за буџет у начелу.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. Људевит Гај.

Људевит Гај: Господо сенатори, господа говорници из опозиције, критикуюћи буџет и Финансијски закон, нису истакли ни документовано утврдили ни једну од чињеница на основу којих би се могло досумњати да је буџет стваран и реалан и да је буџетска равнотежа обезбедена.

Isto tako nisu podneli ni jedan argumenat da će prihodi koju su strogo i sa najvećom oprežnošću predviđani — podbaciti.

Kritika pojedinih odredaba Finansijskog zakona bila je u svemu površna, nije navedena ni jedna ozbiljna zamerka na pojedine odredbe, već su samo izražavana politička sumnjičenja odredaba o zakonskim ovlaštenjima datih vladi i osnovanost svega ovoga, pa ne smatram za nužno ni da ih pobijem, jer opozicija uvek smatra za dužnost da prigovore ove vrste ističe.

Gospodo senatori, a sada neka mi bude dozvoljeno da se osvrnem na sledeće:

Svima je nama poznata zločinačka akcija koju emigranti u zemljama naših neprijatelja vode protiv svoje i naše domovine Kraljevine Jugoslavije, a sa namjerom, da u našoj domovini provociraju nemire, a potom postignu svoje ciljeve, t. j. ocepiljenje jed-

noga dela naše Kraljevine. A kod toga sigurno nemaju u vidu ono što se može sa tim otcepljenim delom da zbude.

Ova zločinačka banda ne preza od nikakvih sredstava da postigne svoje ciljeve, zavada neuki seljački svet, zavada omladinu na zločinačka dela, a da sama ne nosi nikakove odgovornosti za ova zločinačka dela.

Na sreću ovih zavedenih dosta malo imade. Naš je narod tako bistar, tako patriotičan i nacionalan, da ga se za takovu rabotu dobiti ne može, jer ljubavi svoju domovinu i vidi da nam je naša budućnost osigurana samo u jedinstvu celoga našega naroda, te u slozi, ljubavi i međusobnom sporazumjevanju. Naš narod je željan mira i plodonosnoga rada, on želi da se prilike u državi srede. On u tome dapače i saraduje, što je najbolje dokazao kod prošlih opštinskih izbora.

Koliko je radosna ova pojava da naš narod hoće, ima volju i u istinu sudjeluje u sređivanju prilika u državi, toliko je žalosnija pojava da u našoj državi imade ljudi naročito među inteligencijom, kojima je ova saradnja celog naroda u sređivanju države i prilika u njoj zazorno, pa nastoje svakom prilikom da narod od ove saradnje odvrate.

Prepuštam savjesti pojedinaca, da sami sobom obračunaju, dali su na pravom putu kada tai svoj razorni rad vrše, prepuštam ih osudi i naroda i inteligencije, jer po mom sudu ovakva rabota je mnogo gora nego li rabota onih nesretnika koji se nalaze u emigraciji i onih po njima zavedenih u domovini koji toj emigraciji često i besvesno služe.

Ta gospoda zaboravljaju, da je baš u tome delu našega naroda, koji žele sada pokolebati, nikla prije sto godina ideja Jugoslovenstva. Zaboravljaju, da je ta ideja nikla pod imenom Ilirizma jer se pod tuđinskom vlašću nije smelo uzeti ime Jugoslovenstvo. Znađu jako dobro da se pod imenom Ilirizma želilo i nastojalo ujediniti svu jugoslovensku braću u jednu jaku jugoslovensku celinu: znaju jako dobro, da je u nastavku ove ideje i veliki vladika Štrosmajer svoj rad produžio, propovedao Jugoslovenstvo i sve svoje delovanje u tome pravcu nastavio: znaju jako dobro, da se imena začetnika jugoslovenske ideje hrvatskih velikana: Gaja, Draškovića, Kukuljevića itd. baš radi toga visoko ceni još i danas u krajevima koje oni danas žele od te ideje odvratiti.

Njegovo Veličanstvo Naš Vladar i Gospodar prošet jednakom ljubavlju za sve delove našega naroda i naše domovine svojim manifestom od 6 januara oživotvorio je ideju Jugoslovenstva. Vladar, koji je za ovaj cilj za vreme Balkanskog i Svetskog rata, dakle kroz punih 8 godina, svoj život stotinu puta na kocku stavio da ovu ideju oživotvori; Vladar, koji je tako neizmernu ljubav pokazao za svoj narod i domovinu ima puno pravo tražiti da se ta po Njemu oživotvorena ideja punom merom poštiva i ljubi.

A sada, gospodo senatori, slobodan sam da apelujem na gospodu Ministre finansija i saobraćaja glede sledećeg:

Državni penzioneri sve su ljudi, koji su pošteno služili Otadžbini i narodu, te nakon izvršene svoje dužnosti došli u zasluženo stanje pokoja, da svoj mukotrpan život dovrše bez brige. Ovo bez brige ne može se danas doslovno uzeti jer današnji penzioner živi u neprestanoj brizi i borbi za svagdašnji hlebac.

Osvrnuti ću se naročito na isplatu penzija pen-

zionerima na području Savske Finansijske direkcije, kojih imade oko 15.000, a od toga oko 9000 u Zagrebu. Njima se penzije isplaćuju neredovno, obično u trećoj dekadi meseca, a katkada čak i drugi mesec. Isplaćivanje penzija u svim drugim banovinama biva redovito.

Ne treba zaboraviti da su ovih 15.000 penzionera patriote izbornici, pa da vrlo neugodno osjećaju ovakav nejednaki postupak. Mnogi od njih za ovako neuredno isplaćivanje penzije krive Beograd, Kraljevsku vladu, a ima ih i izvan redova penzionera koji ovo izrabljuju u ne lepe političke svrhe. Meni je lično poznato da tome nije tako, već da većinom to skrivljaju tehničke poteškoće, pa kao predsednik Udruženja penzionera Savske banovine, upućujem članove u to i mirim i obećajem, da će se sve ovakve tehničke zapreke ukloniti i njihove penzije redovito isplaćivati. Nadam se da će tako i biti, jer je g. Ministar finansija dao izjavu da je odredio sve potrebno da se takva zakašnjenja više ne događaju, pa mu na tome i mnogo hvala.

Ovaj drugi apel ide na g. Ministra saobraćaja, a pošto njega nema ovde, ja molim g. Predsednika Vlade, jer na kraju krajeva od njega zavisi da li će se tome udovoljiti ili ne, a držim da je naša molba potpuno opravdana i pravična. Taj apel sadržaje opravdanu želju i molbu penzionera iz čitave države da im se prizna neograničen broj vožnji uz pogodovnu cijenu na železnicama i brodovima i da im se takve legitimacije izdadu. Pensioneri sa svojom penzijom ne mogu da putuju iz luksuza, ali retko je ko da iz obiteljskih ili drugih razloga ne mora da putuje i više od tri puta godišnje i mora za sve vožnje preko tri plaćati punu voznu cijenu, dok je kroz 35 godina svoga aktivnoga službovanja imao pravo na neograničeni broj vožnja uz pogodovnu voznu cijenu. A i državne železnice nemaju računa u tom. Vozovi voze bez izbira na broj putnika. Pensioner, kad bi imao pravo na pogodovnu vožnju, vozio bi se i onda kada ne bi to apsolutno potreba zahtevala i platio bi železnici bar polovinu vozne cene, a kad toga nema ne vozi se, pa železnica gubi i tu polovinu. Apelujem i molim g. Ministra da ovo pitanje uzme u razmatranje, da penzionerima izide u susret, te da im ono pravo koje su oni uživali kroz 35 godina svoga aktivnoga službovanja, prizna i u penziji.

Pošto imam potpuno poverenje u Kraljevsku vladu i realnost državnog budžeta, glasovaću za budžet. (Odobranje).

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima g. Jovo Banjanin.

Jovo Banjanin: Gospodo senatori, juče sam — moram iskreno priznati — s uzbuđenjem slušao govor senatora dr. Momčila Ivkovića. Govorio je o jednoj realnoj, moglo bi se reći suhoparnoj stvari. Koristio je iskustvo jednog svog putovanja po Sredozemnom moru, da pred ovaj visoki dom i Kraljevsku vladu iznese informacije i sugestije o mogućnostima i perspektivama naše spoljne trgovine u basenu Sredozemnog mora.

Ali nije taj deo govora g. Ivkovića izazvao moje uzbuđenje; nego način na koji je g. Ivković govorio o našem moru. G. dr. Ivković govorio je sa toliko topline, ljubavi i razumevanja o moru, o pomorstvu i parobrodarstvu našem, govorio je o onim našim divnim pomorcima, o njihovim potrebama i patnjama. Na burnim valovima Sredozemnoga mora srodio se on i stopio u jednu dušu s onim pomorcima, koji,

šibani burama i vetrovima sviju mora i opsićeni sun-
cem svih kontinenata, nose jugoslovensku zastavu ši-
rom sveta, i izvoze stotine milijuna vrednosti naših
ekonomskih dobara da ojačaju privrednu snagu o-
tadžbine, pa se vraćaju u tu otadžbinu potpuno nez-
brinuti i nezaštićeni.

Gospodo, g. senator Ivković kao Šumadinac nije
u tome času ni jednog trenutka osetio ili pomislio da
ga nešto deli od tih pomoraca, zato što su oni Hrvat-
ti sa Hrvatskog primorja i iz Dalmacije. I slušajući
ovo, gospodo, ja sam verovao da je to duh kojim se
stvara i izgrađuje Jugoslavija.

Gospodo senatori, zašto ja govorim sve ovo?
Zato, gospodo, što sam upravo posle toga govora, u
punoj meri osetio svu gorčinu, koju smo svi mi u
duši imali slušajući dan ranije govor senatora g. Šu-
perine. Već se više gospode senatora osvrnulo na go-
vor g. Šuperine i meni je žao što to moram učiniti i
ja. Zao mi je, i ako govoru g. Šuperine ne treba da-
vati neku veliku političku važnost, jer i on sam zna
vrlo dobro da njegove reči među Hrvatima ne znače
mnogo. Nije to, gospodo, govor od nekog političkog
značaja, ali je on ipak psihološki važan kao jedan
opasan i ružan simptom našeg javnog života, važan je
po svojoj očiglednoj tendenciji, pruža materijal on-
ima koji stojeći izvan državne aktivne politike vrebaju
svaku priliku da se klevetama bace na ovu zemlju.
(Odobravañje).

Gospodo, govor g. Šuperine pun je žući, pakosti
i mržnje. U svakoj njegovoj rečenici nalazi se bar po
jedan kap otrova. G. Šuperina je izrekao jedan mr-
čan govor, i kroz mrak svoga govora on nije propu-
stio da prode ni jedna svetla zraka, koja bi osvetlila
bar puteve budućnosti ove zemlje, ako već danas u
njoj ne vidi ništa ni dobro ni lepo. I to je, gospodo,
razlog zašto smatram za svoju dužnost da se osvrnem
na ovaj govor. U prvom redu g. Šuperina je poku-
šao da sa svoje strane produži ono predivo intriga
oko Jugoslovenske nacionalne stranke, predivo koje
je započeto u Narodnoj skupštini. Ali prsti g. Šu-
perine i suviše su tvrdi i nespretni za delikatnu i finu
predu intriga. Na jednako grub i nespretn način ta
je intriga započeta u Narodnoj skupštini, tamo gde se
pokušalo da se na jednu grupu Jugoslovenske nacio-
nalne stranke baci odgovornost čak za umorstvo Naj-
dorfera i Predavca. Proces, gospodo, u oba ova slu-
čaja voden je javno, poznati su i zločinci i motivi, —
i ja mislim da je skrajnja perfidija kad se i ovakvim
metodama pokušava voditi borba u Narodnom pre-
stavništvu. Izvesna gospoda tamo, a g. Šuperina ovde,
pokušali su da pogode ovim metcima bivšu grupu
samostalnih demokrata. Ja sam uvek stajao u borbi
protiv te grupe, dok je bila pod vodstvom onoga bo-
lesnoga nesrećnika u Parizu, koji danas u svojoj
mahitosti ide čak dotle da traži potpunu dekompozi-
ciju ove države, a za kojim su još uvek u intimnim
vezama oni otadžbenici kojima g. Šuperina misli da
preda sudbinu ove zemlje. Ali se varaju g. Šuperina
i drugovi, ako se nadaju ovakvim intrigama postići
nešto u redovima naše stranke. Svako zna kako je
sastavljena Jugoslovenska nacionalna stranka, jer je
ona javno organizovana i nema ništa da krije. Biće,
gospodo, u njoj još dugo. — nema sumnje — disku-
sija i rasprava o pojedinim pitanjima državnoga ži-
vota, jer nema velike parlamentarne stranke nigde na
svetu, u kojoj se jasno ne obeležavaju različite struje,
ali to ne znači, da to dira u homogenost stranke i u
jedinstvo njenih ciljeva i njenih težnja. Sve velike

parlamentarne stranke u svima parlamentima sveta
imaju tačno određeno središte, desnicu i levicu, ali
zato nikada te stranke ne dolaze u iskušenje, da raz-
bijaju svoje redove onda, kad su u pitanju veliki dr-
žavni i nacionalni interesi.

Zna se vrlo dobro, iz kojih je elemenata, iz kojih
je grupa sastavljena Jugoslovenska nacionalna stran-
ka. Ali je, gospodo, ona svesna svoje odgovornosti
i vodena velikim jugoslovenskim patriotizmom, koji
je dobio na kongresu svoju kodifikaciju u programu
stranke, i ona zna svoje ciljeve i težnje, i pored svih
rasprava koje mogu biti, ona će izdržati na tome putu,
dokle to otadžbina bude od nje tražila.

G. Šuperina ustao je protiv ovlašćenja, koja se daju
Vladi, jer je pronašao, da je on za najširu demokra-
tiju, on, koji je došao u ovaj Dom na isti način i po
istom zakonu kao i mi, i sad se setio, da nam propo-
veda najširu demokratiju! Ovlašćenja u normalnim
prilikama ne daju se, to je istina, ali u normalnim pri-
likama ona nisu ni potrebna. Ali danas u ovo teško
vreme ekonomske i finansijske krize u svima parla-
mentima sveta daju se ovlašćenja, čak i šira nego što
ih dajemo mi.

Gospodo, Francuski parlament koji je sigurno na
kugli zemaljskoj najljubomorniji na svoja prava i pre-
rogative, dao je u poslednjem Finansijskom zakonu
Francuskoj vladi ovlašćenja, da ne obazirući se na ni-
kakve druge legislativne dispozicije rešava privrednu
i finansijsku krizu države. I zato ne može biti nikakvo
čudo, da i mi, koji imamo puno poverenja u Kraljev-
sku vladu, dajemo toj Vladi ovlašćenja, da rešava
privrednu krizu zemlje.

I g. Šuperina doduše dopušta, da se može i bez
demokratije, ali, kaže, potrebni su za to svestrano
priznati autoriteti! A, gospodo, ko su i gde su ti auto-
riteti u ovoj zemlji? Mi, gospodo, 15 godina živimo u
ovoj zemlji, pa se pitamo, gde su ti veliki autoriteti
izvan Jugoslovenske nacionalne stranke, koji su tako
superiorni i koji se po veličini svojoj tako nameću,
pa bi njima trebalo predati sudbinu ove zemlje?

Sve stranke, gospodo, sve grupe u ovoj zemlji,
što smo ih imali od 1918 godine, sve su bile na vladi;
i hrvatske, gospodo, osim šake Frankovaca, i srpske,
i slovenačke bile su na upravi zemlje, pa šta su dale
da dokažu tu superiornost i da nam pokažu te sve-
strane autoritete, koji bi imali apsolutno pravo da
vode ovu zemlju? Gospodo, oni su nas doveli do tra-
gične katastrofe u 1928 godini (glašovi: Tako je!), oni
su nas doveli do toga, da je neizbežan bio 6 januar
1929 godine. (Tako je!) Pa gde je ta superiornost,
koja bi njima davala prava, da se baš njima mora
po želji g. Šuperine poveriti sudbina ove zemlje?

Gospodo, ima jedan istina, koju moramo priznati,
a ta je, da naše političke generacije posle Ujedinjenja,
za koje su pale nebrojene žrtve velikih junaka i mu-
čenika, nisu dale velike ljude. To je, gospodo, istina,
koju svi sebi moramo priznati. Mi nismo dali ni Biz-
marke, ni Kavure, ni Gambete, ali ih nije dala ni jedna
grupa u našem političkom i parlamentarnom životu.
I Jugoslovenska nacionalna stranka nema nikakova
razloga, da danas ponikne nikom, i da se toj gospodi
pokloni i kaže: Evo, vi ste zvani da vodite ovu zemlju!

Nema ni jednoga vode bivših stranaka, koji nije
imao prilike da pokaže na vodenju politike, na upra-
vi zemlje šta zna i sta znači. Čak i g. Šuperina bio je
ministar u ovoj zemlji, i ja ne znam — neka mi oprosti
g. Šuperina — da li će istorija naći neko veliko delo

po kom će smatrati da treba da zabeleži da je g. Šuperina vladao ovom zemljom.

G. Šuperina traži, kako je sam rekao, najširu demokratiju. On hoće demokratiju bezuslovno i odmah, i čak mu imponira demokratija mađarskih feudalaca, koja mu je veća i bolja nego što je demokratija u Jugoslaviji. Jeste, gospodo, treba i mora da dode demokratija u Jugoslaviju, i mi svi želimo da dode dan kada će se povratiti puna demokratija. Ali, kad jedan bivši Kraljevski Ministar, imenovani senator, sa tribine ovoга visokog Doma harangira kao scoski kortes, onda treba mnogo opreznosti u radu oko uvodenja demokratije u naš javni život. (Odobravanje).

Gospodo, g. Šuperina ide među one ljude, kojima je Vlada kriva i država kriva, za sve, pa je kriva i za to što nas pritiskuje privredna kriza, kriva je čak i zato što je hrvatski seljak ogolio i obosio toliko da nema ni za šibice, a ni za to da kupi osvetljenje za svoju kuću.

Ja ne znam da li seljaci u Srbiji uz električno osvetljenje priređuju posela i terevenke, ali znam da u čitavoj našoj zemlji svi redovi društveni i svi krajevi naše otadžbine jednako osećaju težinu krize. Ali je g. Šuperina pokušao da jednom tabelom o porezima, koju mu je stavio na raspoloženje sam Ministar finansija, dokaže kako su Hrvati u ovoj zemlji opljačkani porezima. On se doduše pokrio malo, prikazujući naporedo iz te tabele podatke iz Dunavske, Savske i Dravske banovine, da na taj način stvari izgledaju lepše, ali mu je jasna tendencija, da dokaže da su Hrvati opljačkani porezima državnim. Pa, gospodo, neka bude dopušteno i meni da nešto drukčije prikazem tu tabelu, jer se iz nje, kad bi se ovako zlonamerno htela tumačiti mogu izvesti i sasvim drukčiji zaključci, nego što ih je g. Šuperina izveo.

Po toj tabeli, gospodo, po tom pregledu naplate neposrednih poreza u godinama 1930—1933, 1933 godine Finansijska direkcija Beograd sa Zemunom i Pančevom naplatila je na 287.201 stanovnika — govorim po ovoj tabeli, jer su danas brojevi veći — naplatila je 253,195.823.— dinara poreza u celini ili 879.— dinara na glavu. Savska banovina, Finansijska direkcija u Zagrebu naplatila je međutim u isto vreme iste godine 421,723.127.— dinara, a ta Finansijska direkcija ima 2,596.768 stanovnika, platila je 162.— dinara na glavu.

Kad bi se ove tabele, gospodo, čitale tako kako ih čita tendenciozno g. Šuperina, onda bi Beograd imao pravo da vrisne pa da kaže: zašto ja da plaćam 879.— dinara na glavu, a cela Savska banovina, u kojoj je i Zagreb, da plaća 162.— dinara na glavu? Ali, gospodo, ne bi Beograd imao pravo da vrisne na to, jer Beograd, Pančevo i Zemun tri su grada sa gradskom privredom i sasvim je razumljivo da on na glavu više plaća, a da je statistika posebno vođena za Zagreb u Savskoj banovini, sigurno bi se Zagreb približio ili izjednačio s Beogradom u visini plaćanja poreza.

Ima banovina, finansijskih direkcija, koje još daleko manje plaćaju. Primorska banovina, Finansijska direkcija u Splitu u kojoj su u ogromnoj većini Hrvati, plaća 55,928.980 dinara ili 64 dinara na glavu. Evo vidite, gospodo, kuda se može doći, kada se ovako zlonamerno tumače brojeve, kako ih tumači g. Šuperina.

Ali ima, gospodo senatori, i drugih tabela, koje je nama g. Ministar finansija stavio na raspolaganje u Finansijskom odboru, i te tabele opet govore drukčije nego što hoće da kaže g. Šuperina. Uzmimo samo

zemljarinu, kako stoji po pregledu zaduženja u svim banovinama za 1933 godinu. I tu bi imala da krikne Dunavska banovina, jer ona na površinu od 2,838.171 hektara plaća ukupno osnovnog i dopunskog poreza 343,527.624 dinara ili 121 dinar po hektaru.

Savska banovina na površinu od 3,656.393 hektara plaća u osnovnom i dopunskom porezu 114,615.590 dinara ili nešto preko 31 dinar po hektaru. I sada bi, gospodo, Dunavska banovina mogla da kaže, otkuda ja sa manje teritorija da plaćam tako ogroman porez više nego Savska banovina? I mogla bi još većim pravom da kaže ta banovina, otkuda ja da plaćam polovinu zemljarine, a svi drugi krajevi, svih 8 banovina s Beogradom da plaćaju drugu polovinu zemljarine. I kažem, gospodo, imala bi Dunavska banovina dosta prava da to kaže, jer se zna da je klasifikacija zemljišta u njezinom području izvršena na njezinu štetu. Ali se niko odande nije javio da stavi ovaj prigovor, kojim hoće g. Šuperina u krug svojih interesa da povuče i Dunavsku banovinu.

Gospodo senatori, na još jednu tabelu hoću da upozorim, a to je tabela o tečevini za godinu 1932. Vidite, gospodo, Finansijska direkcija Beograd sa 14.939 poreskih obveznika plaća tečevinu od 267,570.000 utvrđenog čistog prihoda ili od 17.910 dinara po glavi. Finansijska direkcija Zagreb, koja obuhvata celu Savsku banovinu, sa 59.716 poreskih obveznika naplaćuje tečevinu od 422,334.000 čistog prihoda ili od 7.082 dinara po glavi. Beogradska finansijska direkcija naplaćuje na toj podlozi ukupno osnovnoga i dopunskog poreza od tečevine 35,757.237 dinara, a Finansijska direkcija Zagreb 48,692.453 dinara. Dakle Beograd s Pančevom i Zemunom plaća samo 12,935.216 dinara manje od Savske banovine. Finansijska direkcija u Splitu, odnosno Primorska banovina, daje 7,575.642 dinara poreze od tečevine.

I opet ja kažem, gospodo, da Beograd nema pravo da prigovara tome. Jer u njemu je gradska privreda u kojoj i porez tečevine nesumnjivo mora biti daleko viši. I ponavljam, kada bi se statistika u tabeli pokazala posebno za Zagreb, i ona bi sigurno bila daleko viša. Ali ja ovo sve iznosim zato, gospodo, da ponovno pokažem kako je zlonamerna tendencija gospodina Šuperine, kad pokušava da neobavešteni svet zavede nevernim tumačenjem podataka o porezu. Ali još nešto, gospodo, treba tu da se uvaži. Mi znamo da su gotovo tri četvrtine industrije u Jugoslaviji u one tri Banovine, o kojima govori g. Šuperina, u Dravskoj, Savskoj i Dunavskoj. Ta industrija, gospodo, uživa zaštitu, a terete te zaštite nosi čitava država. I često se puta iz redova naše agrarne privrede čuju prigovori, zašto ona ima da strada; zato što zemlja naša zaštićuje industriju. Ta industrija ne radi samo u ove tri banovine, jer bi ona tada slabo napredovala da je ograničena na njihovo područje, nego ta industrija radi u celoj Jugoslaviji. Zato i porez koji se tamo plaća velikim delom tereti čitavu zemlju. Uzmimo za primer samo Prvu hrvatsku štedionicu, koja ima filijale od Maribora do Skoplja, a sav porez plaća u Zagrebu.

Gospodo, g. dr. Šuperina pokušao je da i današnji položaj u kome se nalazi Prva hrvatska štedionica baci na teret države i vlade. I on je rekao da država, odnosno ovdašnji finansijski krugovi namerno rađe na tome da slome Prvu hrvatsku štedionicu. Gospodo, ova teza gospodina Šuperina nije za mene nova. Ja je slušam već dve godine u Zagrebu. U Zagrebu postoji jedna kovačnica laži i senzacija, koja stalno iz-

nosi laži o ovoj zemlji, i gospodin Šuperina našao je smelosti da te laži prenese na govornicu ovog visokog doma. I ta kovačnica ima cilj i nameru da dokaže da sve hrvatske ustanove moraju propasti u ovoj zemlji. A, gospodo, ko je rušio Prvu hrvatsku štedionicu? Isti ti elementi, gospodo, koji šire ove laži da Jugoslavija ruši Prvu hrvatsku štedionicu, isti ti elementi su povelili odvratnu kampanju protiv Prve hrvatske štedionice. Ti su elementi svojom agitacijom materijalno ulagače da jure na šaltere Prve hrvatske štedionice i da dižu novac. I ti su, gospodo, elementi oruđe u rukama onih tajanstvenih otadžbenika o kojima govori g. dr. Šuperina. A sa tim se sumnjivim patriotizmom združila onda i bezdušna spekulacija u Zagrebu, koja je počela sramotnu trgovinu s uložnim knjižicama Prve hrvatske štedionice, i opljačkala hiljade malih hrvatskih ulagača. I sada to hoće da se sa strane g. Šuperine podmetne ovoj zemlji, i da se kaže da je ona tome kriva. (Odobranje).

Gospodo, ja to ne kažem samo ovde. Ja sam to nedavno kazao na jednoj konferenciji privrednika u Zagrebu, i naš drug dr. Vrbanić svedok mi je toga. Mi svi znamo da su filijale Prve hrvatske štedionice u Beogradu i Skoplju uživale poverenje publike još onda, kada su u ogromnoj masi vadeni ulošci iz Prve hrvatske štedionice u Zagrebu. I ako je i ovamo to moralo da se prenese, to ima da se zahvali samo onima koji su stvorili ovakvu paniku među ulagačima u Zagrebu.

G. Šuperina pokušao je na svoj način da iznese pred nas i hrvatski problem. Da li postoji ili ne hrvatski problem? Pa, gospodo, može se reći da postoji naš nacionalni problem, koji se može nazvati i srpskim i hrvatskim i slovenačkim. To je problem uopšte jugoslovenski, problem našeg zajedničkog života i saživljavanja, i taj će problem trajati još decenijama. Mnogo veće nacije, koje su se ujedinile pre 70—80 godina, daleko kulturnije od nas, čije je kulturno jedinstvo stotinama godina prethodilo političkom, decenijama su preživljavale borbu oko svoje unutarnje unifikacije. Mi tek sada vidimo da se u Italiji i Nemačkoj, metodama koje ne odgovaraju demokraciji g. Šuperine, sprovodi konačna integracija italijanskog i nemačkog naroda, pa nije nikakvo čudo, ako i kod nas bude još dugo sporova o tom kako treba da se srede međusobni odnosi između Srba, Hrvata i Slovenaca, naročito onih koji neće da budu Jugosloveni. I, gospodo, ne bi se prigovorilo g. Šuperini, što govori o tom problemu, kao što mu se ne bi prigovaralo što iznosi kritiku na pojedine stvari i događaje, kad bi to bilo u nameri da se popravi, da bude bolje. Ali g. Šuperina ne iznosi to s tendencijom da bude bolje. Njegov govor ostavlja impresiju, da on s nekim sadističkim uživanjem razgrevava stare rane, njegov govor ostavlja impresiju kao da je njemu drago što ima zla, samo zato, da preuveličavajući i generalizujući pokaže kako ova zemlja uništava Hrvate.

Gospodo, g. Šverljuga pokušao je danas da malo ublaži tešku impresiju koju je ostavio govor g. Šuperine, ali ne sa mnogo sreće. Verujem da je izjava g. Šverljuge uverljiva za njega lično, ali nipošto i za g. Šuperinu posle onog njegovog govora. Osim toga reći g. Šverljuge neće dopreti tamo kamo je već sigurno dopro govor g. Šuperine.

G. Šuperina kaže, da se s Hrvatima u ovoj zemlji postupa kao da su pobedeni, da su oni neki ratni plen, i da se radi na istrebljenju Hrvata. On je govorio o majci — nemajci, koja davi svoju decu. Hoće se, kaže

g. Šuperina, da Hrvati budu hrpa ljudi bez imena i časti. Govorio je kako žandarmerija blokira hrvatska sela, kako su zatvori puni Hrvata po Zakonu o zaštiti države. G. Šuperina je i suviše inteligentan čovek, a da ne bi video život i u našoj zemlji i oko nas, i on, koji dobro zna za koncentracione logore u Italiji, Nemačkoj i Austriji, koji je nedavno još imao prilike da vidi i čita kako je u Austriji, u krvavom građanskom ratu, uništena jedna stranka, on ipak posle svega toga ima smelosti da ovu zemlju prikazuje tako kao da je najcrnja i najgora na svetu.

Nisu, gospodo, Hrvati pobedeni u ovoj zemlji, i ne mogu da budu pobedeni, zato jer su oni ne samo ravnopravni građani nego i sastavni deo jugoslovenske ujedinjene nacije, koja vodi ovu državu, i oni imaju uticaja u njoj koliko saraduju na uređenju njenog života. Ali je, gospodo, neko pobeden, pobeden je onaj duh koji je nasleđen od starih gospodara, pobeden je onaj duh, koji g. Šuperina unosi i u ovaj dom. (Odobranje i pljesak). Ali, gospodo, taj duh nikada neće vladati u Jugoslaviji.

Gospodo, moglo je biti i bivalo je, da su i vredani Hrvati u ovoj zemlji, da se je činila nepravda hrvatskim ustanovama. Može se i danas dogoditi da se gde što učini neka nepravda hrvatskim ustanovama, ali to su pogreške koje mogu i treba da se popravlja, ali da se popravlja u ljubavi i nastojanju, da se država sredi, a ne u duhu mržnje. Najteže je, gospodo, što je g. Šuperina rekao kako su Hrvati progonjeni u ovoj zemlji, i tamnice su ih pune, i to po Zakonu o zaštiti države.

Mesto da g. Šuperina kao Hrvat odbije s gnušanjem od Hrvatsva svaku vezu sa zločinstvima plaćenih tipova, koji u tuđoj službi i za tuđ novac dolaze da rasipaju ovamo bombe i paklene strojeve; mesto toga, on te tipove smatra kao progone Hrvate. Ja ne znam je li g. Šuperini i Petar Oreb progonjeni Hrvat, ali znam, gospodo, da ovakav govor u danima kad se upravo vodi poznati proces pred Državnim sudom, u kome se u jezivoj svetlosti pokazuju infernalni ciljevi naših neprijatelja, da je ovakav govor lišen svakog patriotizma i svake ljubavi za ovu zemlju. (Aplauz).

Ja molim g. dr. Šverljugu da ove reči ne primeni na sebe. Jedino oprostjenje za g. Šuperinu moglo bi biti ako se pretpostavi da on ne zna što čini. Ali, posle ovakvog svog govora, g. Šuperina bi bolje učinio — opet ponavljam, ne govorim to za g. dr. Šverljugu — da je glasao i protiv ona tri razdela budžeta, za koje je rekao da će za njih glasati. To bi bar bilo logično i iskreno. Ovako je to samo osiguravanje alibija.

G. Šuperina iznosi nam i način kako bi trebalo da se reši konačno problem ove zemlje, i našao je da treba da se sastanu pravi i istinski otadžbenici, i da sklope mir. Baš da sklope mir — to su ipsisima verba g. Šuperine. (Glas: Mirovna konferencija!). A ja vas pitam, gospodo, pa ko su ti pravi i istinski otadžbenici? Zašto im g. Šuperina ne iznese imena? Zašto se stidi? Pa valjda se ne stidi ni on njih, ni oni njega! Mogao bi da kaže ko su ti otadžbenici, koji treba da sklope mir. Ja verujem da g. Šuperina, šef i predsednik Narodnog kluba, ipak ne misli da je to njegova grupa, jer ona predstavlja upravo toliko snage koliki je njen broj u Narodnoj skupštini i u Senatu, i to do prvih izbora. Osim ako g. dr. Šverljugi u njegovim januarskim ekskurzijama po Jadranu nije uspelo da svoj mali trošni čamčić, da ne kažem svoju orahovu ljusku, priveže za nešto veću lađu, samo i ta lađa,

posle havarija koje je pretrpela, treba vrlo velikih reparatura da izide iz svoga doka.

Dakle, g. Šuperina hoće da se sklopi mir, gospodo, u ovoj zemlji. To znači da je u ovoj zemlji do sada bio rat, da je Jugoslavija do sada bila neko ratno poprište. Mi znamo iz istorije da su vrlo retki primeri da se na sklapanje mira dolazilo na jednakoj nozi. G. Šuperina s pravom ne dopušta da Hrvati budu pobedeni u ovoj zemlji. I kad bi se došlo na tu konferenciju mira g. Šuperine, ja vas pitam, gospodo, ko bi tu došao kao pobeden, a ko kao pobedilac? Ko bi imao da diktuje uslove mira?

Gospodo, ova koncepcija, ovakav način shvatanja našeg političkog života, odaje sav mentalitet g. Šuperine, i dokazuje da je on nesposoban da shvati smisao državne politike Kraljevine Jugoslavije. I onda, gospodo, šta će biti s ovom nesrećnom državom dotle dok oni otadžbenici budu pregovarali o miru? Ko će upravljati njome? Kakvu će vladu ona imati? Hoće li se i kakvi porezi plaćati za to vreme? Kakvo će stanje nastati za vreme toga provizorijuma, dokle se budu vodili ti pregovori? G. Šuperina nam nije otkrio tu tajnu. I još gore! Šta će biti ako se ti otadžbenici ne pogode? Hoće li se onda rasuti ova zemlja? Nel Nije ova zemlja stvarana pregovorima o miru g. Šuperine. Ona živi svojom voljom i svojom snagom, i preživeće sve Šuperine ovoga sveta! (Burno odobravanje). Nije Jugoslavija država na otkaz! Neka ti otadžbenici, ako ih ima, uđu u politički i parlamentarni život ove zemlje! Ništa drugo se od njih ne traži nego da ne diraju u državno i narodno jedinstvo Kraljevine Jugoslavije sa svim konsekvencijama koje iz toga izlaze. O svemu drugom mogu da raspravljaju, i mogu da uđu u parlamentarni život, mogu čak da budu i većina u ovom domu, pa im ne treba da sklapaju mir. Ali, gospodo, ovakav način da se čeka u zapečku, i da neka gospoda misle da će biti delegati za pregovore u miru, i pregovarati hoće li ili neće ovu državu, — toga oni dočekati neće. (Odobravanje).

Nisam imao namere, gospodo senatori, da uzimam reč u načelnoj debati o budžetu. Samo govor g. Šuperine izazvao me da to činim. Ali kad sam već uzeo reč, neka mi bude dopušteno da pri kraju potpomognem nastojanje naših drugova g. dr. Majstrovića, g. Kukuljevića, g. dr. Glušca, nastojanje da se u našoj državi što pre uvedu banovinske samouprave.

G. Pretsednik Vlade dao je ovde jednu jasnu i odredenu izjavu u tom pogledu; i ja sam mu neobično zahvalan za to, i verujem da će Narodno predstavništvo još u ovom sazivu doći u položaj da pretresa zakonski predlog o banovinskim samoupravama. Banovinske samouprave osnovni su kamen našeg državnog uređenja. Bez banovinskih samouprava nije izvršen Ustav od 3 septembra 1931 godine. Te banovinske samouprave neće zadovoljiti ekstreme — i o tome moramo biti unapred na čistu, jer oni nikad s ničim ne mogu biti u ovoj zemlji zadovoljni. Doći će dan da će se i oni pomiriti sa ovom državom, ali će taj dan doći tek onda kad se oni uvere da su im uzalud sve one nade koje polažu u neprijatelje oko nas. Ali banovinske samouprave treba da umire razumne ljude, i da ih uvere da u ovoj zemlji svaki kraj ima mogućnosti razvoja i napredovanja. Država treba da zadrži sve što traži državno i narodno jedinstvo a ostalo da dade banovinskim samoupravama uz dekoncentraciju državne uprave. Država treba i u samoupravi da zadrži opšte direktive, kontrolu i koordinaciju rada, ali inače da dopusti da se samoupravni život razvija potpuno slo-

bodno. Ja sam uveren da će on biti blagotvoran ne samo za sredivanje našeg državnog i nacionalnog života, nego i za unapređenje našeg privrednog i finansijskog stanja.

Još jednu reč o pitanju koje je mnogo pokretano i u Narodnoj skupštini i u Senatu. To je pitanje Zakona o štampi. Gospodo, govoreno je u tom obliku, da se traži neka apsolutna sloboda štampe. I ja sam bio među prvima koji su u ovom domu, kad se on prvi put sastao, pokrenuo pitanje izmene Zakona o štampi, i danas ga pokrećem i mislim da bi štampi trebalo dati širu slobodu diskusije, ali sam daleko od toga i da pomislim da je moguća apsolutna sloboda. Niko i ni zašta nema apsolutne slobode, jer je svačija sloboda ograničena slobodom drugoga. Štampi treba dati slobodu diskusije o svim političkim, socijalnim, privrednim i kulturnim pitanjima, ali ta sloboda mora biti ograničena strogim sankcijama i strogom odgovornošću, jer samo onaj, ko nosi odgovornost za ono što radi, svestan je onoga što radi.

Ja verujem, gospodo, da je potrebno dopustiti, da se i organi javne vlasti podvrgavaju objektivnoj i dokumentovanoj kritici. Štititi rđave organe vlasti, ne znači štititi ugled države. Naprotiv podvrgavati kritici nesavestan i nezakonit rad organa vlasti, znači podizati ugled države. I u tome smislu trebalo bi izraditi i naš novi Zakon o štampi.

Još nekoliko reči, gospodo, o državnom budžetu, o kome su druga gospoda govorila mnogo više i mnogo bolje, nego što bih ja mogao govoriti. Ja mislim, da ne bi bilo sretnijeg Ministra finansija, nego što je naš današnji, kad bi on pred nas mogao izaći s budžetom, u kome bi tereti bili smanjeni na polovinu, a rashodi podvostručeni. I, gospodo, Narodno predstavništvo bi bez sumnje bilo naj sretnije, kad bi moglo primiti i dati narodu takav budžet. Ali, gospodo, mi nismo čudotvorci! Mi živimo u jednoj teškoj privrednoj krizi, i ovaj budžet dokazuje, da je Kraljevska vlada vodila računa o krizi, jer imamo danas predlog budžeta manji, nego što je i jedan budžet od poslednjih desetak godina. I, gospodo, kad Vlada pokazuje takvo nastojanje da budžet dovede u sklad s privrednim stanjem naroda, i kad imam puno poverenje u ovu Kraljevsku vladu, ja ću glasati za budžet u načelu i pojedinostima. (Burno odobravanje i aplauz).

Претседник др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, више се нико није пријавио за реч. Према томе, оглашујем да је завршен начелан претрес по предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1934/35 годину.

Сад прелазимо на гласање о предлогу буџета у начелу. Гласаће се појединачно. Гласа се за „за“ и „против“. Молим г. секретара да изврши прозивку.

Секретар др. Ђура Котур прозива господу сенаторе који су гласали овако:

Алибеговић Асим — за
Алкалај др. Исак — за
Алтипармаковић Јован — за
Арнаутовић Шериф — за
Бањанин Јово — за
Богојевић Васа — за
Видаковић Антун — за
Видаковић Љубомир — за
Виловић Осман — отсутан
Врбанић др. Милан — за
Вујић Павле — за

Гавриловић др. Богдан — за
 Гај Људевит — за
 Глушац др. Васо — за
 Гмајнер др. Иван — отсутан
 Грасл др. Георг — за
 Грегорин др. Густав — за
 Десница др. Урош — за
 Добринић Петар — против
 Драговић Милутин — за
 Ђирлић Петар — против
 Ђорђевић Драгослав — за
 Живановић Јеремија — за
 Зец др. Петар — за
 Иванишевић дон Франо — за
 Ивановић Драгољуб — за
 Ивковић др. Момчило — за
 Илићановић Димитрије — за
 Јалжабетић Томо — отсутан
 Јанковић Стјепан — против
 Јовановић Ж. Милоје — за
 Карамехмедовић др. Хамдија — за
 Ковачевић Томо — за
 Костић Петар — отсутан
 Котур др. Ђура — за
 Круљ др. Урош — за
 Кукуљевић-Сакцински Фран — за
 Љубибратић др. Саво — за
 Мажуранић др. Желимир — против
 Мајстровић др. Иван — за
 Марјановић Милан — за
 Махмутбеговић Сефенид — за
 Мићић др. Мића — за
 Михалцић Стеван — за
 Муфтић Салем — отсутан
 Нешковић Јован — за
 Новак др. Фран — за
 Обрадовић Паја — за
 Павелић др. Анте — за
 Петровић Добросав — за
 Плој др. Мирослав — за
 Поповић Дака — за
 Поповић Матија — за
 Поповић Милан — за
 Равнихар др. Владимир — отсутан
 Радовановић Крста — отсутан
 Радуловић Марко — за

Рајар др. Јанко — за
 Рожић др. Валентин — за
 Самуровић Јанко — за
 Симоновић Милан — отсутан
 Смиљанић Крста — за
 Сочица Мујо — за
 Станковић Јован — за
 Станковић др. Раденко — за
 Сулејмановић др. Џафер — за
 Теслић Петар — отсутан
 Тимотијевић Коста — за
 Томић Светозар — за
 Тринајстић др. Динко — за
 Убавић Павле — за
 Улмански др. Сава — за
 Франгеш др. Отон — отсутан
 Хаџи Бошковић Трајко — за
 Хаџи Ристић Спира — за
 Хрибар Иван — отсутан
 Цветковић Јордан — отсутан
 Церовић Гаврило — за
 Џаковић Милован — отсутан
 Шверљуга др. Станко — против
 Шиловић др. Јосип — за
 Шола Атанасије — за
 Шуперина др. Бењамин — против
 После гласања.

Претседник др. Љубомир Томашић: Изволите, господо, чути резултат гласања. Гласало је свега 69 г.г. сенатора, и од њих је 63 гласало „за”, а 6 „против”. Према томе, објављујем да је предлог буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1934/35 годину у начелу прихваћен.

С Вашим пристанком, господо сенатори, ја бих закључио данашњу седницу, а следећу заказао за сутра, у 9 часова пре подне, са дневним редом: претрес у појединостима предлога буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1934/35 годину.

Прима ли Сенат овај дневни ред? (Прима). Објављујем да је овај дневни ред примљен.

Данашњу седницу закључујем, а идућу заказујем за сутра, у 9 часова пре подне.

Седница је закључена у 19 часова.

